POLICISTA
v multikulturním prostředí

informační
manuál
POLICIE ČR

POLICISTA V MULTIKULTURNÍM PROSTŘEDÍ

Lenka Budilová, Tomáš Hirt (a kol.)

INFORMAČNÍ MANUÁL PRO POLICII ČR

Co je multikulturní společnost
Romské populace v ČR
Cizinci v ČR
Náboženské skupiny v ČR

Tento materiál vznikl za spolupráce MVČR
a organizace Člověk v tísni – společnost při ČT, o.p.s.
(v programu VARIANTY)

www.varianty.cz

Cílem příručky Policista v multikulturním prostředí je představit vybrané aspekty různých sociálních, kulturních a náboženských rámců, v nichž se odvíjejí životy jedinců, kteří jsou většinovou společností považováni za „odlišné“ či „jiné“.

Na lidskou rozmanitost lze během výkonu policejní služby narazit takřka na každém kroku – policisté se při své práci potkávají s lidmi, kteří byli vychováni v různých prostředích a podmínkách, a to nejen v ČR, ale i za jejími hranicemi, s lidmi, kteří vyznávají různá náboženství či ideologické doktríny, či s lidmi, kteří žijí své životy podle zcela jiných pravidel, než bylo ve střední Evropě donedávna běžné. Současnou Českou republiku tak můžeme chápat jako multikulturní společnost, ve které různí jednotlivci i skupiny uplatňují rozličné životní strategie, nestejné hodnotové stupnice a rozmanité víry. Avšak i v rámci multikulturní společnosti je nezbytné dodržovat jednotný soubor pravidel, zákonů a povinností. Právní a institucionální kontext multikulturní společnosti by ovšem měl mít takový charakter, aby nedocházelo ke znevýhodňování osob na základě jejich skupinové či individuální odlišnosti. Policie je složkou státní služby, která by jednak měla dohlížet na dodržování rovnosti jedinců v kontextu nediskriminující občanské společnosti a jednak by měla umět adekvátně přistupovat k osobám, které se od většinové společnosti tak či onak odlišují.

Následující kapitoly jsou pokusem poskytnout policistům pomůcku pro výkon jejich povolání v multikulturním prostředí české společnosti. V první z nich je představen právní, institucionální a terminologický kontext situace cizinců a příslušníků menšin v ČR a v dalších jsou prezentovány základní informace vztahující se romské populaci v České republice, k cizincům pobývajícím na území ČR a k některým náboženským vyznáním, se kterými se můžeme na území ČR setkat.

Lenka Budilová, Tomaš Hirt,
Pavel Uhl

CO JE MULTIKULTURNÍ SPOLEČNOST

Česká republika je demokratický právní stát založený na tzv. občanském principu. To znamená, že nositelem státnosti není národ (jako skupina osob definovaná jazykem, kulturou a tradicí), ale lid, tedy taková skupina, jejíž členy spojuje právě to, že bez ohledu na tyto různící se vlastnosti jsou občany jednoho státu. Česká republika jako ústavní stát je založena na principu suverenity lidu, politickém pluralismu, volné soutěži politických stran, reprezentaci vzešlé z voleb, principu dělby moci a sociálních jistotách. S těmito principy se dále pojí ústavně zakotvená zásada ochrany menšin a jejich legitimních zájmů. Kromě jednotlivých ministerstev jsou do menšinové politiky zainteresovány tři poradní orgány vlády – Rada vlády ČR pro lidská práva, Rada vlády pro národnostní menšiny a Rada vlády ČR pro záležitosti romské komunity.

OBČANSKÝ PRINCIP

Výkonná moc státu se uskutečňuje prostřednictvím státních orgánů, mezi něž patří také Policie České republiky. Role policie je definována především zákonem č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, nicméně pro práci policie je důležitá znalost celého právního řádu, neboť policie je vázána celým právním řádem a nikoliv pouze jedním zákonem. Pro práci policie ve vztahu k problematice multikulturní společnosti jsou podstatné hodnoty a principy obsažené v právním řádu ČR. Mezi tyto principy patří především:

PRINCIP ETNICKÉ NEUTRALITY

PRINCIPY PRÁVNÍHO ŘÁDU ČR

Policie České republiky je policií státu, který je založen na občanském principu, tedy na rovnosti všech bez ohledu na etnickou, jazykovou, rasovou, národnostní a náboženskou příslušnost. Z této skutečnosti vyplývá, že policisté, bez ohledu na to, že jsou fakticky příslušníky většiny nebo menšiny, musí při výkonu své pravomoci zachovávat v tomto ohledu zcela neutrální stanovisko.

PRINCIP VÁZANOSTI ZÁKONEM

Veškerá činnost policie a výkon jejích pravomocí se musí opírat o zákon a musí se odehrávat v jeho mezích. Tento obecný princip platí také ve vztahu k menšinám a jejich příslušníkům.

Ve vztahu k menšinám se mohou policisté setkávat s problémy několika typů. Prvním z nich je protiprávní jednání, kdy jsou

jedinci z řad národnostních menšin či cizinci spíše oběťmi než původci patologického jevu (jde například o převaděčství či zaměstnávání cizinců za nevýhodných podmínek). Tento problém často souvisí s faktem, že v sociálně vyloučených lokalitách (nebo mezi cizinci žijícími v ČR nelegálně) je právo obtížněji vymahatelné a na policii se v případě problému oběti z nejrůznějších důvodů (strach, neznalost, nedůvěra) vůbec neobracejí.

PROTIPRÁVNÍ JEDNÁNÍ

Druhým typem problémové situace je porušování zákonů cizinci či příslušníky národnostních nebo etnických menšin v souvislosti s existencí odlišných vzorců chování v jejich kulturách. Jedná se například o domácí násilí (či obecně vztah k ženám) či výchovu dětí (některé výchovné praktiky mohou být z našeho pohledu chápány jako zanedbání výchovy). V tomto případě však platí, že pokud dojde k protiprávnímu jednání (byť by bylo ve shodě s kulturními vzorci dané menšiny), je třeba vůči němu postupovat v souladu se zákonem.

K patologickým jevům také často dochází v důsledku zániku tradičních kulturních norem a hodnot menšiny, slabé integraci členů menšiny do většinové společnosti a následné izolaci (sem patří například často diskutovaná lichva v sociálně vyloučených lokalitách obývaných převážně romskou populací). Poněkud problematická je spolupráce policie s tvořícími se elitami různých menšin. Hlavní úskalí této spolupráce spočívá v charakteru těchto elit, neboť každá elita je zároveň zájmovou skupinou a spolupráce s ní nemusí vést k obecnému, ale pouze k dílčímu prospěchu (tedy zejména k prospěchu elit).

Policejní práce se také řídí zásadami, které nevyplývají z právního řádu, ale z obecných principů efektivity a účelnosti. Role policie je převážně sankční, ochranná a obecně pořádková. V jistém ohledu lze dovodit její preventivní roli, která je ovšem velmi omezená. Roli policie ve vztahu k multikulturní společnosti můžeme definovat takto:

ROLE OCHRANNÁ

ROLE POLICIE ČR

Policie je povinna při své činnosti chránit oprávněné zájmy příslušníků menšin. To platí i o příslušnících většiny. Podstatné je, že ve vztahu k většině se to chápe „samo sebou“, kdežto ve vztahu k menšině často nikoliv.

ROLE SANKČNÍ

Policie je povinna při své činnosti sankcionovat taková protiprávní jednání, která jsou namířena proti koncepci rovnoprávného multikulturního soužití (například nerovné zacházení s lidmi

na základě toho, že mají odlišnou barvu pleti). Valná část sankční činnosti není pouze věcí policie, ale i jiných státních orgánů. Policie by v tomto případě měla plnit svou roli, která je jí zákonem určena, tedy dohlížet na dodržování principu rovnoprávnosti.

ROLE REPREZENTAČNÍ

Policie by měla důstojně plnit roli „prvního kontaktního státního orgánu“. Tato role nevyplývá ze zákona, ale z podstaty policejní práce, která má ve své základní podobě terénní povahu. Policie se často setkává s problémy, které nespadají do její kompetence. V případě menšin je tato pravděpodobnost ještě vyšší, protože příslušníci menšin se mohou v českém právním řádu orientovat méně než příslušníci většiny. Vnímání policie menšinami výrazně ovlivňuje jejich vztah ke státu jako celku a možnost jejich integrace. Z reprezentační role vyplývá role informační. Policie nemá podávání informací v popisu práce, ale není v rozporu se zákonem. Podání vhodné informace tak může v mnoha případech přinášet při řešení problému kýžený efekt.

ROLE PREVENTIVNÍ

Policie by měla svou bezchybnou prací plnit obecnou preventivní roli. Neměla by se tedy zaměřovat pouze na restriktivní složku své práce, ale také na osvětu a prevenci.

Základní terminologie

Asimilace

Asimilací rozumíme kulturní či jazykové rozplynutí jedné kultury (obvykle menšinové) v kultuře jiné (obvykle většinové). Prostřednictvím kontaktu příslušníci menšiny ztrácejí svá kulturní specifika, převezmou kulturní vzorce většiny a stanou se její součástí. Asimilace je při styku dvou rozdílných kultur velice častým a běžným jevem.

Cizinec

Právní postavení cizinců

Cizincem je podle české legislativy každý, kdo není státním občanem ČR. Cizinci mají v některých oblastech odlišné právní postavení než občané ČR – nejsou jim přiznávána některá politická práva (například právo volit, být volen, být členem politické strany, vykonávat některé funkce – poslanec, soudce, prezident republiky apod.) a vykonávat některá povolání (voják, policista, matrikář apod.). Cizinci rovněž nemohou zcela svobodně vstupovat na území ČR a pobývat tam (právní úpravy pobytu cizinců na území České republiky jsou podrobněji popsány v kapitole Legislativa upravující pobyt cizinců v ČR). Cizincům je přiznáno právo petiční, právo sdružovat se v občanská sdružení či právo shromažďovací. Mají stejná majetková práva jako státní občané ČR, s výjimkou nabývání nemovitostí (zde existují určitá omezení – nemovitosti mohou nabývat například cizinci s trvalým pobytem v ČR či za účelem podnikání). Postavení cizinců z hlediska pracovního práva je popsáno v kapitole pracovní migrace. V řadě oblastí, jako je například trestní právo, přestupkové právo, občanské právo, rodinné právo či obchodní právo, mají cizinci stejné postavení jako čeští státní občané.

Diskriminace

Typy diskriminačního jednání

Definice diskriminace byla stanovena Evropskou unií ve směrnici rady 2000/43/EC z června roku 2000, provádějící zásadu rovného zacházení s lidmi bez ohledu na rasový nebo etnický původ. Podle této směrnice je diskriminace rozdělena do několika oblastí:

- přímá diskriminace – pokud je s jednou osobou zacházeno méně příznivě než s osobou jinou ve srovnatelné situaci z důvodu rasového nebo etnického původu;
- nepřímá diskriminace je vymezena jako situace, kdy zdánlivě neutrální ustanovení, kritérium nebo postup určitým způsobem

znevýhodňuje osoby určitého rasového nebo etnického původu v porovnání s jinými osobami, pokud není dané ustanovení, kritérium nebo postup objektivně opodstatněn legitimním cílem a prostředky pro dosažení tohoto cíle jsou patřičné a potřebné; diskriminace, k níž dochází v důsledku obtěžování je nežádoucí jednání týkající se rasového nebo etnického původu za účelem nebo s následkem snížení důstojnosti osoby a vytvoření zastrašujícího, nepřátelského, potupného, ponižujícího nebo urážejícího prostředí.

INTEGRACE

Integrací rozumíme soužití jednotlivců ze dvou či více skupin s odlišnými kulturními vzorci, pravidly chování, stupnicemi hodnot apod., které umožňuje jednotlivcům náležejícím do jakékoli z těchto skupin ponechat si jejich specifika, a zároveň zaručuje členům všech těchto skupin rovnoprávné postavení (nedochází tedy k diskriminaci členů některé skupiny).

KULTURA

Kultura v klasickém antropologickém pojetí je definována jako všechny nadbiologické mechanismy a prostředky, kterými se společnosti adaptují na vnější, přírodní prostředí. Kultura je chápána jako specificky lidská sféra reality, tedy něco, co člověka odlišuje od zbytku živočišné říše. Kultura žádným způsobem nesouvisí s tělesnými parametry člověka (například s rasou), je negenetická (nedědí se) a získává se výchovou. V užším smyslu se jedná o soubor návodů pro život, tedy norem a vzorců chování, které sdílejí členové určité společnosti. Kulturní vzorce jsou často neuvědomované – jejich nositelé podle nich jednají, ačkoli si jich nejsou plně vědomi (obdobně je tomu s jazykem – sestavujeme věty podle gramatických pravidel jazyka, aniž bychom museli tato pravidla v obecné rovině znát).

NÁROD

Chápání národa se liší v různých kulturních oblastech. Ve střední Evropě (např. v Německu) převládá etnické pojetí národa – je zdůrazňována „společná krev“, jazyk, kultura. V západní Evropě, zejména ve Francii a Velké Británii, je národ chápán jako společenství lidí, které spojuje příslušnost k jednomu státnímu útvaru (anglické nationality tedy neznamená národnost, ale státní příslušnost) – například Francouzem je možné se stát, a to právě přijetím státního občanství (naproti tomu Němci národnost chápou tak, že se jako Němec člověk musí narodit). Příslušnost

k národu tedy můžeme chápat objektivisticky (jako danou narozením, jazykem apod.), subjektivisticky (příslušníkem národa je ten, kdo se za takového příslušníka považuje), nebo státoobčansky (příslušníkem národa je státní občan bez ohledu na původ). V právním řádu ČR je dáno čistě subjektivistické pojetí (každý má právo být považován za člena etnické či národnostní skupiny, kterou si vybere).

NÁRODNOST

Tento pojem je v ČR používán jako označení příslušnosti k etnickému, nikoli politickému národu. Pojem národnostní menšina je potom definován podle zákona č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin. Evidence národnosti se u jednotlivých osob nevede – ani v občanském průkazu, ani v cestovním dokladu se neuvádí údaj o národnosti. Informace o národnosti a rasovém původu považuje zákon za citlivé informace a zacházet s takovými údaji se smí pouze na základě povolení daného zákonem nebo souhlasu dané osoby.

MEZINÁRODNÍ LEGISLATIVA

a) Mezinárodní deklarace, úmluvy a evropské předpisy
Právy menšin a jejich celkovým postavením a ochranou se zabývá několik významných mezinárodních dokumentů.

Deklarace o právech osob příslušejících k národnostním, náboženským a jazykovým menšinám (OSN, 1992)

Mezinárodní pakt o ochraně občanských a politických práv (OSN, 1966)
Mezinárodněprávní dokument přijatý Valným shromážděním OSN v roce 1966, v České republice vyhlášen pod č. 120/1976 Sb. V České republice je na základě článku 10 Ústavy jakožto Parlamentem ratifikovaná a vyhlášená mezinárodní smlouva bezprostředně závazný a má přednost před zákonem. Tento dokument představuje závaznou kodifikaci občanských a politických práv a svobod a kontrolních mechanismů zajišťujících jejich respektování.

DOKUMENTY OSN

Úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (OSN, 1965)
Mezinárodní smlouva o lidských právech, která primárně zavazuje státy na mezinárodněprávní úrovni k tomu, aby v ní obsažená práva zabezpečily svými vnitrostátními zákony a případně i dalšími nelegislativními prostředky. V České republice je Úmluva jakožto Parlamentem ratifikovaná a vyhlášená mezinárodní smlouva na základě článku 10 Ústavy České republiky bezprostředně závazná a má přednost před zákonem. Úmluva obsahuje v článku 1 definici pojmu rasová diskriminace a zavazuje signatářské státy k přijetí opatření (zčásti v úmluvě definovaných a zčásti jen obecně nastíněných v oblasti právní, společenské, výchovné a vzdělávací) k jejímu potlačování. Připouští pozitivní diskriminaci. Československo podepsalo úmluvu v r. 1966, pak byla publikována pod číslem 95/1974 Sb.

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, vyhlášená pod č. 209/1992 Sb., zaručuje základní lidská práva (například právo na život, zákaz mučení, zákaz otroctví a nucené práce, právo na svobodu a osobní bezpečnost, svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání), mezi nimi například právo menšin jednat v úředním styku v jejich jazyce, stejně jako právo každého na tlumočníka. Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod byla podepsána v roce 1950 v Římě

a v platnost vstoupila, po ratifikaci deseti státy, v září 1953. V ČR byla přijata 18. března 1992 a vyhlášena pod č. 209/1992 Sb. Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod je pravděpodobně nejvýznamnější mezinárodní smlouvou o lidských právech, a to zejména díky účinné soudní kontrole jejího dodržování, kterou zajišťuje Evropský soud pro lidská práva sídlící ve Štrasburku.

Předpisy Evposké Unie

Charta základních práv Evropské unie
Charta je založena na smlouvách Společenství, na mezinárodních úmluvách, jako je např. Evropská úmluva o lidských právech z roku 1950 nebo Evropská sociální charta z roku 1989, dále na ústavních tradicích členských států Unie a na různých deklaracích Evropského parlamentu. Charta je tematicky rozdělena do šesti sekcí týkajících se důstojnosti, svobod, rovnosti, solidarity, občanských práv a spravedlnosti. Význam Charty tkví v tom, že vůbec poprvé byla do jednoho textu shrnuta veškerá osobní, občanská, politická, ekonomická a sociální práva a svobody. Ustanovení Charty se přímo vztahují jen na instituce a orgány Evropské unie, na členské státy pouze tehdy, pokud dochází k aplikaci práva Unie.

Dokumenty Rady Evropy

Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin (RE, 1995)
Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin je považována za klíčový dokument v oblasti garance práv národnostních menšin. Jménem České republiky byla Úmluva podepsána ve Štrasburku dne 28. 4. 1995 a pro Českou republiku vstoupila v platnost dnem 1. 4. 1998. Jakožto Parlamentem České republiky schválená mezinárodní smlouva ve smyslu článku 10 Ústavy České republiky je bezprostředně závazná a má přednost před zákonem.
Rámcová úmluva mimo jiné stanoví, že „ochrana národnostních menšin a práv a svobod příslušníků těchto menšin tvoří nedílnou část mezinárodní ochrany lidských práv a jako taková spadá do rámce mezinárodní spolupráce“ a dále že „každý příslušník národnostní menšiny má právo svobodně si zvolit, zda chce či nechce být za takového příslušníka považován, a žádná nevýhoda nesmí vzejít z této volby nebo z výkonu práv s ní spojených.“

Státy, které přijaly Rámcovou úmluvu, se mimo jiné zavazují:
- podporovat podmínky nezbytné k ochraně a rozvíjení kultury a zajistit ochranu identity národnostních menšin, jejich jazyka, vyznání a tradic;
- přijmout vhodná opatření na ochranu osob, které mohou být vystaveny hrozbám nebo aktům diskriminace, nepřátelství nebo

násilí v důsledku své etnické, kulturní, jazykové nebo náboženské identity;
zajistit příslušníkům národnostních menšin svobodu shromažďovací, sdružovací, svobodu slova a vyznání;
umožnit užívání menšinových jazyků v soukromí i na veřejnosti i v úředním styku, uznat právo užívat jména v menšinovém jazyku;
zajistit podmínky pro výuku menšinových jazyků a získávání vzdělání v nich.

Evropská charta regionálních a menšinových jazyků
Tato smlouva byla uzavřena na půdě Rady Evropy v roce 1992. Nebyla Českou republikou dosud ratifikována a vyhlášena, a proto zatím nemůže působit na vnitrostátní právo, resp. není bezprostředně závazná.
Charta vychází z myšlenky, že ochrana a podpora regionálních a menšinových jazyků v různých evropských zemích a regionech představuje důležitý prvek v budování evropské společnosti založené na demokratických zásadách a kulturní rozmanitosti v rámci národní suverenity a územní integrity. Pojem regionální a menšinové jazyky definuje jako neoficiální jazyky, odlišné od jazyků oficiálních, tradičně užívané na území daného státu jeho rodáky, kteří tvoří ve vztahu k ostatním občanům skupinu početně slabší. Zároveň garantuje zvláštní ochranu neteritoriálním jazykům, jako je například jidiš nebo romština. Při ratifikaci této smlouvy musí každý stát přesně vymezit, na které jazyky se tato smlouva vztáhne.
Obecně lze říci, že Charta podporuje státy v tom, aby přijaly opatření ve prospěch užívání těchto jazyků ve veřejném životě, v oblasti vzdělávání, justice, administrativy a veřejných služeb, médií, kulturních činností a zařízení, v sociálním a ekonomickém životě. Charta mimo jiné zavazuje smluvní státy k tomu, aby zajistily podmínky pro výuku a studium těchto jazyků, aby šířily osvětu o vzájemném respektu a porozumění mezi jednotlivými skupinami, aby podpořily kulturní a vydavatelské aktivity na podporu menšinových jazyků. Smluvní strany se také zavazují, že vyloučí jakoukoli diskriminaci a přijmou „zvláštní opatření“ na podporu rovnosti mezi mluvčími těchto jazyků a ostatní populací.

b) Česká legislativa

ČESKÁ LEGISLATIVA A MEZINÁRODNÍ SMLOUVY

Současná Ústava České republiky (čl. 10) stanoví, že vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou bezprostředně závazné a mají přednost před zákonem. To znamená, že tyto smlouvy mají přednost před obyčejnými zákony a tyto zákony s nimi

nesmějí být v rozporu. Okruh smluv, k jejichž ratifikaci je třeba souhlasu Parlamentu, je vymezen v čl. 49 Ústavy.

Listina základních práv a svobod

Listina základních práv a svobod je založena na obecných ideách demokratického právního státu a byla přijata dne 9. 1. 1991 jako federální ústavní zákon. Po vzniku samostatné ČR byla Listina základních práv a svobod opět v nezměněné podobě vyhlášena (2/1993 Sb.) a převzata do ústavního pořádku ČR (čl. 3 a čl. 112 odst. 1 Ústavy ČR – 1/1993 Sb.). Listina základních práv a svobod má právní sílu ústavního zákona.

Základní práva a svobody zaručuje Listina všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní či etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení (čl. 2 odst. 1). Současně obecně stanoví, že nikomu nesmí být způsobena újma na právech pro uplatňování jeho základních práv a svobod (čl. 3 odst. 3). Tím je zakázána diskriminace z národnostních, rasových, etnických a jiných důvodů, pokud jde o základní práva a svobody. Listina Základních práv a svobod stanoví, že každý má právo svobodně rozhodovat o své národnosti a že se zakazuje jakékoli ovlivňování tohoto rozhodování a všechny způsoby nátlaku směřujícího k odnárodňování (čl. 3 odst.2).

Mezi základní práva a svobody patří také „práva národnostních a etnických menšin“ podle hlavy třetí Listiny. Zde se výslovně uvádí, že „příslušnost ke kterékoli národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu“. Dále se zde uvádí, že „občanům tvořícím národnostní nebo etnické menšiny se zaručuje všestranný rozvoj, zejména právo společně s jinými příslušníky menšiny rozvíjet vlastní kulturu, právo rozšiřovat a přijímat informace v jejich mateřském jazyku a sdružovat se v národnostních sdruženích“ (čl. 25 odst. 1). Tato práva náležejí občanům ČR, nikoli cizincům. ČR se snaží o zabezpečení práva na seberealizaci a rozvoj vlastní etnické, národnostní či kulturní identity především realizací dotační politiky vůči menšinám.

Podle čl. 25 odst. 2 se občanům příslušejícím k národnostním a etnickým menšinám kromě toho též výslovně zaručuje právo na vzdělání v jejich jazyce, právo užívat jejich jazyka v úředním styku a právo účasti na řešení věcí týkajících se národnostních a etnických menšin.

Trestní právo České republiky chrání výslovně také práva související s národností nebo příslušností k určité rase. Trestní zákon (č. 140/1961 Sb.) definuje jako trestný čin také:

1. užití násilí proti skupině obyvatel nebo jednotlivci nebo

vyhrožování usmrcením, ublížením na zdraví nebo způsobení škody velkého rozsahu pro jejich národnost nebo rasu (§196);
2. veřejné hanobení některého národa, jeho jazyka nebo některé rasy (§198);
3. veřejné podněcování k nenávisti k některému národu nebo rase nebo k omezování práv a svobod jejich příslušníků (§198);
4. podporu a propagaci hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka (§260, 261 a 261a);
5. omezováni svobody vyznání (§236).

Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin

Tento zákon upravuje podrobnosti požívání práv zaručených v Listině základních práv a svobod. Národnostní menšina je zde definována jako společenství občanů ČR žijících na území současné ČR, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a rovněž za účelem vyjádření a ochrany zájmů svého společenství, které se historicky vytvořilo. Příslušníkem národnostní menšiny je občan ČR, který se hlásí k jiné než české společnosti a projevuje přání být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími, kteří se hlásí ke stejné národnosti.
Národnostní menšina je tedy chápána subjektivisticky – členem menšiny je ten, kdo se za něj sám považuje. Zároveň potom může být členem národnostní menšiny pouze člověk, který je státním občanem České republiky. Zákon podrobně upravuje výkon těchto práv:

právo na sdružování příslušníků národnostní menšiny;
právo účasti na řešení záležitostí týkajících se národnostní menšiny;
právo na užívání jména a příjmení v jazyce národnostní menšiny;
právo na vícejazyčné názvy a označení;
právo na užívání jazyka národnostní menšiny v úředním styku a před soudy;
právo na užívání jazyka národnostní menšiny ve věcech volebních;
právo na vzdělávání v jazyce národnostní menšiny;

Jedná se tedy ve všech případech o práva, která jsou stejně tak zaručena příslušníkům většiny, ale vzhledem k uspořádání společnosti není třeba tato jejich práva nijak zvlášť upravovat.

Práva menšin a občanská společnost

Důvodem pro specifické ustanovení tzv. menšinových práv je skutečnost, že kulturní, náboženská či fyzická odlišnost jde často ruku v ruce se společenským znevýhodněním či diskriminací. Občanská multikulturní společnost by však měla být schopna zajistit, aby různým jedincům navzdory jejich vzájemným odlišnostem byla umožněna rovnost příležitostí ve všech společenských sférách. K tomu může dopomoci i takový přístup policie, který bude respektovat charakter konkrétních odlišností lidí, kteří sice žijí na území ČR, avšak mnohdy zde nejsou považováni za plnohodnotné obyvatele. A právě tyto konkrétní odlišnosti budou předmětem následujících tří kapitol.

Na území ČR žijí dlouhodobě národnostní menšiny (bulharská, chorvatská, maďarská, německá, polská, romská, rusínská, ruská, řecká, slovenská a ukrajinská), které mají své zastoupení v Radě vlády pro národnostní menšiny. Nejpočetnější menšinou (alespoň podle kvalifikovaných odhadů odborníků) je potom romská národnostní menšina, které bude věnována první část manuálu. Další část se bude zabývat cizinci, kteří do ČR přijíždějí po roce 1989 za prací, a poslední část potom náboženskými skupinami v ČR.

Lenka Budilová, Tomaš Hirt,
Stěpán Moravec, Marek Jakoubek

ROMSKÉ POPULACE V ČR

Sociálně vyloučené lokality obývané převážně romskou populací

Na následujících řádkách nebude řeč o celku romské populace, tedy o všech lidech, kteří jsou obecně považováni za Romy (Cikány), ale zejména o těch z nich, kteří žijí v chudinských čtvrtích, ulicích či domech jakoby stranou běžného života obcí a měst. Tito lidé a jejich rodiny se často právě vinou toho, že jsou okolím považováni za „Romy“, dostali do podřadné sociální situace, na kterou se adaptovali, resp. naučili se v ní žít. Jejich jednání je tedy podmíněno nejen kulturou, kterou si s sebou přinesli ze slovenských (romských) osad, ale i přizpůsobením se sociálním podmínkám okraje moderní společnosti, a to ve větší míře, než by se na první pohled mohlo zdát. Pro rozumění situaci chudinských enkláv obývaných převážně romskou populací je proto nezbytné věnovat pozornost jak sociálnímu kontextu života těchto lidí, tak „tradiční“ kulturní výbavě, kterou někteří z nich ve svém životě stále uplatňují.

Chudinské enklávy

Sociální vyloučení

V souvislosti s romskou populací v ČR se v posledních několika letech začalo používat termínu sociální vyloučení. Sociální vyloučení je proces, kterým jsou jednotlivci i celé skupiny osob zbavováni přístupu ke zdrojům, které jsou nezbytné pro zapojení se do sociálních, ekonomických a politických aktivit společnosti jako celku. Jsou odříznuti od institucí a služeb, sociálních sítí a vzdělávacích příležitostí, které svých občanům nabízí stát.
Sociálně vyloučené společenství může čítat jen několik rodin či lidí, žijících v jednom věštím nájemním domě, ale může také zabírat celou městskou čtvrť se stovkami obyvatel. Sociálně vyloučená lokalita může být ve středu města, na jeho okraji, nebo dokonce úplně mimo obec, oddělená od života obce a pozornosti jejích obyvatel průmyslovou zónou, polem nebo lesem. Může vzniknout spontánně – tím, že lidé, kteří nemají vzhledem ke svým příjmům možnost bydlet ve standardním bytě, berou zavděk malometrážními městskými byty se společnými koupelnami či záchody, nebo v důsledku politiky obce, která se rozhodne vyčlenit nějakou lokalitu pro „neplatiče nájemného“.
Pro státní správu představují takové enklávy především zdroj problémů – jejich obyvatelé neplatí řádně nájem, elektřinu ani vodu, pokud jedné rodině distributor elektřinu vypne, ta se napojí nelegálně na své sousedy. Na ulicích a dvorech se válejí odpadky, někdy se jimi plní prázdné byty. Byty jsou užívány mnohačetnými domácnostmi, jsou přeplněné a za krátkou dobu se zničí. Všechny

Sociální vyloučení a Romové

části zástavby, které nejsou ve výhradním užívání jedné domácnosti (chodby, dvory, neobsazené byty, sklepy), chátrají. Obyvatelé těchto lokalit nepracují, jejich děti chodí většinou do zvláštní školy a mají špatnou docházku. Starší děti tvoří party, ve kterých tráví čas způsobem pohybujícím se na hranici zákona nebo za ní. Někdy se v lokalitě vyskytuje prostituce, alkoholismus, šíří se užívání drog.

Protože v takových lokalitách vidí většinový občan často Romy, dochází k závěru, že právě Romové mají k takovému životu zvláštní kulturně dané a výchovou předávané předpoklady. Alternativní systém hodnot, který se vytváří v podmínkách dlouhodobé chudoby, však není charakteristický pro „romské etnikum“ jako takové, ale je společný všem lidem na celém světě, kteří se ocitli v podobné situaci (není proto výjimkou, že v takové lokalitě žije též několik „bílých“ příslušníků majoritní populace). Tito lidé se dostávají do „pasti chudoby“, ze které už nemají možnost uniknout, protože jim chybí vzdělání, kvalifikace a sociální a komunikační dovednosti. Reagují na situaci, ve které žijí, a to tím, že si vytvářejí zvláštní adaptační vzorce (například rezignují na dosažení vzdělání a úspěch ve „většinové“ společnosti). Tyto vzorce jsou důležitější než (navíc pouze předpokládaná) „romská mentalita“.

KDO JE „ROM“ (KULTURA, ANTROPOLOGICKÝ TYP, IDENTITA)

Přestože klást si otázku, „kdo je Rom“, nebývá zrovna obvyklé, považujeme za nutné tento výraz objasnit, a to zejména proto, že se často používá, aniž by bylo zřejmé, na základě jakých znaků či charakteristik je kdo za „Roma“ (Cikána) považován. V různých materiálech určených zejména pro sociální pracovníky se obvykle označením „Rom“ míní osoba, která je za „Roma“ považována významnou částí svého okolí. Takové vymezení je sice legitimní, ale neodhaluje kritéria, která ono okolí při zařazení někoho do kategorie „Rom“ uplatňuje. Nekritické a neopatrné označování různých osob jako „Romů“ může působit řadu nejasností a omylů. Proto nyní rozlišíme tři možné okruhy znaků (kritérií), které bývají při zařazování osob do kategorie „Rom“ běžně používány a bohužel i navzájem směšovány.
Domníváme se totiž, že pro efektivní vykonávání sociální, ale i policejní práce je důležité být si vědom toho, na základě jakých znaků někoho považujeme za „Roma“.

1. Kritérium etnické identity – Rom je ten, kdo se považuje za příslušníka romského národa, resp. etnika

Etnikum

Podle tohoto kritéria jsou „Romové“ osoby, které se hlásí k romské etnické identitě a obvykle také k nově vznikajícímu romskému národu. Etnická či národnostní identita však není ničím původním, vrozeným a odjakživa daným, ale výsledkem výchovného, politického a osvětového působení. Jako „Romové“ ve smyslu etnické či národnostní identity se tak paradoxně mohou cítit až lidé, kteří přijali hodnoty většinové společnosti tím, že si osvojili moderní kategorii etnicity, resp. národa (což znamená odklon od tradiční romské kultury, protože ta koncept etnické identity nezná). Mohli bychom tedy říct, že jako „Romové“ podle kritéria etnické či národní identity se cítí ti, kteří kulturně už Romy (ve smyslu života podle norem tradiční romské kultury) přestali být. V kontextu tradiční romské kultury je skupinová identita (pocit sounáležitosti) odvozována zejména od rodové příslušnosti, nikoli od členství v „etnické skupině“. Skupinová identita je nicméně čistě soukromou záležitostí každého člověka a koncept identity zde používáme spíše jako analytický nástroj, tedy k tomu, abychom sociální a kulturní situovanosti vyloučených Romů lépe porozuměli. Na úrovni praxe je pak potřeba identitu každého člověka (ať je jakákoli) respektovat.

Fyziologické znaky

2. Kritérium fyzických charakteristik – Rom je ten, kdo má charakteristické fyziologické znaky

Většina příslušníků majoritní společnosti označení „Rom“ spojuje s určitými fyzickými či biologickými znaky, jako je barva pleti, vlasů či duhovky. V obecném povědomí tak přetrvává představa, že „Romové“ jsou ti, kdo se od většinové populace liší zejména fyzickým vzhledem. Podle kritéria fyziologických znaků jsou „Romové“ jak ti, kteří jednají, myslí a chovají se stejně jako členové většinové společnosti (jsou tedy kulturně součástí majority), tak ti, kteří sdílejí hodnoty „tradiční romské kultury“ a jednají a myslí podle naprosto odlišných hodnot a vzorců.

Kultura

Odlišné hodnoty a normy

3. Kritérium kultury – Rom je ten, kdo sdílí hodnoty tradiční romské kultury

Vezmeme–li za základní hledisko odlišení „Romů“ kategorii kultury, je Romem ten, kdo sdílí systém hodnot, norem a způsobů řešení problémů, který budeme označovat jako „tradiční romskou kulturu“ (přičemž opakujeme, že největší část kultury je nevědomá – lidé podle jejích pravidel jednají, tato pravidla nicméně nemusejí znát právě tak, jako mluvčí jazyka nemusí znát jeho gramatickou strukturu). V tomto smyslu tedy není největším rozdílem mezi Romy a majoritní společností ani barva pleti, ani identita, ale odlišné principy sociální organizace, jiný způsob myšlení, jiný hodnotový systém, jiné životní strategie a odlišné normy řídící život člověka ve společnosti. Tato kultura má své kořeny v romských osadách na východním Slovensku a můžeme ji označit jako romskou kulturu tradiční. Tuto tradiční kulturu je třeba odlišovat od nově vznikající romské kultury národní, která je založena na stejných principech jako všechny národní kultury – tedy zejména na etnické identitě. Nositel tradiční romské kultury se nemusí považovat za Roma ve smyslu příslušníka romského národa a naopak člověk, který se deklaruje jako Rom (v národnostním smyslu), nemusí být nositelem tradiční romské kultury.

Chybné směšování kritérií

Problém směšování uvedených kritérií spočívá zejména v tom, že na základě skutečnosti, že někdo vypadá jako „Rom“, čili na základě jeho vzhledu (fyzických charakteristik), se běžně předpokládá, že nutně musí být nositelem nějaké specifické „romské kultury“. Tento předpoklad je však zcela chybný, protože kultura se získává výhradně učením a výchovou, nikoli geneticky. Lidé, kteří vypadají jako „Romové“, mohou být nositeli jakékoli kultury, tedy mohou sdílet různé hodnoty, normy a životní strategie. To znamená, že fyzický vzhled je mylným vodítkem pro určení toho, jaké kultury je kdo nositelem. Charakteristiky „tradiční romské kultury“, o kterých budeme hovořit ve druhém

oddíle, se tedy netýkají všech lidí, které jejich okolí považuje za „Romy“, a bylo by chybou tyto charakteristiky při policejní práci očekávat u všech jedinců, kteří se na základě své fyziognomie jeví jako „Romové“.
Druhý obvyklý omyl pak představuje předpoklad, že nositelem „tradiční romské kultury“ je každý, kdo se hlásí k romství, čili sám sebe považuje za „Roma“. Jak ale vyplývá z předchozího textu, Romem v kulturním smyslu se člověk stává v procesu socializace (tedy během sociálního učení, které probíhá od nejranějšího věku), nikoli aktem přihlášení se k národnosti. Stejně liché jako předpokládat „romskou kulturu“ u všech, kdo jako Romové vypadají, je domnívat se, že jejími nositeli jsou všichni ti, kteří se deklarují jako Romové.

Omyly v definici

Třetí a poslední možný přehmat potom tkví v obecném přesvědčení, že ti, kteří vypadají jako „Romové“, by se měli ke svému romství (romské národnosti) hlásit. Mnoho lidí – a bohužel i odborníků – se domnívá, že tito (podle vzhledu) „Romové“ své romství při sčítání lidu „skryli“ či „nepřiznali“. Vyjdeme–li ovšem z faktu, že kultura se nepřenáší dědičně a že deklarace národnosti tkví v přihlášení se k moderní civilizační kategorii etnicity či národa, která je navíc „tradiční romské kultuře“ zcela cizí, není nasnadě jediný důvod, proč by se všichni lidé obdaření „romským“ vzhledem měli k romské „národnosti“ hlásit.
Fyzické charakteristiky, osvojené kulturní kompetence a národnostní či etnická identita se tedy navzájem nekryjí.

V následujícím textu budeme užívat různá výše uvedená kritéria pro vymezení skupiny lidí, o které budeme hovořit. V kapitolce věnované historii Romů v českých zemích, stejně jako v části pojednávající o migraci ze Slovenska budeme pod pojmem „Rom/Romové“ mínit lidi, které většinová společnost považuje a považovala za „Romy“ (protože toto kritérium hrálo rozhodující roli například během 2. světové války). V dalších částech textu (Romové a sociální vyloučení a lichva) budeme mluvit o skupinách osob žijících v sociálním vyloučení. Část věnovaná jazyku vypovídá o mluvčích romštiny a v poslední části, nazvané Pozůstatky kultury romských osad, se budeme věnovat nositelům tradiční romské kultury, která má svůj původ právě ve slovenských romských osadách. Tento malý exkurz do významu slova „Rom/Romové“ má čtenáři posloužit k uvědomění si skutečnosti, že tyto různě nadefinované skupiny se nemusí vždy plně překrývat.

PŘÍCHOD DO ČR, VÝVOJ SITUACE V POVÁLEČNÉM OBDOBÍ, SOUČASNÉ ETNOREVITALIZAČNÍ HNUTÍ

Romský holocaust

Před druhou světovou válkou žily na území dnešní ČR skupiny tzv. českých a moravských Romů, které se v letech 1939 – 1945 staly vedle Židů další pronásledovanou skupinou z důvodu rasy. Od roku 1942 byli Romové, kteří neuposlechli vládního nařízení o trvalém usazení (1939), transportováni do „cikánských táborů“ v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu (původně kárné pracovní tábory, později přeměněné na tábory sběrné a posléze „cikánské“). Tábory byly o rok později zrušeny a jejich obyvatelé byli deportováni do koncentračního tábora Osvětim II – Březinka, Buchenwald, Mittelbau a dalších. Ze zhruba šesti tisíc osob náležejících k českým a moravským Romům, kteří žili před válkou na území protektorátu, přežilo válku necelých šest set lidí.

Poválečné přesídlování

V poválečném období bylo potřeba osídlit pohraniční oblasti, odkud bylo odsunuto německé obyvatelstvo, a získat pracovní sílu pro zemědělství a průmyslové podniky. Za tím účelem bylo organizovaně přesídlováno romské obyvatelstvo ze slovenských romských osad. Podle soupisu z let 1947/1948 byly vysoké počty Romů zjištěny na Chebsku, Plzeňsku, Kladensku, Ústecku a Mostecku, Královéhradecku a Pardubicku, v Praze a okolí, v Brně a Olomouci. Nové podmínky v českých městech se značně lišily od prostředí uzavřených a izolovaných romských osad, kde se lidé nejčastěji živili příležitostnou prací u sedláků (odměňováni byli v naturáliích). Změnil se charakter práce (placené v penězích), okolní obyvatelé i jazyk potřebný ke komunikaci.

Významným historickým mezníkem pro určitou část obyvatelstva žijícího na území Československa bylo schválení zákona č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob. Tento zákon ukládal všem osobám žijícím kočovným nebo polokočovným životem zanechat dosavadního způsobu života a usadit se na jednom místě – týkal se tedy i tzv. olašských Romů, kteří tvoří asi 10% romské populace na území dnešní ČR.

Období 1958 – 1989

V letech 1965 – 1970 byly uskutečněny pokusy o řešení „cikánské otázky“ organizovaným rozptylem Romů ze slovenských osad do oblastí s rozvinutým průmyslem v Čechách. Romské osady na Slovensku a „cikánské ulice a čtvrti“ v Čechách měly být likvidovány a romské obyvatelstvo mělo být zcela asimilováno. Po roce 1968 v souvislosti s celkovým uvolněním atmosféry ve společnosti se začalo novým způsobem přistupovat i k „romské problematice“. Mimo jiné vznikla první politická reprezentace samotných Romů (Svazy Cikánů–Romů v Čechách a na Slovensku). Tyto organizace byly zrušeny v roce 1973, po nástupu normalizace. Od 70. let až do roku 1989 se romské téma opakovaně vracelo do jednání na centrální úrovni. Byla přijímána

opatření, která měla vést ke zvýšení kvality bydlení, zdravotní péče a celkové vzdělanosti romských obyvatel.

Postavení Romů od roku 1989

Celospolečenské změny, ke kterým došlo po roce 1989, měly na situaci romské menšiny dvojznačný dopad. Na jedné straně byli Romové uznáni jako národnostní menšina, která má Ústavou garantována základní práva, a byly přijaty další právní normy upravující postavení menšin. Zároveň Romové začali zakládat občanská sdružení a politické strany a vytvářejí tak vrstvu romské elity, která se dnes snaží o vybudování moderního romského národa. Na druhé straně došlo k výraznému zhoršení ekonomického a společenského postavení řady Romů. Ekonomická transformace způsobila prohlubování sociálních nerovností a některé vrstvy obyvatelstva se ocitly na okraji společnosti. Zejména lidé, kteří byli v předchozích obdobích zaměstnáváni jako nekvalifikovaná pracovní síla, se nedokázali adaptovat na nové podmínky na trhu práce. Vytvořila se vrstva nezaměstnaných, kteří se stali závislými na systému státní sociální podpory a dostali se do koloběhu sociálního vyloučení (nezaměstnanost – nízké příjmy – špatné bydlení – neplacení nájmu atd.).

Jak jsme několikrát zdůraznili, sociální vyloučení žádným způsobem přímo nesouvisí s etnickou příslušností osob, které se v této situaci ocitají. Jednání lidí žijících v dlouhodobé chudobě v podmínkách sociálního vyloučení je podmíněno převážně ekonomicky a sociálně, přičemž

1) s „romstvím“ ve smyslu biologických znaků má společné pouze to, že barva pleti je často důvodem, proč se lidé obvykle do této situace dostávají a proč jsou v ní udržováni;
2) s „romstvím“ ve významu sdílení specifické kultury má sice některé společné prvky (krátkodobé životní strategie, nevyužívání institucí majoritní společnosti, absence individualismu a další), tyto prvky však obvykle v podmínkách sociálního vyloučení ztrácejí svůj původní význam a specifický charakter. Tradiční romská kultura a kultura, která se rozvíjí v podmínkách sociálního vyloučení, jsou dvě v principech odlišné kultury;
3) s „romstvím“ ve významu sdílené etnické (případně národnostní) identity nemá mnoho společného. Osoby v situaci sociálního vyloučení často nesdílejí etnickou identitu, tedy pocit sounáležitosti se „všemi Romy“, nezajímají se o folklórní projevy tzv. „romského národa“ a nehlásí se k „romské národnosti“ (přestože se v některých situacích mohou definovat a cítit jako „Cikáni“ či „Romové“). Jsou si vědomi toho, že jejich problémy jsou zejména problémy ekonomického charakteru a týkají se bydlení, zaměstnání či zdravotní péče.

Sociální vylouční a etnická příslušnost

BYTOVÁ SITUACE

Ztráta bydlení

Problematika bydlení je pro celé pojednávané téma klíčová. Ztráta bydlení, která postihuje jednotlivce a celé domácnosti, vede ke vzniku sociálně vyloučených enkláv a je trvalým ohrožením pro ty, kteří už se obyvateli takové enklávy stali. V 90. letech minulého století vzrůstal v českých městech celkový ekonomický tlak na odchod nejchudších obyvatel z bytů v městských centrech (které s přechodem na tržní ekonomiku získaly na hodnotě) do okrajových částí obcí. Pronajímatelé některých bytů používali pro „vystěhování“ romských nájemníků řadu nelegálních postupů (například je nechali podepsat novou nájemní smlouvu na dobu určitou či výhrůžkami nebo slibem odměny donutili nájemníky, aby se vystěhovali sami). Někteří nájemníci byli vystěhováni na základě neplacení nájemného. Pro rodiny s příjmem na úrovni životního minima je i regulované nájemné

drahé a jakýkoli náhlý výdaj (nedoplatek za vodu, elektřinu apod.) může způsobit, že na nájem prostě nezbude. „Neplatiči“ jsou často také zákazníky lichvářů. Všechny tyto faktory se spojují, doplňují a navzájem ovlivňují.

Domácnosti s nízkými příjmy (například závislé na sociálních dávkách) tak postupně odcházejí ze standardního bydlení do bytů nižších kategorií, často se dostávají také do nejrůznějších ubytoven, které původně k trvalému bydlení sloužit neměly. Životní náklady v těchto ubytovnách jsou často vyšší než ve standardních bytech a cesta zpátky, tedy do obecního nebo soukromého bytu, je téměř nemožná. Obecní byty jsou přidělovány podle pořadníkového systému na základě nejrůznějších kategorií, z nichž některé (například bezdlužnost rodiny nebo čistý trestní rejstřík) znevýhodňují chudé romské rodiny.

Nedostupnost bydlení pro sociálně slabé udržuje obyvatele sociálně vyloučených lokalit v bezvýchodném stavu a neumožňuje jim změnit svoji situaci. Sociálně vyloučení tak žijí v neustálém provizoriu i v tak základní potřebě, jakou je místo k životu. Některé sociálně vyloučené lokality vznikly bez výrazného přispění místních samospráv – rodiny s nižšími příjmy se do těchto oblastí stěhovaly třeba proto, že zde byl nižší nájem, měly zde příbuzné apod. Jiné vznikly jako důsledek vyčlenění určité části bytového fondu pro „neplatiče“ či „nepřizpůsobivé“.

Život v provizoriu

NEZAMĚSTNANOST A PAST CHUDOBY

Život bez pravidelného zaměstnání je jedním z hlavních rysů sociálního vyloučení a zároveň jedním z hlavních zdrojů potíží osob žijících v těchto podmínkách. Dospělí většinou nemají stálou práci – ti, kterým je dnes třicet a více, ji ztratili na začátku transformace při snižování stavů zaměstnanců v továrnách a stavebních podnicích. Později už práci nenašli, protože se radikálně změnily podmínky na trhu práce a klesla poptávka po nekvalifikované pracovní síle (silnou konkurenci v této oblasti tvoří také dělníci z východu, zejména z Ukrajiny). Jejich děti a ostatní z mladších generací už po základní škole žádnou práci nenašli, nebo ji nehledali, protože znají jen život ze sociálních dávek. Mužům se nevyplatí shánět stálé zaměstnání, protože při nízké kvalifikaci si nemohou vydělat více, než je životní minimum jejich domácnosti. Dlouhodobá nezaměstnanost navíc přináší každému člověku ztrátu pracovních návyků, denního režimu a disciplíny, stejně jako ztrátu sebevědomí a pocit zbytečnosti a beznaděje. Návrat do práce je potom z těchto důvodů velmi obtížný. Ti, kteří práci skutečně hledají, narážejí na neochotu zaměstnat Roma. Rodiny se tak dostávají do tzv. „pastí chudoby“, kdy jediným pravidelným příjmem domácnosti jsou dávky státního

Ztráta zaměstnání a pracovních návyků

systému sociální ochrany (sociální podpory a sociální pomoci).
V regionech, kde je snadné práci najít, často klienti systému dávek sociální péče pracují, ale nepřiznávají své příjmy, aby nepřišli o příjmy z dávek. V regionech s vysokou nezaměstnaností jsou takovými alternativními nepřiznávanými zdroji například sběr kovů, v příhraničních oblastech drobný obchod s použitým zbožím, přiváženým přes hranice (starý nábytek, elektronika apod.). Pracovní příležitosti ve stavebním průmyslu jsou mnohde kontrolovány „romskými firmami“, jejichž bossové díky svým kontaktům získávají dobré zakázky, na těžkou práci najímají chudé dělníky (kteří by kvůli své barvě pleti jinde zaměstnání nedostali) a ty pak doslova odírají, nebo jim za odvedenou práci vůbec neplatí. Okrádaní obvykle nejsou schopni se vůbec bránit kvůli nízkému právnímu povědomí a funkční negramotnosti.

Alternativní zdroje obživy

LICHVA (ÚŽERA)

V prostředí sociálně vyloučených skupin obyvatelstva se často setkáme s lichvou (pro její označení se používá i slovenský ekvivalent – úžera), nevýhodným půjčováním peněz na vysoký, někdy i stoprocentní měsíční úrok. Dlužníci se dostávají do bludného kruhu nových půjček a stále narůstajících úroků, v krajních případech už je dlužná částka neznámá a dlužník odevzdává lichváři veškerý svůj příjem (nejčastěji sociální dávky) a vzápětí si od něj zase půjčuje, aby měl alespoň na základní životní potřeby. Lichvář je často osobou váženou a respektovanou – oběti nezřídka vyjadřují vděčnost a úctu ke „svému“ lichváři a považují jej za osobu, která jim pomáhá v okamžicích nejvyšší nouze. Jsou na jeho službách závislí do té míry, že pokud jednoho lichváře policie zatkne, díky poptávce po těchto službách se zanedlouho objeví další.
V souvislosti s lichvou je potřeba si uvědomit, že se nejedná o nějaké „romské specifikum“, ale o rys, který je charakteristický pro prostředí sociálního vyloučení. Lichva se ve větší či menší míře objevuje všude tam, kde pohromadě, na okraji moderní společnosti, žijí lidé, kteří z různých důvodů nemohou v plné míře čerpat z výhod, služeb a příležitostí, které jsou dostupné většinové populaci (např. hypotéky, půjčky, trvalý zaměstnanecký poměr atd.). Do koloběhu lichvy se tedy lidé nedostávají z vlastní hlouposti či neschopnosti, ale z bezvýchodnosti situace, ve které se ocitli. Skutečnost, že se v ČR lichva vyskytuje zejména u Romů, je tedy dána tím, že právě Romové tvoří většinu sociálně vyloučené populace.
Typickým rysem lichvy je dlouhodobá a prohlubující se závislost jednotlivců i celých rodin na „službách“ poskytovaných lichváři (ti často nabízejí další služby, jako je zapůjčení auta či možnost

Lichva a sociální vyloučení

zatelefonovat si v případě nouze, za což si opět účtují neadekvátní sumy). Výsledkem je zvyšování chudoby obětí, které se stávají stálým zdrojem příjmu lichvářů. Důsledkem koloběhu započatého lichvou může být i neplacení nájmu či ztráta bytu, kriminální chování či prostituce.

Trestná činnost lichvy

Lichva (§ 253, Trestní zákon č. 140/1961 Sb.) je úmyslným majetkovým trestným činem, který má dvě formy jednání – 1) pachatel, zneužívaje něčí tísně, nezkušenosti nebo rozumové slabosti nebo něčího rozrušení, dá sobě nebo jinému poskytnout nebo slíbit plnění, jehož hodnota je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru (oběti je tedy nabídnuta a poskytnuta služba, jejíž hodnota je v hrubém nepoměru k hodnotě závazku; poškozený tím utrpí hmotnou škodu); 2) pachatel takovou pohledávku uplatní nebo v úmyslu uplatnit ji na sebe převede. Pachatel takového trestného činu může být potrestán až dvěma roky odnětí svobody nebo peněžitým trestem, získá–li uvedeným činem značný prospěch, může být potrestán odnětím svobody na šest měsíců až pět let. Trestní stíhání lichvářů a proces dokazování bývá obtížný, řada lichvářů totiž v tomto případě svým obětem vyhrožuje násilím a jen málokdo je ochoten proti nim svědčit. Protože lichva je často doprovázena násilným uplatňováním pohledávky, které může nabývat podoby trestné činnosti, bývají pachatelé lichvy často odsouzeni právě za tuto trestnou činnost /nejčastěji je to vydírání (§ 235), útisk (§ 237), porušování domovní svobody (§ 238), loupež (§ 234) a účast na zločinném spolčení (§ 163a–c)/.

ŠKOLSTVÍ A VZDĚLANOST

Základní vzdělání

Školou povinné děti ze sociálně vyloučených lokalit obvykle navštěvují speciální školy. Základní školy do značné míry nejsou schopny děti z tohoto prostředí integrovat a poskytnout jim standardní vzdělání. Učitelé je neumějí učit. Děti obvykle hovoří romským etnolektem češtiny a je pro ně obtížné učitelům a látce porozumět. Prostředí základní školy je pro děti z chudých romských rodin cizí a vyžaduje jiné vzorce jednání, než děti znají z domova. Romské děti jsou někdy vystaveny nevlídnému chování ze strany spolužáků. Většina romských dětí z chudých rodin tedy chodí do speciálních škol, což vede k tomu, že později nezískávají kvalifikaci, která je potřebná pro úspěch na trhu práce. V současnosti často ani nenastupují do zaměstnání a stávají se rovnou závislými na dávkách sociální ochrany.

Rodiče nechávají své děti chodit do školy, která je pro jejich děti přijatelnější, kde jsou nároky na ně menší a kam už často chodí řada jejich sourozenců či dalších příbuzných. Rodiče obvykle sami mají jen základní vzdělání, které absolvovali ve zvláštní

škole, a předávají tento vzorec svým dětem. Romští rodiče také nevytvářejí na své děti takový tlak jako rodiče neromští (pokud se dítěti k něčemu nechce, romští rodiče ho k tomu často nenutí). Ke špatné školní docházce přispívá také řada dalších faktorů – například pokud se v bytě rodiny netopí, nesvítí nebo pokud rodina nemá peníze na jídlo, potřeba vzdělání dětí se pro rodiče stane v takové situaci okrajovou záležitostí.

PRÁVNÍ POVĚDOMÍ

Nízké právní povědomí

Sociálně vyloučení Romové vesměs postrádají povědomí o existenci práva jakožto systému norem, podle kterých je do jisté míry uspořádán chod společnosti. Lidé, žijící v takové nevědomosti, znají jen jednotlivé konkrétní dopady práva na svůj život, které jsou většinou negativní. Pozitivní aspekty práva nevnímají, protože svá práva neznají, nevědí o možnosti je hájit a nevyhledávají právní pomoc. Populární představa, že Romové se dobře vyznají v tom, „na co mají nárok“, a umějí toho brilantně využívat, se zakládá jen na dílčí zkušenosti úředníků. Naprostá většina sociálně vyloučených naopak tyto znalosti a dovednosti postrádá. K tomu se samozřejmě přidává celá řada jiných znevýhodnění – malá funkční gramotnost, omezené vyjadřovací schopnosti v českém jazyce či znevýhodnění barvou pleti.

PSYCHOLOGICKÉ PROBLÉMY

Bezvýchodnost sociálního vyloučení

Život v sociálním vyloučení je především bezvýchodný. Není žádná naděje na zlepšení stavu věcí a to vyvolává sklon se o změnu nepokoušet. Sociální odbory městských úřadů, policie, Oddělení péče o rodinu a děti z pohledu sociálně vyloučených nedokážou pomoci, protože jim nerozumějí a nenaslouchají jim. Jediné, čeho se od nich mohou dočkat, je nějaká forma nepochopitelného nátlaku nebo represe. Z úhlu pohledu sociálně vyloučených vnímají tito zástupci státních institucí pouze jejich etnickou příslušnost a příslušnost do ghetta a nezajímají se o jejich problémy. Sociálně vyloučení ztrácejí snahu o řešení své situace, stávají se lhostejnými, propadají nejrůznějším formám závislostí nebo svůj sociální vzestup založí na kriminální činnosti uvnitř ghetta (lichva, kuplířství apod.).

DALŠÍ SPECIFICKÉ PROBLÉMY

Specifické problémy přinesl zákon 40/1993 Sb. o nabývání a pozbývání českého občanství, v jehož důsledku řada Romů dostala občanství slovenské a rázem se tak stala cizinci v zemi, kde po léta žili, či kde se dokonce už narodili. Protože získat

občanství vyžadovalo schopnost orientovat se v administrativním systému, mnoho Romů si v té době z různých důvodů (strach z vyhoštění, chybějící dovednosti k vyřízení občanství apod.) o vyřízení nepožádalo. Bez úředně potvrzeného občanství však nemohli být zaměstnáni, popř. dostávat sociální dávky. V té době se někteří Romové dostali do bezvýchodné situace, která posléze vyústila v neplacení nájemného, zadlužování se apod..

Ztráta českého občanství

Ztrátou zaměstnání nebo bydlení bývají postiženi i lidé z majoritní společnosti. Vyvolává to otázku, proč oni v situaci sociálního vyloučení obvykle neskončí. Proč právě specifická skupina chudých Romů potřebuje specifickou sociální službu? Je to zejména proto, že při snaze o zlepšení své situace se Romové setkávají s nepoměrně většími překážkami ze strany majority: úřadů, škol, zaměstnavatelů. Mají často nízké vzdělání a potíže s komunikací na očekávané úrovni. Příslušníci české většinové společnosti mají obvykle výchovou ve škole a rodině silněji vštípené postoje, které je vedou k samostatnému vyřešení situace. Zároveň jsou více obklopeni lidmi, kteří to dokážou, a slouží jim jako pozitivní příklady. Naproti tomu děti rodičů, kteří během 90. let poznali, že je možné udržet se na živu jen z dávek sociální ochrany, už se samozřejmě na tyto dávky spoléhají. Někdy je to doprovázeno i pocitem, že jde o samozřejmou povinnost státu. Takový postoj je zbytečné morálně odsuzovat. Bylo by dobré věřit, že všichni mají stejné šance na úspěch, a tudíž i stejnou povinnost stát na vlastních nohou. Ve skutečnosti lidé z menšinového kulturního prostředí téměř nemají na vybranou.

Znevýhodnění

Migrace ze Slovenska

Romské osady na Slovensku

K migraci ze slovenských romských osad do českých měst dochází v menší či větší míře od roku 1945. Pro slovenské Romy je Česká republika lákavým cílem z důvodů lepší ekonomické situace (a tedy pracovních příležitostí), znalosti prostředí, blízkosti jazyka a příbuzenských vazeb s Romy žijícími v ČR.

Slovenské romské osady leží převážně v oblastech s vysokou nezaměstnaností a lidé zde žijí v nevyhovujících podmínkách. Výrazný vliv na kvalitu jejich života má široce rozšířená úžera (lichva). Díky nejnovější reformě legislativy upravující systém sociálního zabezpečení výrazně klesly příjmy početných rodin žijících ze sociálních dávek a prohloubila se chudoba Romů žijících v romských osadách i Romů žijících do této doby „integrovaně“ ve městech.

Migrace Romů ze Slovenska do České republiky má různé formy. Jedná se o krátkodobé či dlouhodobější návštěvy příbuzných, které jsou v některých případech spojené s hledáním legální nebo nelegální práce. Romové jsou obvykle zaměstnáváni ve stavebních a kopáčských firmách. Tato pracovní migrace s sebou může nést řadu negativních jevů, jako je například aktivita nejrůznějších romských „podnikatelů“ (kteří jsou často zároveň lichváři) ze Slovenska i z České republiky, kteří slovenské Romy sice zaměstnávají, ale za odvedenou práci často nezaplatí buď řádně, nebo vůbec.

Formy migrace

V předchozích letech docházelo k migraci do České republiky za účelem požádání o udělení azylu. V roce 2000, kdy došlo k silnému přílivu občanů Slovenské republiky do řízení o udělení azylu, požádalo v České republice o udělení azylu celkem 723 slovenských občanů. V roce 2001 to bylo 388 slovenských občanů, v roce 2002 843 a v roce 2003 již 1055 slovenských občanů. Slovenští občané byli v roce 2003 třetí nejpočetněji zastoupenou skupinou žadatelů o udělení azylu v České republice, hned za žadateli o udělení azylu z Ruské federace a Ukrajiny. Zájem slovenských Romů o využívání azylových zařízení v České republice však v posledním období jednoznačně klesá. Od ledna do září 2004 požádalo o udělení azylu 104 slovenských občanů. Na síle naopak získává neazylová migrace zejména za pracovními příležitostmi.

Při návštěvách v ČR využívají Romové ze Slovenska pohostinnosti svých českých příbuzných. Dlouhodobější návštěvy početných příbuzných ze Slovenska často vedou k propadu životní úrovně hostitelských rodin českých Romů, v lokalitách ohrožených sociální exkluzí dochází imigrací Romů ze Slovenska

k nárůstu nelegálního zaměstnávání, kriminality, přelidňování bytů a ke zvýšeným rizikům v oblasti hygieny a sociální patologie. Celkově se tak znehodnocuje integrační úsilí české státní správy a samosprávy. Obtíže při hledání zaměstnání a trvalého bydlení v ČR (rodinná solidarita a kontakty Romů žijících v ČR a SR se postupem času v některých případech oslabují) spolu se zpřísněním podmínek na vyplácení sociálních dávek na Slovensku (například povinnost uchazečů o zaměstnání hlásit se každý týden na úřadu práce) snižují přes slovní proklamace zájmu možnosti migrace Romů ze Slovenska do České republiky.

Jazyky a dialekty

Romština patří mezi indoevropské jazyky (stejně jako například slovanské jazyky). Ve slovní zásobě romštiny jsou tři druhy slov – slova původní, staré přejímky a nové přejímky. Původní slova jsou blízká indickým jazykům, staré přejímky jsou slova přejatá z jazyků, kterými se mluvilo v zemích, jimiž předkové Romů procházeli při své cestě do Evropy (perština, arménština a další). Nové přejímky jsou slova pocházející z jazyků, které romské obyvatelstvo obklopují v posledních několika staletích (v případě slovenských Romů jsou to tedy zejména slova přejatá z maďarštiny, slovenštiny a dalších slovanských jazyků – srbštiny, bulharštiny, polštiny či češtiny). Romština významově rozlišuje mezi Romem a ne–Romem („gadžem") – například pro chlapce má termín „o čhavo" (romský chlapec) a „o raklo" (neromský chlapec), obdobně potom pro dívku „e čhaj" (romská dívka) a „e rakľi" (neromská dívka).

Dialekty

Romové ze skupiny slovenských Romů mluví tzv. „slovenskou romštinou", jedním ze tří hlavních dialektů používaných dnes Romy v Čechách a na Slovensku (tímto dialektem mluví 70 – 80% Romů v ČR a SR, má však také řadu lokálních dialektů). Dalším dialektem romštiny, kterým se mluví na jihu a jihozápadě Slovenska a sporadicky i v Čechách, je tzv. ahi–dialekt, někdy nazývaný i maďarský, který je velmi blízký slovenské romštině. Třetím dialektem, se kterým se můžeme setkat na území obou těchto států, je tzv. „olašská romština" (ta má některé společné rysy s balkánskými jazyky). V České republice i na Slovensku žijí ještě malé skupiny tzv. „německých Romů" – „Sintů", kteří mluví sintským dialektem romštiny, který je strukturně blízký slovenské romštině, má však řadu výpůjček z němčiny (nicméně členové skupiny Sintů se často sami za Romy nepovažují).

Spisovná romština

V roce 1971 byla přijata při tehdy existujícím Svazu Cikánů–Romů závazná písemná norma slovenské romštiny, která vychází z východoslovenského dialektu slovenské romštiny. Tento spisovný jazyk je však (stejně jako všechny spisovné jazyky) umělým konstruktem a výrazně se liší od řady lokálních dialektů romštiny, které se na území ČR používají. Mluvčí romštiny potom v drtivé většině svůj jazyk znají pouze v mluvené podobě, nedokáží romsky ani číst ani psát a o spisovné formě romštiny často vůbec nevědí. Slovenští Romové na území obou států vedle romštiny vždy používali ještě jazyk majoritního obyvatelstva (pro komunikaci s vnějším, „gadžovským" světem). Pro většinu Romů, kteří přišli po válce do ČR z východního Slovenska, byla tímto druhým jazykem šariština, východní dialekt slovenštiny ovlivněný

polštinou a ukrajinštinou. Romové pocházející z jižních oblastí Slovenska zase v komunikaci s majoritním obyvatelstvem používali maďarštinu. Druhá a třetí generace Romů vyrůstajících v ČR používá ke komunikaci tzv. romský etnolekt češtiny, což je čeština ovlivněná některými prvky z romštiny, která se vyvinula do svébytného dialektu.

Tzv. Romský etnolekt češtiny

Subetnické členění

Slovenští Romové

Čeští a moravští Romové v drtivé většině nepřežili druhou světovou válku. Po roce 1945 přišly do České republiky skupiny tzv. slovenských a maďarských Romů, kteří do té doby žili usedlým způsobem života v osadách na středním a východním Slovensku (živili se například jako kováři, korytáři či hudebníci). Olašští Romové označují tyto skupiny jako „Rumungri“ (tento termín pochází z Rom Ungro, tedy uherský Rom). Slovenští a maďarští Romové jsou si kulturně velmi podobní, odlišuje je zejména jiný dialekt romštiny. Dnes tvoří zhruba 90% romské populace v ČR.

Olašští Romové

Další subetnickou skupinou Romů žijících na území ČR jsou Romové olašští. Jsou to potomci kočovných skupin, které se do střední Evropy dostaly v 19. století z Rumunska (etymologie slova olašský se odvozuje od názvu území Valachie, součásti dnešního Rumunska). Olašští Romové se tradičně živili jako obchodníci, překupníci s koňmi či kotláři, olašské ženy prosluly věštěním z rukou či vykládáním karet. Tyto skupiny až do roku 1959, kdy byly násilně usazeny, na území Československa kočovaly. Od slovenských, resp. maďarských Romů je kromě tradičního kočovnictví odlišují kulturní normy, zvyky a dialekt. Olaši tvoří zhruba 10% romské populace u nás.

Bariéry

Zejména mezi subetnickými skupinami olašských a slovenských (resp. maďarských) Romů existují značné bariéry. Tyto skupiny se vymezují jako samostatné celky, které spolu mají jen málo společného (považovat tedy například „olašského krále“ za krále všech „Romů“ v Čechách nemá žádné opodstatnění). Málo se mezi sebou stýkají, většinou mezi nimi nedochází ke vzájemným sňatkům a jejich dialekty jsou tak odlišné, že si často navzájem vůbec nerozumí.

Pozůstatky kultury romských osad

Charakteristika romských osad

Tato část se věnuje některým tradičním rysům a hodnotám kultury, která se vyvinula a dodnes se reprodukuje v romských osadách na Slovensku. Romské osady jsou venkovské sídelní útvary, které jsou prostorově i sociálně odděleny od obce, pod kterou administrativně spadají. Obyvatelé těchto osad jsou z převážné většiny Romové slovenští či maďarští, kteří tvoří také většinu dnešního romského osídlení Čech a Moravy (Romy olašskými se zde zabývat nebudeme, protože tvoří jen malou část romské populace v ČR). Jedná se o skupiny, které žily na Slovensku usedlým způsobem života již po několik století (v žádném případě tedy nejde o kočovné Romy). Prvky jejich původní kultury se v českém prostředí místy zachovaly, místy byly transformovány nebo zmizely úplně, pro lepší pochopení některých specifik romské kultury je však užitečné se s nimi seznámit.

Různorodost

Osoby sdílející hodnoty a normy tradiční romské kultury rozhodně nemůžeme považovat za příslušníky jednotné a stejnorodé skupiny. V tradiční romské kultuře hraje významnou roli příslušnost k některé ze „subetnických“ skupin (Rumungři/Olaši/Sinti), stejně jako kategorie rituální ne/čistoty (viz kapitolu Další kulturní specifika) a příslušnost k příbuzenské skupině. Člověk, který sdílí hodnoty tradiční romské kultury, tedy nebude sám sebe identifikovat primárně jako „Roma“, ale v první řadě jako člena některé subetnické skupiny (například olašských Romů) a rodové jednotky (například Stojkovi), která je rituálně čistá nebo nečistá. Z toho je zřejmé, že považovat tyto osoby jednoduše a v první řadě za „Romy“ a předpokládat, že nějaké společně sdílené „romství“ jim umožní se společně dohodnout, je chybný přístup, který přináší řadu nedorozumění. Označení „Romové“ je těmto osobám do značné míry připsáno zvenčí, na základě barvy pleti, a velká část z nich příslušnost k „Romům“ jako celku nesdílí. Ve většině obcí a měst žije řada navzájem cizích, nepříbuzných romských skupin (které navíc často náležejí k různým subetnickým skupinám) a které spolu (snad kromě barvy pleti) mnoho dalších společných prvků nesdílí.

STRAVA

V kultuře romských osad je nejoblíbenější a nejprestižnější potravou maso a masné výrobky, které jsou také hodnoceny jako dostatečně vhodné pro návštěvu. Pohoštění návštěvy se považuje za samozřejmost, hostitelé se často ani neptají, jestli má host hlad či žízeň. Obyvatelé romských osad však nejčastěji vaří

finančně nenáročná jídla z brambor či těstovin. Romská kuchyně je značně ovlivněna slovenskou kuchyní (halušky), často se vaří také jídla typická pro balkánské země (například holubki/sarmy – zelné či vinné listy plněné směsí mletého masa a rýže). Typickým romským jídlem jsou potom goja – tlustá vepřová střeva plněná bramborami (jak střeva, tak brambory Romové na Slovensku často dostávali od sedláků jako výslužku za pomoc na poli). Přípravu a konzumaci jídla v tradiční romské kultuře obklopují důležitá pravidla spojená s dodržováním rituální čistoty.

JMÉNA

Přezdívky

V romské osadě se kromě občanského jména používají tzv. „romane nava“ (romská jména, přezdívky). Ta slouží k přesné identifikaci jednotlivce – například Františků Horvátů může být v jedné osadě celá řada, zatímco romská přezdívka bývá jedinečná (existují ovšem i často používané přezdívky, například „Kalo“ – Černý; někteří lidé zase mají přezdívek několik). Romské jméno často odkazuje k některé z osobnostních charakteristik jedince (například „Šuko“ – Hubený, „Pervalo“ – Břichatý), nebo je odvozeno od místa narození (například „Zavadkaňa“ – žena narozená v obci Závadka), některá ženská jména odkazují na jméno manžela (např. „Škyparaňa – manželka muže nazývaného Škypár). Občanská jména jsou v posledních letech vybírána podle oblíbených mnohasetdílných telenovel (Esmeralda, Rosalinda, Anna–Mária a další).
Romská jména jsou ovšem poměrně často vybírána také z arzenálu jmen běžných, což je častým důvodem k nedorozumění (Martinovi se říká Rudolf, Heleně Hedvika nebo Janě Veronika). Romština se kromě jiného vyznačuje také používáním členů před osobními jmény, takže z Lenky je rázem E Lenka = Elenka (E je člen ženského rodu) a z muže nazývaného Regan vznikne Oregan (O je člen mužského rodu). Výjimkou nejsou ani případy, kdy se v jedné rodině setkáme se dvěma dětmi identického (oficiálního) jména i příjmení (k tomu někdy docházelo kvůli odebírání romských dětí do dětských domovů za minulého režimu – někteří rodiče se tak snažili „vynahradit“ si ztraceného potomka tím, že dalšího pojmenovali stejně).

RODINA

Jedním z významných rysů tradiční romské kultury je skutečnost, že převažujícím organizačním principem je zde příbuzenství. To znamená, že každý člověk se primárně cítí být příslušníkem určité příbuzenské skupiny, od níž odvozuje svou identitu a vůči

níž je přednostně loajální. Rodina je v životě jednotlivce téměř jedinou sociální skupinou, do které patří a se kterou se identifikuje. Člověk sdílející hodnoty tradiční romské kultury se tedy v první řadě cítí jako „Horvát“ či „Žiga“. V romské osadě se nesetkáme se skupinami vrstevníků, kamarádů či kolegů z práce – veškeré takové spolky se skládají z příbuzných. Rodině je také věnován veškerý čas – tráví se s ní všední dny, prázdniny i svátky, jezdí se s ní na návštěvy (opět za příbuznými), rodina společně pracuje. V prostředí českých měst dochází k obohacování skupinové identity člověka – jednotlivé roviny identit se překrývají a doplňují a vyplouvají napovrch podle konkrétních situací – přestože je tedy rodinná identita nejdůležitější, můžeme se zde setkat jak s identitou „Rom“, tak s identitou „Čech“ (například při mistrovství světa hokeji), ale samozřejmě i s množstvím dalších typů skupinových identit (vyznavač hip–hopu, křesťan, důchodce, kopáč, žena...). Ačkoliv tedy rodinná či rodová identita není jediným a absolutně výlučným způsobem kolektivní identifikace sociálně vyloučených Romů, je potřeba mít na zřeteli, že sounáležitost s rozšířenou rodinou je pro sociálně vyloučené Romy mnohem podstatnější, než je běžné v prostředí většinové populace.

Rodinná sounáležitost

Zjednodušeně lze říci, že romská skupina je tvořena rozsáhlým rodinným útvarem (romsky označovaným jako fajta), který zahrnuje 5 – 6 generací osob společného původu. Fajty nosí obvykle jméno mrtvého předka, od kterého odvozují svůj původ (například Horvátovci či Lájošovci). Mezi několika spřízněnými fajtami (a pouze mezi těmito) potom dochází ke sňatkovým výměnám, což podporuje soudržnost skupiny. Sňatkem se dvě původně nepříbuzné skupiny stávají příbuznými a toto pouto je potom několikanásobně posilováno dalšími sňatky (často se například dvě sestry z jedné rodiny vdají za dva bratry z rodiny jiné).

Fajta

Všichni členové fajty (z nichž někteří mohou žít v jiných osadách, případně i v ČR) se scházejí na svatbách, křtech a pohřbech svých členů (tato účast je téměř povinná). Fajta svým členům také poskytuje rozsáhlou solidární síť, na kterou se dá spolehnout v případě nouze. Tento faktor v některých případech také brání eventuální ekonomické emancipaci jednotlivých rodin – členové fajty mají z principu stejnou ekonomickou úroveň, pokud by se totiž chtěl někdo emancipovat, ostatní ho buď stáhnou na svoji úroveň, nebo ho vyloučí z rodiny.

Velký příbuzenský celek – fajta – je v tradiční romské kultuře jedinou existující sociální skupinou. Obyvatelé osad necítí žádné společné pouto se členy jiných příbuzenských skupin, ať už tito „cizí Romové“ žijí ve stejné osadě jako oni sami, nebo v osadách jiných. S představiteli tzv. „romské elity“ či tzv. „romskými reprezentanty“ je potom nespojuje už vůbec nic. V rámci

„Zástupné“ tresty

výchovy v rodině je málo místa pro rozvoj individuální osobnosti, což se často projevuje například při trestné činnosti – v osadách bývá zvykem, že vina spáchaná jedním členem rodiny padá na rodinu jako celek. Proto si i trest může odpykat kterýkoli člen dané rodiny. Tyto „zástupné“ tresty se využívají například v situacích, kdy viník má početnou rodinu (která je v dané kultuře nejvyšší hodnotou) a není jasné, kdo tímto viníkem byl – tehdy na sebe jeho vinu může vzít a trest si odpykat například jeho bezdětný bratr.

GENDER (ROLE MUŽE A ŽENY)

V tradiční romské kultuře má muž obvykle nadřazené postavení a vyšší sociální status než žena. Tak si například v místnosti první sednou muži, zatímco ženy stojí (pouze starším ženám muži uvolní místo). Postavení ženy se značně mění s přibývajícím věkem a počtem dětí (mladá a bezdětná žena má nejnižší sociální status, dospělá žena s početným potomstvem má velmi silné postavení). V romských osadách se téměř nesetkáme s bezdětnými rodinami, bezdětnou ženou se opovrhuje. Ženy nesmějí nikam chodit samy bez doprovodu někoho z rodiny, stejně jako nesmějí zůstat o samotě s cizím mužem. Pro prevenci možných konfliktů je lepší držet se zásady, že muž by neměl zůstávat v místnosti se ženou (svobodnou i vdanou) bez přítomnosti dalších osob.
Pokud jde o oblékání, muži nikdy nenosí krátké kalhoty (dokonce ani v horkých letních měsících), s výjimkou malých chlapců, kteří jsou považováni ještě za děti. Muži také považují za velkou hanbu, když se musí převlékat v přítomnosti žen. Dospělé a vdané ženy by také měly nosit dlouhé sukně či kalhoty a měly by mít svázané vlasy.

NEVERBÁLNÍ KOMUNIKACE

Temperament

Neverbální komunikace typická pro tradiční romskou kulturu se vyznačuje temperamentem, zvyšováním hlasu, křikem a rozmáchlými gesty, které však slouží pouze jako neutrální komunikační prostředky, ke zdůraznění verbálního projevu. Pokud dojde ke skutečnému konfliktu, intenzita křiku a gest se zvyšuje, málokdy však dochází ke skutečnému fyzickému násilí. Děti jsou odmalička vychovávány v úzkém tělesném kontaktu s ostatními, což se odráží v odlišném vnímání tzv. intimní zóny – vzdálenosti, kterou zaujímáme při komunikaci s ostatními (tato intimní zóna je zde menší). V kultuře romských osad je nepřípustné, aby si partneři (manželé/milenci) dávali najevo své city na veřejnosti – nejen že se romské dvojice málokdy například políbí na ulici, ale zřídka se třeba i vodí za ruce.

HODNOTY A NORMY

Víra

Nositelé tradiční romské kultury obvykle přijímají víru okolního obyvatelstva, v romských osadách na Slovensku se značné podpoře dostává také nejrůznějším novým náboženským směrům a sektám (například Svědci Jehovovi). Členové všech romských skupin obvykle důrazně vyžadují asistenci církevních představitelů při významných životních událostech, jako je křest a pohřeb. Naproti tomu svatba nehraje v romské kultuře téměř žádnou roli – mladá dvojice je uznána za rodinu, pokud spolu po určitou dobu žije a přivede na svět potomky, nic víc k tomu není potřeba.

Magické prvky

V chápání církevních svátostí se však často odrážejí spíše magicko–náboženské prvky. Křest je například považován za jakousi formu duchovní ochrany dítěte před zlými silami, které je neustále ohrožují. Tyto zlé síly (bosorka či gulidaj) mohou dítě, pokud není pokřtěné, vyměnit nebo odnést. Dalším nebezpečím, které hrozí zejména dětem, je uhranutí. Proto se nesluší na malé děti dlouho upřeně zírat. Uhranutím se často vysvětluje například náhlá nevolnost či bolest hlavy (uhranutí se léčí tzv. uhlíkovou vodou – zápalky či uhlíky se vhodí do vody, aby se zjistilo, zda je dotyčný uhranutý nebo ne; tuto vodu potom postižený musí vypít).

V romské kultuře je značně rozšířena víra v duchy zemřelých, tzv. mule (jedn. č. je mulo – doslova mrtvý). Ti mohou chodit navštěvovat pozůstalé a způsobovat nejrůznější škody. Pokud člověk potká takového mula, je obvykle ochromen, nemůže mluvit a ze strachu může i zemřít. Strach z mulů společně s obavami z rituálního znečištění také brání používání obnošených oděvů nebo jiných použitých předmětů (pokud není s určitostí znám jejich předchozí majitel).

DALŠÍ KULTURNÍ SPECIFIKA

Rituální ne/čistota

Jedním z nejdůležitějších specifik tradiční romské kultury je koncept rituální nečistoty. Rituální ne/čistota je nábožensko–magická kvalita (nejedná se tedy o ne/čistotu ve smyslu hygienickém), která specifickým způsobem znečišťuje svého nositele. Podle tohoto principu se určití lidé nebo skupiny lidí označují za rituálně čisté, jiné za nečisté (obvykle však každá rodina považuje sama sebe za čistou a ostatní rodiny za nečisté). Romština má pro označení rituálně nečistého člověka řadu pojmů („degeš“, „dupka“).

V tradiční kultuře v romských osadách na Slovensku se označení „degeš/a“ používá pro osoby nebo skupiny osob, které se živí rituálně nečistým masem (zejména koňským nebo psím, případně

Pravidla rituální čistoty

zdechlinami; slovo „degeš“ pochází z maďarského slova dög označujícího zdechlinu). Pokud se člověk narodí do rituálně nečisté rodiny, tuto skutečnost už v průběhu jeho života nemůže nic změnit. Rituálně čistý Rom se však může znečistit stykem s rituálně nečistým člověkem. K tomu dochází nejčastěji společnou konzumací jídla nebo sexuálním stykem. Proto existuje řada velmi přísných zákazů spojených s úpravou a konzumací jídla a s výběrem manželského partnera. Rituálně čistý Rom, pokud se nechce znečistit, nesmí jíst ani pít společně s „degešem“, nesmí používat ani nádobí, které před ním použil rituálně nečistý člověk (takové nádobí vyhodí).

Řada pravidel obklopuje také výběr partnera. Přijatelní partneři pocházejí nejčastěji z rodin, se kterými už je po určitou dobu udržována manželská „aliance“ – mladý muž si tak může například vybrat ženu z rodiny, ze které už dříve přišly do jeho rodiny některé ženy. Žena, která se vdá do rodiny, kterou její původní rodina považuje za rituálně nečistou, se tímto svazkem doživotně znečistí a musí přijmout nižší sociální status svého manžela a jeho rodiny. Hranice rituální ne/čistoty se obvykle kryjí s hranicemi velkorodin (fajt), proto mezi nimi v ideálním případě nedochází k vzájemným sňatkům.

V českém prostředí je koncept rituální ne/čistoty často transformován – setkáme se zde například s názorem, že „degešem“ je ten, kdo je chudý, kdo se neumí chovat, kdo chodí špatně nebo nemoderně oblečený, případně – jako na Smíchově – ten, kdo nenosí ponožky. Jako „degeš“ také může být označován alkoholik, člověk závislý na drogách, gambler, člověk na sociálním dně, případně ten, kterým z neznámých důvodů mluvčí zkrátka pohrdá. Někdy Romové, kteří žijí v Čechách, považují za „degeše“ ty Romy, kteří bezprostředně přišli ze slovenských osad.

Hranice rituální ne/čistoty

Princip rituální nečistoty má také řadu důsledků souvisejících s bydlením. Skupiny, které se navzájem nepovažují za rituálně čisté, mají problémy, pokud jsou okolnostmi donuceny sdílet společné prostory (například když bydlí v jednom domě), protože jedním ze způsobů, jak se člověk může znečistit, je například používání stejného zdroje vody. Za nečisté jsou však považovány také cizí odpadky, proto mají nositelé tradiční romské kultury takový odpor k udržování pořádku jinde než uvnitř svých obydlí – společné prostory, jako jsou chodby nebo chodníky, jsou z principu nečisté a jejich udržování je v přísném smyslu deklasující.

ZÁVĚR

Při kontaktu se sociálně vyloučenými Romy je potřeba mít na zřeteli, že romská populace je vnitřně velmi různorodá a že ani sebepodrobnější popis životních podmínek a obvyklých kulturních praktik sociálně vyloučených Romů nemůže představovat obecný návod pro chápání všech těchto lidí. Smyslem výše uvedených informací je pouze ukázat některé obecné rysy situace sociálně vyloučených Romů s výhradou, že žádná ze zmíněných skutečností neplatí univerzálně pro všechny osoby považované za Romy. Pojímat Romy jako homogenní skupinu s jednotným souborem charakteristik a potřeb je nebezpečný nesmysl, neboť uplatňování jakékoli paušální představy o Romech může vést k fatálnímu neporozumění konkrétním situacím jednotlivých lidí, rodin či lokalit a nakonec i k chybnému modelu policejní praxe. Sociálně vyloučené Romy je proto potřeba chápat především jako navzájem různé a individuálně jedinečné občany ČR, nikoli jako nerozlišenou masu nepřizpůsobivých „klonů“.

Lenka Budilová, Tomaš Hirt

CIZINCI V ČR

Současná migrace

Předcházející část se zabývala jednou z národnostních menšin v ČR. Další část textu se bude věnovat problematice migrace a situaci cizinců, kteří od roku 1989 přijíždějí do České republiky z politických či ekonomických důvodů. Největší pozornost budeme věnovat tzv. pracovní migraci a skupinám pracovních migrantů, neboť ti tvoří největší procento mezi cizinci žijícími v ČR.

CO JE MIGRACE

Pojem migrace lze definovat jako časově více či méně ohraničený proces přesunu lidí mezi prostory určenými státními hranicemi. Přístup každé společenské skupiny k nově příchozím nebo k těm, kteří o příchod usilují, měl v daleké historii i dnes mnoho společného, protože společnosti se vždy snažily příliv cizinců kontrolovat.

Dobrovolná a vynucená migrace

Migraci jako společenský jev lze zkoumat v několika rovinách i z různých úhlů pohledu. Základním hlediskem je dělení na migraci dobrovolnou a vynucenou, i když mnohdy nelze mezi těmito dvěma hledisky stanovit pevnou dělící hranici, neboť v řadě případů, zvláště u pracovní migrace, splývá dobrovolná migrace s migrací vynucenou. Pod pojem migrace dobrovolné můžeme zařadit zejména ty případy, kdy lidé opouštějí svoji vlast za účelem studia, sjednocení rodiny, zaměstnání či z jiných důvodů osobního charakteru. Vynucená migrace je vyjádřením snahy vyhnout se pronásledování, represi, ozbrojeným konfliktům, přírodním či jiným katastrofám nebo jiným situacím, jež představují ohrožení života, svobody a živobytí jednotlivce.

Příčiny migrace

Převažující příčiny migrace lze v současném světě spatřovat zejména v rozdílech v bohatství mezi jednotlivými světadíly, v síle ekonomik jednotlivých zemí, úrovni ekonomického rozvoje a v životní úrovni jejich obyvatel. Při sledování migrace nelze mít na zřeteli jen jevy migraci vyvolávající, ale i faktory migraci umožňující nebo jí napomáhající, jako např. zlepšující se dopravní propojenost mezi světadíly i jednotlivými státy, odstraňování bariér volného pohybu osob mezi státy apod. Svět tedy byl, je i v blízké budoucnosti bude konfrontován s pozitivními i negativními faktory vyvěrajícími z mezinárodní migrace, jež bezesporu představuje jednu z globálních výzev lidstva.

Je zřejmé, že na současnou dynamiku mezinárodní migrace je třeba reagovat snahou využít co nejlépe její potenciál a zároveň minimalizovat její negativa. Jedním ze způsobů, jak efektivně omezovat obtížně zastavitelnou migraci nelegální, je kontrolovat a řídit její kroky pomocí programů migrace legální.

LEGISLATIVA UPRAVUJÍCÍ POBYT CIZINCŮ V ČR

Cizinecký zákon

Z právního hlediska se osoby pobývající na území ČR dělí na státní občany a cizince. Státní občan má některá základní práva a povinnosti (například právo volit a být volen); cizincem je potom každý, kdo není státním občanem ČR. Podmínky vstupu a pobytu cizinců na území České republiky jsou upraveny zákonem č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „cizinecký zákon“).

Podle cizineckého zákona je cizinec oprávněn pobývat na území České republiky přechodně nebo trvale.

Přechodně může cizinec na území České republiky pobývat bez víza, na základě víza nebo na základě povolení k dlouhodobému pobytu.

Přechodný pobyt

Přechodný bezvízový pobyt – bez víza může cizinec na území ČR pobývat pouze tehdy, stanoví–li tak mezinárodní smlouva, rozhodne–li tak vláda České republiky (ve Sbírce zákonů publikováno formou nařízení vlády o zrušení vízové povinnosti) nebo v případech, kdy tak přímo stanoví cizinecký zákon. Po přijetí do Evropské unie je Česká republika vázána příslušnými předpisy, které jsou pro všechny členské státy závazné – tyto předpisy obsahují výčet států, jejichž státní příslušníci při pobytu do 3 měsíců podléhají vízové povinnosti, a výčet států, jejichž státní příslušníci jsou od vízové povinnosti osvobozeni.

Přechodný pobyt na základě víza – jsou vydávána tzv. krátkodobá víza a tzv. dlouhodobé vízum. Mezi krátkodobá víza náleží letištní vízum, průjezdní vízum a vízum k pobytu do 90 dnů.

Letištní vízum (označeno symbolem „A“) opravňuje cizince k pobytu v tranzitním prostoru mezinárodního letiště při čekání na další letecký spoj; vyhláška č. 86/2000 Sb., ve znění vyhlášky č.46/2003 stanoví státy, jejichž státní občané mohou pobývat v tranzitním prostoru mezinárodního letiště na území České republiky pouze na základě uděleného letištního víza.

Průjezdní vízum (označeno symbolem „B“) opravňuje cizince k průjezdu územím České republiky z území jednoho státu na území jiného státu.

Vízum k pobytu do 90 dnů (označeno symbolem „C“) opravňuje cizince k pobytu na území České republiky po dobu maximálně 3 měsíců.

Dlouhodobým vízem je „vízum k pobytu nad 90 dnů“ (označeno symbolem „D“), opravňuje cizince k pobytu na území České republiky, který bude delší než 3 měsíce. Jeho platnost je maximálně 1 rok.

Přechodný pobyt na základě povolení k dlouhodobému pobytu

– povolení k dlouhodobému pobytu se vydává cizinci, jehož pobyt na území České republiky bude delší než 1 rok. Cizinci se v těchto případech vydává „průkaz o povolení k pobytu“.

Trvalý pobyt – cizinci může být povolen trvalý pobyt na území České republiky, pokud splňuje podmínky stanovené cizineckým zákonem. Cizinci se vydává rozhodnutí o povolení trvalého pobytu na území České republiky a současně „průkaz o povolení k pobytu“.

TRVALÝ POBYT

Občané členských států Evropské unie mohou vstupovat a pobývat na území České republiky bez zvláštních omezení, a to pouze na základě cestovního dokladu (tj. např. cestovního, diplomatického, služebního nebo úředního pasu) nebo průkazu totožnosti. Bez ohledu na účel a dobu pobytu občané Evropské unie nepotřebují vízum.

Pokud občan jiného členského státu Evropské unie hodlá pobývat na území České republiky přechodně po dobu delší než 3 měsíce (např. z titulu zaměstnání, podnikání, studia), může požádat o vydání povolení k přechodnému pobytu. Za podmínek stanovených cizineckým zákonem může občan Evropské unie rovněž požádat o vydání povolení k trvalému pobytu na území České republiky. V obou případech občan Evropské unie obdrží „průkaz o povolení k pobytu pro státního příslušníka členského státu Evropských společenství“ (v případě povoleného trvalého pobytu i rozhodnutí). Vydání uvedeného průkazu není podmínkou oprávněnosti pobytu občana Evropské unie na území České republiky.

Státní občanství lze udělit osobě, která má na území ČR nepřetržitý pobyt po dobu nejméně 5 let (dále se vyžaduje například znalost češtiny a skutečnost, že osoba nebyla v posledních 5 letech pravomocně odsouzena za úmyslný trestný čin). Udělování státního občanství ČR upravuje zákon č.40/1993 Sb. o nabývání a pozbývání českého občanství. Na udělení občanství není právní nárok.

Cizinci v ČR

Cizinci s povoleným trvalým pobytem

K 31. 12. 2004 žilo v České republice podle údajů Policie České republiky 99 467 cizinců s povoleným trvalým pobytem. Podle údajů MPSV ČR je v ČR zhruba 53% cizinců z ekonomických důvodů – v roce 2004 bylo v České republice oficiálně registrováno zhruba 160 tisíc zahraničních pracovníků. Nejpočetnějšími skupinami cizinců s povoleným trvalým pobytem (k 31. 12. 2004) v ČR byli státní příslušníci:

Vietnamu	20 689 s povoleným trvalým pobytem,
Slovenska	16 976 s povoleným trvalým pobytem,
Ukrajiny	13 262 s povoleným trvalým pobytem,
Polska	11 511 s povoleným trvalým pobytem,
Ruska	5 592 s povoleným trvalým pobytem,
Německa	3530 s povoleným trvalým pobytem,
Bulharska	2 326 s povoleným trvalým pobytem,
Srbska a Černé Hory	2 164 s povoleným trvalým pobytem.

Nelegální migrace

Česká republika se jako téměř všechny státy světa potýká s problémem nelegální migrace, kterou se rozumí nelegální vstup osob přes státní hranice na území daného státu z různých důvodů, nedovolený způsob opuštění státu a nelegální pobyt na území.
Nelegálním pobytem se pak rozumí případy, kdy cizinec vstoupí na území ČR neoprávněně, aniž je odhalen jeho nelegální vstup, a pobývá v ČR dál nelegálně, nebo případy, ve kterých cizinec sice vstoupí na území ČR legálně, ale po uplynutí lhůty povoleného pobytu nevycestuje a pobývá v zemi dále bez povolení.
Počty nelegálních migrantů pobývajících na území ČR není možné přesně zjistit, existují pouze odhady, které se často výrazně liší. Předpokládá se však, že v České republice může pobývat nelegálně řádově tisíce až desetitisíce cizinců.
Nelegální pobyt je často kombinován s dalším porušováním obecně závazných právních předpisů, zejména pak v oblasti zaměstnanosti. Mezi cizinci, kteří na území ČR vykonávají výdělečnou činnost bez příslušných povolení (převážně zaměstnání), jsou pak nejčastěji zjišťováni občané Ukrajiny.
Vzhledem k vývoji demografické situace v ČR byla zahájena realizace pilotního projektu „Aktivní výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků.“ Cílem projektu je podpořit zejména příchod a integraci vybraných zahraničních kvalifikovaných pracovníků a jejich rodin. V současné době se do projektu mohou přihlásit uchazeči z Kazachstánu, Bulharska, Chorvatska, Moldavska a Běloruska. Výběr uchazečů provádí MPSV na základě předem stanovených kritérií. V rámci projektu mohou vybraní

cizinci při splnění všech dalších požadavků požádat o udělení trvalého pobytu již po dvou a půl letech pobytu na území ČR.

PRACOVNÍ (EKONOMICKÁ) MIGRACE

Charakter pracovní migrace

Pracovní migrace z východní Evropy směrem na západ je jedním z důsledků politických, ekonomických a sociálních změn, k nimž došlo ve střední a východní Evropě v 90. letech 20. století. Politická svoboda, liberalizace trhu, svoboda pohybu a nerovnoměrné rozložení pracovních příležitostí vede ke vzniku spontánních pracovních migrací, které dříve prakticky neexistovaly. Zásadně se také změnil charakter pracovních migrací – zatímco do roku 1990 byli cizinci v ČR zaměstnáváni téměř výlučně v rámci mezivládních obchodních kontraktů, od roku 1991 převažují individuální pracovní smlouvy.
Cizinci, kteří nejsou občany EU, mohou být přijati do zaměstnání a zaměstnáváni jen tehdy, mají–li platné povolení k zaměstnání vydané příslušným úřadem práce a platné povolení k pobytu na území ČR.
Občané zemí EU nemusí od 1. 5. 2004 získávat povolení úřadu práce k zaměstnávání cizinců, jsou na pracovních úřadech vedeni v evidenci pomocí tzv. registračních karet. Cizinci s trvalým pobytem v ČR mají z hlediska pracovního práva stejné postavení jako občané ČR. Problematika zaměstnanosti cizinců je řešena v právní úpravě zaměstnanosti v z.č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti.
Nejvyšší počet pracovních migrantů je v Praze, v severních Čechách, na severní Moravě a dále v západočeských a středočeských regionech, naopak nejméně ve východních a jižních Čechách. Převažují migranti z východoevropských zemí, mezi nimiž tvoří nejvyšší procento muži v produktivním věku zastávající dělnické profese. Největší počty legálně zaměstnávaných přicházejí tradičně ze Slovenska, Ukrajiny a Polska. S těmito zeměmi byly také po roce 1990 uzavřeny mezivládní dohody o vzájemném zaměstnávání. Další dohody byly uzavřeny s VSR (1994), Ruskou federací (1998), Bulharskem (1999) a Mongolskem (1999).

CIZINCI HLEDAJÍCÍ V ČESKÉ REPUBLICE OCHRANU PŘED PRONÁSLEDOVÁNÍM

Specifickou kategorii cizinců pobývajících na území České republiky (dále jen „ČR“) jsou cizinci hledající ochranu před pronásledováním v zemi svého státního občanství nebo posledního trvalého bydliště, jde–li o osoby bez státního občanství (dále jen „země původu“), nebo cizinci tuto ochranu již požíva-

jící, tj. žadatelé o udělení azylu a azylanti. Účelem azylu jako formy mezinárodně právní ochrany je poskytnout ochranu cizincům pronásledovaným v zemi jejich původu za uplatňování politických práv a svobod nebo majícím v zemi jejich původu odůvodněný strach z pronásledování z důvodů rasy, náboženství, národnosti, příslušnosti k určité sociální skupině či pro zastávání určitých politických názorů. O tom, zda cizinci žádajícímu v ČR o udělení azylu (tj. žadateli o udělení azylu) v konkrétním případě tato ochrana náleží, rozhoduje ministerstvo vnitra (odbor azylové a migrační politiky) v rámci tzv. azylového řízení. Azylantem je pak cizinec, kterému byl azyl udělen, a to po dobu platnosti rozhodnutí o udělení azylu. Právní rámec pro udělování azylu a pro řízení, v rámci něhož se ověřuje existence azylově relevantních důvodů, tvoří zákon o azylu v platném znění (zákon č. 325/1999 Sb., o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů /zákon o azylu/). Tento zákon vychází z evropských a mezinárodních dokumentů pro ČR v této oblasti závazných, zejména pak z Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 a na ni navazujícího Protokolu z roku 1967.

Žadatelé o udělení azylu a azylanti

AZYLOVÁ PROCEDURA

Požádat o azyl v ČR má právo každý cizinec. Zákon o azylu pak stanoví, že cizinec formou prohlášení o úmyslu požádat o azyl (a to zejména na hraničním přechodu, v tranzitním prostoru mezinárodního letiště, v přijímacím středisku, zařízení pro zajištění cizinců a u útvaru policie) sdělí svoji vůli v ČR požádat o azyl. Jeho povinností je poté dostavit se do přijímacího střediska, kde je vyzván, aby podal žádost o udělení azylu. O jeho žádosti je pak v rámci azylového řízení rozhodováno zákonem stanoveným způsobem. Po dobu řízení je takovému žadateli poskytována potřebná péče včetně péče lékařské v rozsahu a za podmínek stanovených zákonem. Během prvního roku azylové procedury nesmějí žadatelé pracovat, po uplynutí této lhůty lze získat zaměstnání pouze na základě povolení od úřadu práce. Novelou zákona o dávkách státní sociální podpory byli žadatelé o udělení azylu vyloučeni z okruhu osob, kterým mohly tyto dávky za určitých okolností náležet.
Odbor azylové a migrační politiky by měl o žádosti o udělení azylu rozhodnout do 90 dnů (tuto lhůtu lze prodloužit). Zvláštním typem řízení /tzv. zkrácené řízení/ je řízení o žádosti zjevně nedůvodné (například když žadatel uvádí pouze ekonomické důvody, uvede nesprávné údaje nebo přichází ze země, která je považována za tzv. „bezpečnou zemi původu“); rozhodnutí o této žádosti musí být vydáno do 30 dnů. Zákon o azylu umož-

ňuje za podmínek v zákoně o azylu stanovených udělit azyl i za účelem sloučení rodiny nebo v případě hodném zvláštního zřetele azyl z humanitárního důvodu. Přiznává cizinci rovněž právo nechat si svoji azylovou žádost přezkoumat nezávislým soudem. Azylant je na území ČR oprávněn k trvalému pobytu a vztahují se na něho všechna práva s tímto pobytem související. Azylantům ČR účinně napomáhá i při integraci do české společnosti, a to v rámci tzv. státního integračního programu, jehož součástí je i vytvoření předpokladů pro získání znalostí českého jazyka a pomoc při zajištění bydlení.
Významnou změnu přinesla i jedna z novel zákona o pobytu cizinců (účinná k 1. 7. 2003), upravující možnost získat povolení k pobytu cizincům ve zvláštních případech po ukončení azylového řízení. Smyslem této úpravy bylo především reagovat na skutečnost, že cizinci po konečném pravomocném ukončení azylového řízení mají velice ztíženou možnost návratu do země původu v případě, že fakticky zanikly veškeré vazby na tento stát.

ŽADATELÉ O AZYL A AZYLANTI V ČR

V letech 1990 – 1991 nejčastěji žádali o azyl v ČR občané Rumunska a Bulharska, v roce 1992 občané Arménie a Vietnamu, v letech 1993 – 1994 občané Bulharska a Arménie. V současnosti (2004) nejčastěji žádají o azyl občané Ruska (31% všech žadatelů; jedná se většinou o Čečence), Ukrajiny (28%), Vietnamu (7%), Číny (6%) a Běloruska (4%).
Oficiální statistiky Odboru azylové a migrační politiky MV ČR uvádějí, že k 31. 10. 2004 byl azyl udělen 2 539 lidem z 64 zemí světa. Nejvíce azylantů pocházelo z těchto zemí:

1. Rumunsko (474)
2. Afghánistán (270)
3. Rusko (210; jedná se především o uprchlíky z Čečenska)
4. bývalý Sovětský svaz (175)
5. Arménie (167)
6. Vietnam (163)
7. Bělorusko (145)
8. Irák (103)
9. Ukrajina (75)
10. Bulharsko (73)

Pro cizince prchající ze zemí, kde jsou ohroženi z důvodů ozbrojených konfliktů, živelních pohrom či porušování lidských práv, může být rozhodnutím Rady EU vyhlášena tzv. dočasná ochrana (zákon č. 221/2003 Sb., o dočasné ochraně cizinců).

Ta se vztahuje pouze na vymezenou skupinu uprchlíků a je vyhlášena na určité časové období. Předpokládá se, že jakmile to bude bezpečné, vrátí se uprchlíci zpět domů. V České republice byl tento institut použit v souvislosti s uprchlickými vlnami z Bosny a Hercegoviny, Kosova a Čečenska.

V další části textu se budeme věnovat konkrétním skupinám pracovních migrantů, se kterými se na území ČR setkáváme od začátku devadesátých let minulého století (azylanty se dále zabývat nebudeme – tato skupina je málo početná a na trhu práce nehraje prakticky žádnou roli).

VIETNAMCI

SITUACE V ČR, DŮVODY MIGRACE

Imigrace z Vietnamu přicházela na území dnešní ČR od roku 1956 v několika vlnách. Jednalo se o spolupráci na základě mezistátních dohod mezi oběma zeměmi, v jejímž rámci přicházeli do ČR vietnamští učni, stážisté a pracovníci (v letech 1980 – 1990 bylo podle informací MPSV v zemi asi 37 000 vietnamských pracovníků). V letech 1990 – 1991 dostávali mnozí vietnamští pracovníci odstupné, protože z důvodů rušení závodů a ekonomické transformace už dále nemohli být zaměstnáni. Řada z nich využila možnosti získat živnostenský list a začít podnikat, a tak v zemi zůstat. V 90. letech se také vrátila řada bývalých dělníků, kterým znalost prostředí a jazyka umožnila uplatnění na českém pracovním trhu. Do ČR začali přijíždět také bývalí vietnamští pracovníci z NDR, Polska, Maďarska a Slovenska. Nejrozšířenější formou výdělečné činnosti většiny Vietnamců byl po celá devadesátá léta stánkový prodej spotřebního zboží (cigarety, oděvy, elektronika apod.), v posledních letech ale začali otevírat kamenné obchody a zaměstnávat české prodavače. Jsou tak jedinými imigranty, kteří neohrožují přímou konkurencí na trhu práce majoritní obyvatelstvo, ale naopak nové pracovní příležitosti vytvářejí.

K 31. 12. 2004 pobývalo v České republice na základě povolení k trvalému pobytu 20 689 Vietnamců. Živnostenské oprávnění mělo v ČR v roce 2001 20 403 Vietnamců. Největší koncentraci Vietnamců zaznamenává Praha, Brno, Ostrava, Cheb a regiony při hranicích s Německem a Polskem.

ORGANIZACE A SPOLKY

Svaz Vietnamců v České republice
Občanské sdružení vietnamsky hovořících občanů
České republiky (SVO–ČR) – nyní Klub Bambus
Svaz vietnamských podnikatelů
Česko–vietnamská společnost (ČVS)

JAZYK

Vietnamština má tři základní dialekty, pro její přepis je od roku 1910 oficiálně zavedena latinka. Má bohatý systém samohlásek, slabiky se vyznačují tóny, kterých je povoleno 6 (rovný, klesavý, plynulý apod.) a které se v psaném textu vyznačují znaménky nad příslušnou samohláskou. Původní vietnamská slova jsou

jednoslabičná, zhruba 60 % slovní zásoby však tvoří přejímky z čínštiny. Protože Vietnamci považují za nezdvořilé nesouhlasit s názorem druhé osoby, ve vietnamštině téměř nenalezneme zápor; naopak způsobů, jakým lze vyjádřit souhlas, je hned několik.
Většina vietnamských jmen se skládá z příjmení, jména a spojovací slabiky vložené mezi ně (např. Nguyen Van Trung). Pro snazší komunikaci s českým prostředím si však Vietnamci (zejména děti, které přichází do styku s většinovou společností prostřednictvím školy a často jsou svěřovány do péče české chůvy či vychovatelky) často dávají k vlastnímu jménu i křestní jméno české.

NEVERBÁLNÍ KOMUNIKACE A GENDER (ROLE MUŽE A ŽENY)

ÚSMĚV

UMĚŘENÉ CHOVÁNÍ

Vietnamská kultura je na neverbální komunikaci velmi bohatá, některým jejím prostředkům se však přikládají odlišné významy – například úsměv používají Vietnamci také v nepříjemné situaci, projevují jím nervozitu, podráždění, rozpaky či omluvu. Vietnamci se usmívají rovněž tehdy, když mají pocit, že svými problémy druhého obtěžují, a chtějí tuto situaci zmírnit, případně když nerozumějí projevu mluvčího. Přímý pohled do očí při rozhovoru je považován za nezdvořilý, může dokonce vyjadřovat domýšlivost. Za neslušné se považuje smrkání do kapesníku. Podle vietnamských pravidel slušného chování by člověk neměl obtěžovat druhé svými stížnostmi a problémy. Člověk, který se vzteká, křičí či jiným způsobem dává najevo své emoce, rovněž ztrácí před ostatními respekt a autoritu. Vietnamci považují za přiměřené umírněné a uctivé chování doprovázené neafektovanými pohyby.

STRAVA/OBLEČENÍ

PRAVIDLO POHOSTINNOSTI

Jedno z nejdůležitějších pravidel slušného chování je pro Vietnamce pravidlo pohostinnosti, podle kterého se sluší nabídnout pohoštění vždy a každému. Česká strava je od vietnamské značně odlišná, zvyknout si na ni Vietnamcům někdy trvá dlouhou dobu. Dělá jim problémy například mléko a některé mléčné výrobky, protože jim chybí enzymy na zpracování mléka.
Stejně jako v české společnosti hraje i mezi Vietnamci významnou roli adekvátní oblečení – za naprosto nepřípustné se například považují krátké kalhoty na dospělém člověku. Vietnamské ženy pak takřka nenosí sukně (jejich sváteční kroj je složen z dlouhé a přiléhavé, na bocích rozstřižené tuniky a dlouhých volných hedvábných kalhot).

HODNOTY A NORMY

Intimnější projevy náklonnosti mileneckých párů na veřejnosti jsou nepřípustné, ale dotyky a objímání mezi přáteli jsou běžné a časté. Vietnamci mají obecně stálou potřebu společenského kontaktu, jsou zvyklí se často navštěvovat, přičemž se nepovažuje za nutné návštěvy předem ohlašovat. Rodina a děti mají ve vietnamské kultuře klíčové postavení, pevná rodinná pouta se udržují i mezi vzdálenějšími příbuznými. Příslušnost k rodu se odvozuje jak po otcově, tak po matčině rodové linii – každý Vietnamec se tak stává součástí dvou rodin. Sňatkem se potom člověk stává rovněž součástí dvou rodových linií svého manžela či manželky.

POSTAVENÍ RODINY

DALŠÍ KULTURNÍ SPECIFIKA

Vietnamci v ČR pocházejí zejména z oblastí bývalého severního Vietnamu. Z téměř šedesáti etnik žijících na území dnešního Vietnamu odcházeli a odcházejí do ČR především Vietové (majoritní etnikum, tvořící téměř 84 % obyvatelstva). Pokud jde o náboženské vyznání, většina Vietnamců se dnes hlásí k buddhismu, v zemi však žije i početná komunita římských katolíků, rozšířený je i taoismus, konfuciánství a různé animistické kulty. Řadu tradičních vietnamských norem ovlivnilo konfuciánství, které bylo zdrojem morálních a právních zásad, na nichž byla ve Vietnamu budována rodina. Významným rysem vietnamské kultury je kult předků. Domácí oltář, jehož prostřednictvím má rodina vykazovat úctu ke svým předkům, nechybí v téměř žádné vietnamské domácnosti ani po přesídlení do ČR. Takový oltář bývá ozdoben vonnými tyčinkami, fotografiemi členů rodiny a předků.

NÁBOŽENSTVÍ

NEJVÝZNAMNĚJŠÍ TRADIČNÍ SVÁTKY UDRŽOVANÉ VIETNAMCI V ČR

- dny úmrtí nejbližších předků a rodinných příslušníků (narozeniny se neslaví)
- vždy prvního a patnáctého dne v měsíci uctívají Vietnamci své předky
- Tet Nguyen Dan – lunární Nový rok spadá přibližně mezi poslední dny ledna a polovinu února a je spojen s největšími rodinnými oslavami
- 23. den 12. měsíce lunárního kalendáře – den střídání rodinných strážných duchů
- svátek dětí se slaví 15. den 8. měsíce lunárního kalendáře
- mnohé vietnamské rodiny v českém prostředí vedle svých tradičních svátků dodržují i některé české zvyklosti – oslavy narozenin, Silvestra a dokonce i Štědrý den

ČÍŇANÉ

SITUACE V ČR, DŮVODY MIGRACE

Číňané začali do ČR přijíždět v době oficiální mezistátní družby v 50. letech, ve větším počtu se však začali objevovat až počátkem devadesátých let. K 31. 12. 2004 pobývalo v České republice na základě povolení k trvalému pobytu 1080 Číňanů. Pro řadu Číňanů je ČR jen přestupní stanicí na cestě do západní Evropy. Řada nelegálních migrantů z Číny využívá služeb převaděčů, kterým za jejich služby platí obrovské sumy (mezi tyto služby patří například i obstarání padělaných či pozměněných dokladů umožňujících legalizaci pobytu v zemi).

Převážná většina Číňanů přijíždí do České republiky z ekonomických, nikoli z politických důvodů. Nejobvyklejšími druhy výdělečné činnosti Číňanů žijících v ČR je obchod s textilem, tradiční čínské restaurace a stánkový prodej. Číňané žijící v ČR se silně koncentrují zejména v Praze a Středočeském kraji, stejně jako v dalších velkých městech, což potvrzuje celosvětový trend jejich tendence soustřeďovat se do nejvíce urbanizovaných prostorů. Čínští imigranti se jen zřídka sdružují v nějakých organizacích či podnikatelských sdruženích, jediné čínské sdružení, které nyní v ČR funguje, je Krajanské sdružení Číňanů žijících v ČR.

Současná čínská imigrace se dá rozdělit do dvou skupin – první skupinu tvoří lidé, kteří pocházejí především z velkých měst na severu Číny a obvykle už ve své vlasti dosáhli vzdělání a poměrně dobrého společenského postavení. Hlavním motivem jejich odchodu není útěk před chudobou, ale touha po podnikání a snaha využít výhodných podmínek k obchodu v nově se otevírajícím prostoru střední Evropy (někteří z nich přišli do ČR ze západní Evropy). Tato skupina lidí má pevné vazby na svou vlast a finanční zázemí a rekrutují se z ní úspěšní podnikatelé. Druhou skupinu potom tvoří lidé pocházející z jižních částí Číny, především z venkovského prostředí a ze slabších sociálních vrstev. Ti se většinou do Evropy dostávají bez vlastního kapitálu a nacházejí zaměstnání u svých majetnějších krajanů, případně si od nich půjčují zboží, které potom prodávají v pronajatých stáncích a obchůdcích. Aby se dostali do Evropy, museli se často značně zadlužit a splácení dluhu jim někdy trvá celá léta.

SKUPINY MIGRANTŮ

JAZYK

Čínština se zapisuje znakovým písmem, které není hláskové, ale tzv. ideografické – to znamená, že jeho jednotky nezachycují hlásky, ale významové jazykové jednotky (jednoslabičné části slov či jednoslabičná slova). Psaný jazyk vytvářel po staletí povědomí jednotného čínského jazyka, který se jinak vyznačuje

značnou dialektovou rozrůzněností. Stejně jako vietnamština používá také čínština tónické přízvuky (vysoký vodorovný, stoupavý, klesavo–stoupavý a klesavý), kterými se rozlišují významy stejně psaných slov.

Osobní jména

Čínská osobní jména mají pevné uspořádání – na prvním místě stojí příjmení, na druhém jméno. Příjmení je nejčastěji jednoslabičné, jména bývají převážně dvouslabičná (například mužské jméno Li I–tu). V češtině se čínská jména obvykle chápou jako celek a také se tak skloňují (např. Wang Meng, 2.p. Wang Menga). Čínská ženská jména se většinou přejímají bez přechylování příjmení s výjimkou případů, kdy je příjmení užito samostatně (například paní Liová), nebo pro účely úředních záznamů.

STRAVA/OBLEČENÍ

Číňané v ČR jsou vesměs spojováni s čínskými restauracemi a bistry, která nabízejí nejrůznější čínská jídla. Čínská kuchyně v Čechách je však do značné míry přizpůsobena českému vkusu – jednak se jedná o směs jídel z jednotlivých částí Číny (zde opět existují velké regionální rozdíly), jednak jsou čínská jídla v Číně mnohem ostřejší, v Čechách se tedy vaří jejich mírnější verze, které jsou schopni Středoevropané akceptovat.

DALŠÍ KULTURNÍ SPECIFIKA

Kalendář

Číňané používají lunární kalendář, kterým se řídí i řada svátků a významných událostí, které slaví čínské menšiny po celém světě. Nejvýznamnějším takovým svátkem je oslava lunárního Nového roku. Číňané tento svátek nazývají také svátky jara. Tato událost připadne každým rokem na jiný den (přibližně mezi poslední dny ledna a polovinu února) a je nejdůležitějším svátkem roku. Číňané tyto svátky tradičně slaví v rodinném kruhu, oslava se leckdy protáhne i na několik dní, kdy se příbuzní a přátelé navštěvují a obdarovávají.

DALŠÍ SKUPINY MIGRANTŮ Z ASIE (STRUČNÝ VÝČET):

Arménie – k 31. 12. 2004 pobývalo v ČR 770 osob z Arménie na základě povolení k trvalému pobytu;

Kazachstán – k 31. 12. 2004 pobývalo v ČR 1321 osob z Kazachstánu na základě povolení k trvalému pobytu;

Mongolsko – k 31. 12. 2004 pobývalo v ČR 258 osob z Mongolska na základě povolení k trvalému pobytu.

Sýrie – k 31.12. 2004 pobývalo v ČR 266 osob ze Sýrie na základě povolení k trvalému pobytu

Ukrajinci

Situace v ČR, důvody migrace

Po vzniku nezávislé Ukrajiny v roce 1991 a v souvislosti s hlubokou ekonomickou krizí a poklesem životní úrovně v zemi se rozpoutala vlna ekonomické migrace do ČR, která je pro ukrajinské emigranty lákavým cílem z důvodů jazykové i geografické blízkosti. Největší příliv Ukrajinců byl zaznamenán v letech 1996 – 1997, v období stavebního rozvoje v ČR. K 31. 12. 2004 pobývalo v ČR 13 262 osob z Ukrajiny na základě povolení k trvalému pobytu. Více než 80 % ukrajinských pracovníků v ČR pochází ze západních částí Ukrajiny a Podkarpatské Rusi, kde je vysoká nezaměstnanost a celkově špatná hospodářská situace.

Tzv. „klienti“

Významným fenoménem souvisejícím s pracovní migrací Ukrajinců je aktivita tzv. „klientů“, zprostředkovatelů práce. Ti zajišťují pracovníkům česká víza, pracovní místo, ubytování a další služby, za které si účtují určitou část z výdělku „svých“ pracovníků. „Klienti“ často odebírají pracovníkům doklady (povolení k pobytu, pas), což jim umožňuje je vydírat a udržovat v závislosti. Placení „klientům“ se většinou týká manuálně pracujících Ukrajinců – ti, kteří pracují v intelektuální sféře, většinou nikomu neplatí, protože v zemi pobývají legálně a v případě vydírání se obracejí na českou policii. I v případě legálního zaměstnání v ČR se pracovníci stávají terčem ukrajinských vyděračů, kterým musí platit za „ochranu“.

Úroveň vzdělanosti

Ukrajinci se nejvíce soustřeďují v Praze a velkých městech, kde je dostatek pracovních příležitostí. Ukrajinci žijící v ČR mají poměrně vysokou vzdělanostní úroveň (až 70% z nich má ukončené středoškolské či vysokoškolské vzdělání), což se nijak neodráží ve struktuře nejčastěji vykonávaných povolání (pomocní nekvalifikovaní dělníci, manuální práce ve stavebnictví či komunálních službách apod.).

Organizace a spolky

Sdružení Ukrajinců v České republice

Ukrajinská iniciativa v České republice – oddělila se v roce 1994
Ukrajinský ženský spolek v České republice

Tyto organizace většinou sdružují Ukrajince žijící v ČR už několik desetiletí. Jen částečně se jim podařilo navázat kontakty se skupinou Ukrajinců, kteří přijíždějí od roku 1989 do ČR za prací. Ti si v roce 2001 založili vlastní organizaci – Fórum Ukrajinců v České republice.

KULTURNÍ SPECIFIKA

Kulturní hodnoty a normy Ukrajinců se zásadním způsobem neliší od hodnot a norem české společnosti. Obecně je mezi nimi vyšší míra religiozity a národní hrdosti. Převažujícím náboženstvím na Ukrajině je pravoslaví, v západních oblastech země má silnou pozici řeckokatolická církev a na severozápadě také církev katolická. Ukrajinci v České republice chovají nedůvěru ke státním i nestátním institucím (jedinou organizací, které důvěřují, je právě řeckokatolická a pravoslavná církev).

Religiozita a národní hrdost

Tradiční patriarchální rodina na Ukrajině si dodnes zachovala řadu charakteristických rysů. Muž je považován za hlavu rodiny, v rodině má rozhodující slovo a jeho povinností je rodinu materiálně zabezpečit. Žena má na starosti každodenní chod domácnosti, často řídí finanční záležitosti, většinou je také zaměstnaná. Starším členům rodiny je prokazována úcta, jejich děti mají povinnost postarat se o ně ve stáří. Snaha zabezpečit rodinu je jedním z rozhodujících důvodů, proč řada ukrajinských mužů odjíždí pracovat do zahraničí.

Ukrajinská společnost je výrazně maskulinní – muži si zakládají na své důstojnosti a projevech úcty vůči své osobě (pro muže – hlavu rodiny – je například někdy obtížně přijatelné, že má jednat se ženou – úřednicí, která rozhoduje o jeho záležitostech). Při setkání si muži podávají ruce, ženy může muž během pozdravu ignorovat, při formálnějších příležitostech (oslavy, návštěvy doma apod.) je líbá na tvář. Totéž dělají i ženy mezi sebou navzájem.

Patriarchální společnost

JAZYK

Ukrajinština je východoslovanským jazykem blízkým ruštině a běloruštině, má několik dialektů (severní, jihozápadní a jihovýchodní). Ukrajinsky se nemluví na celém území dnešní Ukrajiny, ale zejména v jejích západních částech (v ostatních částech země se často používá ruština). Ukrajinština má řadu shodných rysů s dalšími východoslovanskými jazyky – zachovává 7 pádů, skloňování a vyjadřování času u sloves. Má pohyblivý přízvuk a zapisuje se upravenou verzí cyrilice.

MOLDAVANÉ

SITUACE V ČR, DŮVODY MIGRACE

Situace pracovních migrantů z postkomunistických zemí, jako je Ukrajina, Bělorusko či Moldavsko, přijíždějících pracovat do České republiky, je v řadě prvků podobná. Všechny tyto země prošly radikálními společenskými a ekonomickými změnami. Většinou jsou ve špatné ekonomické situaci, protože po pádu komunismu zanikla řada pracovních příležitostí (zemědělská

družstva či průmyslové podniky). Vysoká nezaměstnanost, špatně placená práce a nízká koupěschopnost obyvatelstva vedou k rostoucí chudobě a diferenciaci příjmů v neprospěch sociálně slabých. V řadě zemí je špatně dostupná lékařská péče a zhoršuje se tak i zdravotní stav obyvatelstva.

ŠPATNÁ EKONOMICKÁ SITUACE

Řešením této situace se pro rostoucí počet lidí stává dočasná práce v zemích ležících na západ od nich, a to i v České republice. Tzv. gastarbeitři jedou do ciziny vydělat peníze a po několika měsících či letech se do své země zase vracejí. To, co mají všichni tito lidé společného, je těžká, špatně placená práce, bydlení na ubytovně, případně strach z tzv. klientů (zprostředkovatelů práce) a policie. Většina z nich vnímá pobyt v ČR jako dočasný a neusiluje o integraci do společnosti ani o plné zvládnutí jazyka.

K 31. 12. 2004 pobývalo v ČR 571 občanů Moldavska na základě povolení k trvalému pobytu. Stejně jako v případě Ukrajinců se Moldavané uchylují ke službám tzv. „klientů“ (zprostředkovatelů práce), kteří svým krajanům (často pod hlavičkou firmy) shánějí práci, vyřizují víza, pracovní dokumenty a ubytování. Peníze nedostávají zaměstnanci od zaměstnavatele, ale od „klienta“, který si za své služby strhává patřičnou částku. Výjimkou nejsou případy, kdy „klienti“ svým zaměstnancům nezaplatí vůbec (případně je udají na policii za nelegální práci). Služby „klientů“ jsou stále atraktivní také kvůli tomu, že získat pracovní vízum legální cestou je nejen pracné a zdlouhavé, ale často také značně nákladné.

KULTURNÍ SPECIFIKA

SITUACE V MOLDAVSKU

Moldavština je románským jazykem, který patří do skupiny východorománských jazyků, stejně jako například rumunština. Po připojení k Sovětskému svazu v roce 1940 byla pro zápis moldavštiny zavedena azbuka, která byla v roce 1989 opět nahrazena latinkou. Moldavština je slovní zásobou i gramatickou strukturou velmi blízká rumunštině.

Moldavsko vyhlásilo nezávislost v roce 1991, po rozpadu SSSR. Moldavané jsou většinou pravoslavní. V Moldavsku jsou dvě autonomní oblasti – Podněsterská republika na východě, kde převažuje ruské a ukrajinské obyvatelstvo, a autonomní oblast na jihu, kde žije národnostní menšina Gagauzové. V Moldavsku žije také početná ruská a ukrajinská menšina, téměř všichni Moldavané potom plynně ovládají ruštinu (ruština je také vedle moldavštiny úředním jazykem). Řada pracovních migrantů z Moldavska, kteří v současnosti přijíždějí do ČR, může být z tohoto důvodu zaměňována s Rusy či Ukrajinci.

BULHAŘI

SITUACE V ČR, DŮVODY MIGRACE

Podobně jako z řady jiných východoevropských zemí odchází od devadesátých let 20. století také z Bulharska v důsledku ekonomické situace v zemi (nízká životní úroveň, nedostatečné pracovní příležitosti apod.) a otevření hranic řada lidí do západní Evropy, kde doufají najít pracovní příležitosti a dobré výdělky. Za posledních 10 let odešla z Bulharska na západ téměř desetina populace.

Nové skupiny migrantů

Občané Bulharska, kteří přišli do ČR po roce 1990 jako součást širšího migračního pohybu obyvatel jihovýchodní Evropy do střední a západní Evropy, znamenali pro českou společnost novou zkušenost. Po desetiletích řízených česko–bulharských styků a usměrňování vstupu cizinců na území Československa vyvolali svou četností, živelností příchodu a zejména sociální i kulturní různorodostí smíšené a dosud neznámé pocity.

Narozdíl od starší bulharské migrace, která se vyznačovala vysokým vzdělanostním průměrem a pro kterou byla charakteristická některá povolání (nejznámější byli bulharští zahradníci), je porevoluční migrace z Bulharska většinou ryze ekonomického charakteru, převládají v ní mladí muži vykonávající manuální práce, kteří svoji situaci v zemi hodnotí jako přechodnou. Bulharští imigranti nevytváří v ČR uzavřené etnické enklávy, hustší síť bulharského osídlení je pouze v severozápadních Čechách, pohraničních oblastech západních Čech a v industriální oblasti severní Moravy (tato skutečnost je zřejmě i důsledkem organizované migrace bulharských pracovníků v letech 1946 – 1957, která směřovala právě do těchto oblastí). V roce 1991 žila zhruba 1 českých Bulharů v Praze. K 31. 12. 2004 pobývalo v ČR 2326 občanů Bulharska na základě povolení k trvalému pobytu.

KULTURNÍ SPECIFIKA

Vyjádření ne/souhlasu

Bulharština je slovanským jazykem, patří však do jihoslovanské větve této jazykové skupiny a češtině je dost vzdálená. Má pohyblivý přízvuk a řadu přejímek z turečtiny. Pro zápis bulharštiny se používá upravená forma cyrilice. Od ostatních slovanských jazyků ji odlišuje to, že ztratila pády, podstatná jména se tedy neskloňují, slovesa potom nemají infinitiv. Některé tyto gramatické zvláštnosti vznikly pod vlivem ostatních balkánských jazyků, jako je rumunština či albánština.

Nejznámějším rozdílem v neverbální komunikaci je vyjadřování souhlasu a nesouhlasu pohyby hlavy – Bulhaři souhlas dávají najevo pohyby hlavy ze strany na stranu a nesouhlas zase rychlým kývnutím hlavy dopředu (obdobně jako my vyjadřujeme souhlas). Nesouhlas někdy Bulhaři vyjadřují také prudkým

trhnutím hlavy dozadu, případně hlasitým nespokojeným mlasknutím. Smrkat na veřejnosti nahlas je vnímáno jako závažný sociální prohřešek (Bulhaři si v případě potřeby pouze v tichosti utírají nos).
V Bulharsku je nejrozšířenějším vyznáním pravoslaví, silnou pozici má v zemi i muslimské obyvatelstvo (téměř 10% všech obyvatel tvoří Turci, kteří většinou vyznávají islám). Další náboženská vyznání nemají v Bulharsku výraznější podíl. Obecně se Bulhaři vyznačují výrazně vyšší mírou religiozity, než je tomu u většinové populace v České republice.

DALŠÍ SKUPINY MIGRANTŮ Z EVROPY (STRUČNÝ VÝČET):

Bělorusko – k 31. 12. 2004 pobývalo v ČR 885 Bělorusů na základě povolení k trvalému pobytu;
Bosna a Hercegovina – 31. 12. 2004 pobývalo v ČR 1 389 občanů Bosny a Hercegoviny na základě povolení k trvalému pobytu;
Chorvatsko – k 31.12. 2004 pobývalo v ČR 1440 občanů Chorvatska na základě povolení k trvalému pobytu;
Polsko – k 31. 12. 2004 pobývalo v ČR 11 511 polských občanů na základě povolení k trvalému pobytu;
„reemigranti“ (přesídlenci) – občanům Ukrajiny, Kazachstánu a některých dalších postsovětských republik, kteří doložili český původ, bylo za podpory vlády umožněno, aby v letech 1991 – 2000 i se svými rodinnými příslušníky na základě udělení trvalého pobytu přesídlili do ČR. Jednalo se přibližně o 4.500 osob;
Rumunsko – k 31. 12. 2004 pobývalo v ČR 1933 občanů Rumunska na základě povolení k trvalému pobytu;
Rusko – specifická skupina (se silným zastoupením v Praze a v Karlových Varech), která se vyznačuje vysokou ekonomickou aktivitou, poměrně vysokou vzdělanostní úrovní a relativní uzavřeností vůči majoritní populaci. K 31. 12. 2004 pobývalo v ČR 5592 občanů Ruské federace na základě povolení k trvalému pobytu;
Slovensko – k 31. 12. 2004 pobývalo v ČR 16 976 občanů Slovenska na základě povolení k trvalému pobytu;
Srbsko a Černá Hora – k 31. 12. 2004 pobývalo v ČR 2164 občanů Srbska a Černé Hory na základě povolení k trvalému pobytu;

Nízká snaha o integraci

Přes veškerá specifika jednotlivých skupin spojuje všechny pracovní migranty několik skutečností – pocházejí z ekonomicky slabších zemí (většinou z východní Evropy), do ČR přišli za prací, nesnaží se začlenit do české společnosti a po splnění účelu pobytu (vydělání peněz) se chtějí vrátit zpět do vlasti. Jedná se většinou o mladé muže, kteří značnou část svých výdělků

posílají rodinám ve vlasti. Tuto migraci provází masová nelegální migrace a řada negativních jevů (jako například již zmínění „klienti“). V posledních letech však můžeme pozorovat přechod do fáze, kdy v ČR vyrůstá nová generace, která už je více orientovaná na cílovou zemi. Tito lidé se narodili v ČR, získali zde vzdělání, jazyk ovládají dokonale a spojují s ČR svoji budoucnost (v souvislosti s tímto posunem se v poslední době nejčastěji hovoří o Vietnamcích).

Olga Nesporová

NÁBOŽENSTVÍ

Náboženské vyznání je pro věřícího člověka klíčovou hodnotou života. Na základě náboženského učení a autorit si věřící vytváří svůj hodnotový systém, podle kterého pak jedná ve svém každodenním životě. Nevěřícímu se může zachovávání některých náboženských norem a pravidel někdy zdát malicherné a nesmyslné, pro věřícího je však jejich zachovávání důležitou záležitostí a většinou také jedinou cestou ke spáse, tedy cestou zajišťující blaženou posmrtnou existenci. Množství povinností a příkazů, které musí věřící v životě dodržovat, je v různých náboženstvích odlišné a i v rámci jednoho náboženského proudu se dále může lišit podle hloubky náboženského přesvědčení věřících. Tak se mohou v praxi vyskytnout značné rozdíly mezi jednotlivými věřícími, hlásícími se ke stejnému náboženství. (Například některý z muslimů může pít alkohol celkem běžně, zatímco jiný to bude považovat za nepřípustné. Podobně mezi protestanty mohou někteří pracovat v neděli bez jakýchkoliv výčitek, zatímco jiní budou práci v neděli odmítat.)

Specifika jednotlivých systémů

KŘESŤANSTVÍ

Křesťanství je v současnosti největším a nejrozšířenějším světovým náboženstvím. V roce 2000 mělo zhruba 2 miliardy stoupenců, což je 32 % světové populace. I přes oslabování jeho vlivu v západní Evropě zůstává nadále nejvýraznějším tradičním náboženstvím jak v Evropě, tak ve Spojených státech amerických. Ve 20. století navíc značně přibylo křesťanů v Latinské Americe, Africe a některých částech Asie.

Zakladatelem křesťanství byl Ježíš Kristus z Nazaretu v Palestině, o jehož historicitě (skutečné existenci) se dnes již nepochybuje. Ježíš pocházel z rodiny židovského tesaře Josefa, stal se kazatelem a vytvořil kolem sebe okruh stoupenců (apoštolů). Kázal o příchodu království Božího, byl popraven a věří se, že po smrti vstal z mrtvých. Ježíšova oběť na kříži má přinést vykoupení a spásu celému lidstvu (křesťanstvu).

Bible

Centrální a nejdůležitější v křesťanském učení je myšlenka trojjediného Boha (jediný Bůh žijící ve třech osobách – Otec, Syn a Duch svatý), který stvořil svět a zachrání lidstvo skrze skutky božského syna Ježíše Krista, označovaného za Mesiáše, Spasitele. Nejdůležitějším a zároveň posvátným textem je Bible, která se skládá ze dvou částí:

1. Starý Zákon – psaný hebrejsky a aramejsky, totožný s židovským Tenachem, vypovídá o stvoření světa, dějinách Židů a Izraele, proroctvích. Byl zapsán v 9 – 3. st. př. n. l. (katolíci a pravoslavní do něj navíc zařazují 11 knih, označovaných jako deuterokanonické nebo apokryfní);
2. Nový Zákon – psaný řecky (koiné), vypráví o Ježíšově životě, skutcích apoštolů a Zjevení (Apokalypse). Vznikl v prvních stoletích našeho letopočtu.

KŘESŤANSKÉ SKUPINY

Během dvoutisícileté historie se křesťanství kvůli rozličným teologickým sporům rozdělilo do mnoha proudů a skupin (např. pravoslavní se oddělili v 11. století, protestanti v 16. století), z nichž některé zanikly, ale mnohé přežily až do dnešních dnů. Katolíci tvoří pouze jednu církev, zatímco protestanti a pravoslavní náleží k mnoha různým církvím.
Největšími a základními křesťanskými skupinami jsou dnes:

Katolíci	872 000 000
Protestanti (evangelíci)	278 000 000
Pravoslavní	170 000 000

(Přibližné počty členů jsou z roku 1985)

OBECNÉ KŘESŤANSKÉ HODNOTY, NORMY A PRAVIDLA

Základní autoritou pro ustanovení morálních hodnot, základních mezilidských vztahů a způsobu chování je biblický text, ve kterém je obsaženo tzv. desatero božích přikázání (Dekalog), které dal Bůh Mojžíšovi. Tato pravidla by všichni křesťané, laici i kněží, měli dodržovat. Přesné znění nejdůležitějších pasáží je následující:

DESATERO BOŽÍCH PŘIKÁZÁNÍ

Já jsem Hospodin, tvůj Bůh… Nebudeš mít jiného Boha mimo mne.
Nezobrazíš si Boha zpodobením ničeho…
Nezneužiješ jména Hospodina, svého Boha.
Šest dní budeš pracovat… Ale sedmý den je den odpočinutí Hospodina, tvého Boha.
Cti svého otce i matku…
Nezabiješ.
Nesesmilníš.
Nepokradeš.
Nevydáš proti svému bližnímu křivé svědectví.
Nebudeš dychtit po ženě svého bližního. Nebudeš toužit po domě tvého bližního, ani po jeho poli… vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu.“ (Dt 5)

První čtyři přikázání se vztahují k náboženské praxi – víra v jediného Boha (monoteismus), zákaz zobrazování Boha a modloslužebnictví, zákaz zneužití Božího jména, svěcení neděle

(respektive soboty u Židů) jako svátečního dne určeného bohoslužbě, nikoli práci. Další přikázání se vztahují k morálním hodnotám – úcta k rodičům, zákaz zabíjet, cizoložit, krást, křivě přísahat či lhát, snažit se či jen pomýšlet na získání cizího majetku či ženy.

OBECNÉ KŘESŤANSKÉ SVÁTKY

Křesťanský liturgický rok obsahuje řadu svátků, které jsou připomínkou spásných činů Ježíše Krista a oslavou památných událostí. Základním svátkem křesťanů je neděle. Věřící křesťané každou neděli oslavují velikonoční tajemství, připomínají si památku utrpení, zmrtvýchvstání a slávy Pána Ježíše a děkují Bohu. V tento den týdne by se nemělo pracovat, věřící se shromažďují ke společné bohoslužbě a eucharistii (večeři Páně) v prostorách kostela.

VÝROČNÍ SVÁTKY (TEMPORÁL)

Výroční svátky připomínají významné mezníky v životě Ježíše Krista a v dějinách církve. Všechna uvedená data platí pouze pro svátky katolické a protestantské, v pravoslavné tradici připadají jednotlivé svátky díky odlišnému kalendáři na jiné dny.

VÁNOCE

Ježíšovo narození (stanovené na 25. prosince, kdy se původně slavil pohanský svátek související se zimním slunovratem a narozením boha slunce Mithry; záměrem bylo jeho pokřesťanštění). Vánočním svátkům předchází přípravné období zvané advent (začíná 4. nedělí před Vánocemi), nazvané od latinského slova adventus, příchod (tj. příchod Ježíše Krista).

TŘÍ KRÁLŮ (ZJEVENÍ PÁNĚ)

Svátek králů z Východu, kteří se přišli Ježíšovi poklonit (6. ledna). Okázale slavený především v pravoslavné církvi.

VELIKONOCE

Neděle po prvním jarním úplňku, tj. mezi 26. březnem a 22. dubnem. Ježíšovo zmrtvýchvstání. (Nejdůležitější svátek liturgického roku v katolické a protestantské tradici.)
Nejdůležitější nedělní slavnosti Velké noci – připomínající Ježíšovo vstání z mrtvých –předchází následující oslavy:
Popeleční středa – 40 dní před Velikonocemi, začátek čtyřicetidenního půstu, který se vztahuje především na vyloučení masitých pokrmů, vína, případně mléčných výrobků a vajec. Dnes již není půst tak striktně dodržován, více se zdůrazňuje duchovní soustředění během tohoto období.
Květná neděle – připomíná Ježíšův vstup do Jeruzaléma.

Zelený čtvrtek – připomíná Ježíšovu poslední večeři s apoštoly.
Velký pátek – připomíná ukřižování Krista na Golgotě.
Bílá či Velká sobota – připomenutí Kristova odpočinku v hrobě.

NANEBEVSTOUPENÍ

Ježíšovo nanebevstoupení, slavené 40 dní po Velikonocích.

SVATODUŠNÍ SVÁTKY (LETNICE)

Seslání Ducha sv. na apoštoly, 50 dní po Velikonocích.

KATOLÍCI

Katolická církev je největší organizací v rámci křesťanství. Katolíci rovněž tvoří výrazně největší část věřících v ČR. Přestože je katolická církev (také označovaná jako římskokatolická podle sídla nejvyššího biskupa – papeže) jednotnou církví, je v českém konfesním právu a seznamu státem registrovaných církví uvedena jako církve dvě: Církev římskokatolická a Církev řeckokatolická. Rozdíl mezi uvedenými „církvemi“ spočívá především v obřadu. Zatímco „Církev římskokatolická“ slouží podle pravidel západního obřadu, „Církev řeckokatolická“ používá východní, byzantský obřad.
V ČR bylo podle sčítání lidu v roce 2001 celkem 2 748 455 katolíků, tj. zhruba 27 % celé populace (z toho se 2 740 780 lidí hlásilo k Církvi římskokatolické a pouze 7 675 k Církvi řeckokatolické).
Katolická církev se odvolává na apoštolskou posloupnost (tj. nepřetržitě trvající hierarchické svěcení, které trvá od prvotní církve) a chápe se jako jediné Bohem ustanovené, svatým duchem řízené a ke spáse potřebné společenství. Od Boha zjevené učení čerpá ze dvou základních zdrojů, jednak z Písma svatého, tj. Bible, dále pak z tradice, tj. učení církevních Otců a usnesení církevních koncilů. Katolická církev má svrchovanou autoritu v otázkách náboženské dogmatiky (učení).
Nejvyšší a svrchovanou autoritu má papež, který sídlí ve Vatikánu (samostatný městský stát) v Římě. Papež je volen shromážděním kardinálů a jeho úřad je doživotní. Ve věcech víry a mravů je papež považován za neomylného. V organizační struktuře církve jsou dalšími autoritami stojícími pod papežem biskupové a pak další kněží. Kněžské svěcení přitom s sebou nese řadu povinností a závazků (např. celibát) a naopak zajišťuje dotyčnému výsadní postavení v porovnání s běžnými laiky.

HODNOTY, NORMY, PRAVIDLA

Katolická církev (stejně jako pravoslavná) uznává sedm svátostí, kterými jsou:
1. křest;
2. biřmování;
3. manželství;
4. svátost pomazání nemocných (dříve poslední pomazání);
5. eucharistie (přijímání svátosti oltářní);
6. svátost smíření (zpověď, pokání);
7. svěcení (ordinace kleriků).

Svátosti

Svátosti jsou úkony, kterými se účinně prostředkuje Boží milost tomu, kdo je přijímá. V naprosté většině případů jsou přitom svátosti udíleny kleriky – biskupy, kněžími nebo diakony. Svátosti jsou zároveň chápány jako projevy úcty k Bohu, které navíc potvrzují a upevňují strukturu církve.
Na základě toho, že manželství je považováno za svátost, církev zcela odmítá možnost rozvodu. Jediný způsobem, kterým končí platnost manželství, je úmrtí jednoho z manželů. Katolíci by podle přesvědčení církve a papežského ustanovení neměli podstupovat umělá přerušení těhotenství (protože překračuje biblický zákaz nezabiješ) a také by neměli používat antikoncepční/kontracepční metody a techniky s výjimkou kojení, metody coitus interuptus a neplodných dní.

SVÁTKY
Vedle neděle a výše uvedených svátků (zvaných temporál), které slaví prakticky všichni křesťané, oslavují katolíci navíc řadu dalších svátků. Výrazným rysem katolické zbožnosti je především uctívání svatých.

SVÁTKY SVATÝCH (SANKTORÁL)
Těchto svátků je značné množství a jejich význačnost pro věřící se geograficky značně liší, protože se často váží k připomínce křesťanských mučedníků známých a působících především v určité oblasti. Aby se zamezilo nekontrolovanému zmnožování svatých, vytvořil se církevní proces tzv. svatořečení, který musí předcházet oficiálnímu uznání nových světců či světic. Tyto svátky se mohou v různých oblastech často slavit v odlišných dnech. Pouze sedm svátků se slaví všude ve stejné dny: Marie (1. 1.), Josefa (13. 3.), Jana Křtitele (24. 6.), Petra a Pavla (29. 6.), nanebevzetí Panny Marie (15. 8.), Všech svatých (1. 11.), neposkvrněné početí (8. 12.).
Nejvýsadnější místo mezi světci a nejčastěji projevovaná úcta patří Marii, matce Ježíšově (Marii zasvětila katolická tradice řadu

dní, např. 8. 12., 1. 1., 12. 5., 15. 8., 8. 9., 15. 9). Dále jsou uctíváni evangelisté, apoštolové (např. Petr a Pavel 29. 6.) a řada mučedníků a učitelů církve. V Čechách se z těchto svátků nejvíce slaví svátky místního zemského patrona sv. Václava (28. 9.) a dále svátek apoštolů Velké Moravy Cyrila a Metoděje (5. 7.). Na tyto dny je také oficiálně stanoven státní svátek a jsou uznány jako dny pracovního klidu.

Poutě – jsou většinou konány výročně, přičemž poutních míst je v ČR mnoho. Některé mají význam toliko místní, jiné větší regionální a některé i celocírkevní (např. Svatá hora u Příbrami, Velehrad, Stará Boleslav). Věřící při nich cestují na posvátná místa, přičemž se věří, že tato cesta přispívá k jejich spáse, případně je prospěšná v řešení problémů tohoto světa (např. v uzdravování nemocí atd.).

Posvícení – Výroční oslava posvěcení kostela, kterou může slavit každý kostel.

PROTESTANTI (EVANGELÍCI)

Protestanské církve

V 16. století se od katolické církve oddělilo reformační hnutí, které se původně snažilo o prosazení reforem a obnovení duchovní čistoty katolické církve. Protože se mu to nepodařilo, zamítlo autoritu papeže a katolické církve a vytvořilo na nich nezávislé církve. Toto hnutí se stalo známým jako protestantismus a postupem času se dále dělilo, takže dnes je v rámci protestantismu zahrnuto několik desítek tisíc samostatných církví. V ČR dnes existuje téměř dvacet státem registrovaných církví a náboženských společností, které lze zařadit do protestantského proudu. Největší z nich jsou následující (v tabulce jsou uvedeny počty členů v r. 2001):

Českobratrská církev evangelická	117 212
Církev československá husitská	99 103
Slezská církev evangelická augsburského vyznání	14 020
Církev adventistů sedmého dne	9 757

Další, méně početné evangelické církve jsou například Apoštolská církev, Bratrská jednota baptistů, Církev bratrská, Evangelická církev metodistická, Jednota bratrská a další.

V zásadě lze protestantské církve rozdělit na tři hlavní proudy podle toho, jaké náboženské učení zastávají a k odkazu které tradice se hlásí:

1. církve luteránské navazují na tradici reformátora Martina Luthera (1483 – 1546);
2. tzv. reformované církve se ztotožňují s učením Jana Calvina (1509 – 1564)
3. svobodné církve vznikly později a od dvou prvně zmíněných

se odlišují tím, že nejsou státními církvemi a jsou finančně a organizačně nezávislé na státu.

V praxi se však mohou vyskytnout i církve kombinující uvedené prvky. Například Českobratrská církev evangelická přijala za své učení obou reformátorů, Martina Luthera i Jana Calvina.

Protestanti považují za závazné v otázkách víry především Písmo svaté, tj. Bibli, a neuznávají jako závaznou další teologickou tradici (církevní koncily, učení církevních Otců atd.). Důraz na četbu a studium Bible platí pro všechny členy. Bible je nejvyšší autoritou.

Oproti katolické a pravoslavné liturgii (obřadu) je protestantská liturgie velmi strohá (většinou vylučuje např. obrazy, sochy, svíčky, používání kadidla apod.) Velký důraz bývá kladen na zařazení sborového zpěvu všech zúčastněných. V protestantských církvích se nečiní zásadní rozdíl mezi duchovními a laiky a v praxi se laici účastní na církevním dění aktivněji, než je tomu v církvi katolické.

HODNOTY, NORMY, PRAVIDLA

Protestanti uznávají pouze dvě svátosti – křest a eucharistii (večeři Páně).

Skutečnost, že manželství není považováno za svátost (ale pouze za doporučovaný stav či nálezek lidský) může mít v praxi například ty důsledky, že lidé žijí v nesezdaných soužitích, případně že nemusí být vždy striktně odmítána možnost rozvodu (přesto tomu tak ale být může). Normy, hodnoty a pravidla se mezi jednotlivými protestantskými církvemi vzájemně značně liší a nelze je stručně popsat.

Faráři a kazatelé nemusí zachovávat celibát a mohou jimi být obvykle i ženy. Askeze a zejména sklony k askezi v rámci běžného života se projevují především mezi kalvinisty, tj. příslušníky reformovaných církví. Je pro ně typická velká pracovitost a malý sklon k poživačnosti.

SVÁTKY

Členové evangelických církví světí v první řadě neděli. Dále většinou slaví výroční svátky, zejména Velikonoce, Vánoce a Letnice. Tradici světců evangelíci neuznávají, proto neoslavují žádné svátky související s připomínkou světců ani nekonají žádné náboženské poutě.

NĚKTERÁ SPECIFICKÁ PRAVIDLA PROTESTANTSKÝCH CÍRKVÍ

Stoupenci některých křesťanských denominací (církví, resp. sekt) se na základě svého náboženského přesvědčení řídí pravidly, která mohou vstupovat do konfliktu se zvyky většinových obyvatel,

případně i se zákony země. Takovými pravidly jsou například následující:

odmítání vojenské služby – adventisti, svědkové Jehovovi, někteří baptisti;
odmítání transfuze krve – svědkové Jehovovi.
Náboženská společnost Svědků Jehovových (v r. 2001 měla v ČR 23 162 členů) se sice sama hlásí ke křesťanství (její zakladatel vycházel z protestantského prostředí a byl ovlivněn adventistickým hnutím), ale bývá pro některé své interpretace biblického textu ostatními křesťany vyřazována na pomezí křesťanství.

PRAVOSLAVNÍ

Absence organizační struktury v pravoslavné církvi

Východní pravoslavná církev se oficiálně oddělila od západní římské církve v roce 1054. Hlavním důvodem rozštěpení církevní jednoty, oddělení východní a západní církve, byl dogmatický spor (pravoslavná církev neuznala přesvědčení katolíků o tom, že Duch svatý vychází nejen z Otce, ale i ze Syna), ale další úlohu ve sporu sehrály i důvody kulturní, jazykové a politické. Dnes spočívá největší rozdíl mezi oběma církvemi v liturgii (obřadech), nikoli v dogmatice (náboženském učení).
Jednotná organizační struktura v pravoslavné církvi chybí, neexistuje zde ani jednotná a svrchovaná autorita. Pravoslavná církev je složena z 15 samostatných autokefálních (samosprávných) církví, které nepodléhají žádné vyšší církevní instituci, a dále ze 4 církví autonomních, které mají nižší stupeň samostatnosti.
V dogmatických otázkách se za závazná považují ustanovení usnesená na sedmi ekumenických koncilech (všeobecné, celocírkevní shromáždění církevních představitelů), které proběhly v prvním tisíciletí n. l., mezi lety 325 – 787. V těch se shoduje s církví katolickou, ale na rozdíl od ní pravoslavní neuznávají pozdější teologický vývoj. Pravoslavní navíc kladou větší důraz na liturgii, tedy praktické vykonávání obřadů, než na dogmatiku (náboženské učení). Účast na bohoslužebném životě je upřednostňována před správností a úplností v náboženském učení. Navíc je všem členům doporučována aktivní účast na mystickém životě a styk s nadpřirozeným světem.
V ČR jsou pravoslavní věřící organizováni v autokefální (samosprávné) Pravoslavné církvi v českých zemích, k níž se v roce 2001 při sčítání lidu hlásilo 22 968 obyvatel.

HODNOTY, NORMY, PRAVIDLA

SEDM SVÁTOSTÍ

Pravoslavná církev uznává a prostředkuje stejné svátosti jako církev katolická, tedy křest, biřmování, manželství, svátost pomazání nemocných (dříve poslední pomazání), eucharistii (přijímání

svátosti oltářní), svátost smíření (zpověď, pokání) a svěcení (ordinace kleriků).
Manželství je sice v zásadě považováno za nerozlučitelné, ale v praxi pravoslavná církev připouští uzavření 2. a 3. manželství (více než tři manželství však v této církvi není možné uzavřít). Používání antikoncepce/kontracepce je dnes široce tolerováno (zvláště mezi pravoslavnými na Západě), umělé přerušení těhotenství je však považováno za smrtelný hřích.
U pravoslavných věřících se nejvíce cení následující ctnosti: pokora, láska, soucit s ostatními tvory. Biskupové zachovávají celibát, ale kněží mohou být ženatí, pokud uzavřeli sňatek před ordinací (tj. vysvěcením na kněze).

SVÁTKY

Mimo slavení neděle a výročních svátků (temporál), které byly uvedeny výše a jsou společné pro všechny křesťany (pravoslavní je však slaví v jiných dnech než západní církve), oslavují pravoslavní křesťané také řadu svátků svatých (sanktorál). Oproti katolíkům však zde hrají častěji úlohu světci místního významu, kteří se liší v jednotlivých autokefálních církvích, protože proces kanonizace svatých se uskutečňuje na synodech (sněmech biskupů) v rámci jednotlivých církví.

ISLÁM

Islám je druhým největším světovým náboženstvím, celkově ho v současné době vyznává více než miliarda lidí. Díky migraci je dnes rozšířený po celém světě, nejvíce stoupenců má především na Středním a Blízkém východě, v severní a východní Africe, na severu indického subkontinentu a v jižní Asii a Indonésii. Jeho přítomnost však pomalu roste i v západním světě – v Evropě, Americe (především Spojených státech a Kanadě) a v Austrálii.
Islám vznikl na začátku 7. století v Arábii, navázáním na tradici židokřesťanskou i na místní polyteistické kulty, a díky svému misijnímu charakteru se rychle rozšířil do okolních oblastí. Vyznavač islámu se nazývá muslim, tedy „ten, kdo se odevzdává (Bohu)“. Islám je náboženstvím monoteistickým, to znamená, že stanoví víru v jednoho jediného Boha, který je arabsky nazýván Alláh. Bůh je chápán jako Stvořitel, který vše předurčuje, je všemohoucí, vševědoucí a milosrdný.

MUHAMMAD

Zakladatelem islámu je prorok Muhammad (asi 570 – 632), který byl obchodníkem v Mekce. Ve 25 letech se oženil s bohatou vdovou Chadídžou a po její smrti uzavřel další sňatky, především z diplomatických důvodů. Od r. 610 míval zjevení, jejichž

hlavním poselstvím byla víra v jediného Boha Stvořitele a varování před soudným dnem. Když veřejně vystoupil s poselstvím, které mu bylo zjevováno, našel sice příznivce ze strany přátel a rodiny, ale také odpůrce, kteří ho pronásledovali. Proto musel r. 622 odejít z Mekky do Medíny (tato událost je označována jako hidžra a počítá se od ní islámský letopočet), kde byl uznán za proroka a politického vůdce obce. Díky novým zjevením rozvinul dále muslimské učení, především po stránce praktické (kultovní, organizační a právní). Roku 630 dobyl Mekku a její svatyni Kaabu prohlásil za nejdůležitější chrám a poutní místo muslimů. (Všechny mešity jsou orientovány směrem k Mekce, kam směřují modlitební výklenky v mešitách, a tímto směrem se muslimové modlí.) Muhammad se sám považoval za „Pečeť" proroků, tedy posledního v řadě proroků, který přinesl konečné zjevení, poznání a příkazy toho pravého náboženství. Přitom hojně navazoval také na starší tradici židovskou a křesťanskou a na její proroky, např. Adama, Abrahama, Mojžíše a Ježíše. Sám přinášel Boží slovo Arabům, o kterých věřil, že jsou přes Izmaela (biblická postava, syn Abraháma) potomky židovského praotce Abraháma. Muhammad po své smrti nezanechal žádného mužského potomka, proto nastaly spory o jeho nástupnictví, které vedly k rozdělení muslimské obce na sunnity (90 %) a šíity (10%).

ZÁVAZNÉ TEXTY A VĚROUKA

KORÁN (AL–QUR'ÁN)

Korán je posvátnou knihou islámu. Muslimy je vnímán jako konečné a neomylné zjevení Boží vůle. Je považován za zázračné dílo, které nebylo stvořeno člověkem, nýbrž Bohem skrze proroka Muhammada, kterému se opakovaně v rozmezí 23 let dostávala Božská zjevení. Tato zjevení si jeho přátelé a stoupenci pamatovali či zapisovali a tak postupně vznikl Korán (jeho konečná verze byla ustanovena až po Muhammadově smrti, kolem roku 650). Korán podává návody, jak jednat v různých každodenních záležitostech, a je souborem nezpochybnitelných pravd. Skládá se ze 114 kapitol zvaných súry, které nejsou řazeny podle pořadí, ve kterém se prorokovi zjevovaly, ale podle své délky, od nejdelších po nejkratší.

HADÍTHY

Hadíthy jsou dalšími náboženskými texty doplňujícími Korán, ovšem většinou mají menší autoritu než Korán samotný. Stejně jako Korán však obsahují závazná naučení a normy, kterými se muslimové řídí. Je jich značné množství a obsahují jak výroky Muhammada, tak i jeho přátel a následovníků o otázkách víry a především o pravidlech praktického života.

V islámu neexistuje žádný rozdíl mezi náboženskou a běžnou praktickou sférou života. Náboženská pravidla prostupují celý život věřícího a vztahují se k nejrůznějším denním aktivitám. Navíc je zde závazné islámské právo (šarí'a), které pokrývá veškeré sféry praktického života. Nábožensky stanovené právo – šarí'a – se dnes důsledně dodržuje již jen v několika zemích, především v Saudské Arábii, Íránu a Pákistánu. V ostatních státech se k němu však přihlíží a jeho prvky jsou zakotveny ve státním právu.

Propojení Islámu s každodenním životem

Hlavní náboženská pravidla jsou zakotvena v tzv. pěti pilířích islámu (uvedeny níže). Ty obsahují základní ustanovení jak po stránce věroučné, tak i praktické. Podle nich se řídí muslimův soukromý život a je v nich také vymezen jeho vztah k Bohu.

Centrální myšlenkou islámu je víra v jediného Boha, Alláha. Tento Bůh je nehmotný, tedy neviditelný. Je všemohoucím Stvořitelem, vše řídí, a proto je potřeba se mu zcela odevzdat. Podstata člověka je dobrá (to je optimističtější vnímání člověka oproti křesťanskému přesvědčení o prvotním hříchu) a člověk je ve svém konání svobodný. Každý jednotlivec se však bude muset po své smrti při posledním soudu zodpovídat za svoje činy. Tomuto konečnému zúčtování se nikdo nevyhne. Pokud se člověk choval dobře a dodržoval Boží ustanovení, čeká ho pobyt v nebi, pokud však Boží ustanovení opakovaně a záměrně překračoval, nebude jeho další existence nikterak příjemná, protože bude pokračovat v pekle.

HLAVNÍ NORMY A PRAVIDLA

Pět pilířů:

Pět pilířů Islámu

1. Vyznání víry (šahada) – pronášení šahády, která je základním vyznáním víry muslima, je většinou konáno během denních modliteb několikrát denně. Minimálně by jí každý muslim měl pronést jednou v životě. Je rovněž pronášena při konverzi k islámu, kdy je v zásadě jediným rituálem přestupu (křest nebo analogický rituál zde neexistuje). Zní následovně: „Vyznávám, že není božstva kromě Boha a Muhammad je posel Boží.“
2. Modlitba (salát) – je hlavní každodenní povinností muslima, který jí má opakovat pětkrát denně ve stanovených časech: při vstávání (rozednívání), v poledne, odpoledne, při západu slunce a před uložením ke spánku. Jestliže věřící modlitbu ve stanoveném čase neprovede, má povinnost ji později nahradit. Není nutné ji konat společně v mešitě, ale musí být zachována pravidla rituální čistoty, správný modlitební směr (k Mekce) a zbožné předsevzetí.
3. Almužna (zakát) – je ustanovením podporujícím dobročinnost věřících. Původně se jednalo o almužnu pro chudé, kdy měli

věřící rozdat chudým během roku almužnu v hodnotě dvou a půl procent ze svého majetku. Dnes je obvykle náboženskou daní, která jde do státní pokladny.
4. Půst (saum) – třicetidenní půst v měsíci ramadánu mají dodržovat ti, kteří jsou toho tělesně schopní (výjimku mají např. nemocní, těhotné ženy, novorozenci atd.). Půst se zachovává vždy od úsvitu do západu slunce a týká se jak jídla, tak i pití (s výjimkou vody) a kouření. Rovněž se vyžaduje sexuální zdrženlivost.
5. Pouť (hadždž) – každý muslim (muž i žena), který je toho fyzicky a finančně schopen, by měl vykonat alespoň jednou v životě pouť do Mekky (nachází se v dnešní Saudské Arábii), kde poprvé dostal Muhammad zjevení.

DŽIHÁD

Povinnost bojovat za víru (džihád) je někdy připojována k výše uvedeným závazným pravidlům. Nejedná se o šíření víry zbraní, neboť Korán doslovně říká „nebudiž žádného donucování v náboženství“, ale znamená to především nasazení všech sil člověka pro nábožensky motivované jednání a zasazování se o náboženskou humanitu proti pasivitě a liknavosti.

MORÁLNÍ ZÁVAZKY

Askeze ani celibát nejsou nijak výrazně ceněny, za ideální je považována střední cesta, která vede mezi krajnostmi. Dodržován by měl být také zákaz hazardní hry a lichvy (na základě zákazu lichvy některé muslimské banky půjčují peníze bez úroku).
Korán dále nabádá věřící k množství morálních závazků – ke zbožnosti, dobrým činům, kajícnosti při proviněních, k upřímnosti, zdvořilosti, vlídnosti, štědrosti, cudnosti, trpělivosti, milosrdenství atd. Obsahuje pokyny pro správné chování každého muslima, které nápadně připomínají křesťanské Starozákonní Desatero. Podle těchto pravidel by věřící měl být laskavý ke svým rodičům, měl by obdarovávat příbuzné, chudé a pocestné, nezabíjet a nesmilnit, měl by dodržovat úmluvy, nešidit, nepomlouvat, nepodezírat bez odůvodnění a nebýt domýšlivý. Neměl by být marnotratný ani příliš spořivý.

MANŽELSTVÍ A ROZDĚLENÍ ROLÍ V RODINĚ (GENDER)

SŇATEK

V tradičním prostředí islámských zemí zprostředkovávají sňatky svým dětem rodiče, kteří vybírají manželské partnery. Do svatby by snoubenci neměli být spolu o samotě. Pro ženy muslimky platí zákaz vzít si muže, který není muslim. Pro muže platí nařízení volnější, ti si mohou za ženy kromě muslimek brát i křesťanky a židovky.
Platí přísné rozdělení mužských a ženských rolí, přičemž hlavní roli v rodině hraje muž, jemuž má být žena podřízena a poslouchat jej. Neděje–li se tak, je muž oprávněn ženu potrestat. Muž zastupuje rodinu na veřejnosti, zatímco hlavní povinností ženy je

starat se o dům a rodinu. Na ženu jsou navíc kladena různá omezení co se týče pobytu na veřejnosti (měla by být doprovázena mužským příbuzným, mít zahalené tělo atd.).

Rozvod je možný, i když je tendence mu spíše zamezovat, protože panuje přesvědčení, že patří mezi věci, které nejsou Bohu libé. Většinou je jeho dosažení snadnější, pokud o něj usiluje muž, než když o něj žádá žena. Žena by v případě rozvodu měla dostat tzv. mahr, tedy dar, jehož výše je stanovena při sňatku v manželské smlouvě právě za tímto účelem. Zabraňování početí je povolené, ale potrat se povoluje jen ve výjimečných případech (např. ohrožení života matky).

Rozvod

Podle Koránu je muži povoleno mít současně až čtyři manželky (polygamie, respektive polygynie), pokud se k nim ovšem dokáže chovat spravedlivě a je schopen je všechny po materiální stránce zajistit. V praxi však platí, že většina mužů má pouze jednu manželku, více žen si může dovolit jen malé množství mužů. Kromě toho záleží také na státním právu země, ve které muslimové žijí, kde může být mnohoženství zakázáno.

Polygamie

ZVYKY

Tradičním zvykem je obřízka (odstranění předkožky) u chlapců. V některých oblastech (zejména v Africe) je analogicky k tomu prováděna i „obřízka“ dívek (klitoridektomie), při které je operativně odstraněn klitoris. Tento zvyk u žen však nemá žádnou náboženskou závaznost a dělá se pouze na základě místních zvyklostí.

Obřízka

JÍDLO

Mezi zakázané (harám), rituálně nečisté potraviny, kterých by se měl každý muslim vyvarovat, patří následující: vepřové maso, zdechliny, jídlo zasvěcené modlám, krev a alkohol. Samozřejmě jsou zapovězeny i všechny výrobky, které by obsahovaly byť i jen určité složky pocházející z vepře, např. vepřové sádlo. Dále je zakázané veškeré maso, které nepochází ze zvířete zabitého stanoveným způsobem. Je tedy potřeba dodržovat islámský způsob porážky.

Zakázané potraviny

V některých oblastech jsou za zakázané považovány i další potraviny, které však někteří znalci islámského práva označují pouze za odporné (makrúh), nikoli za přísně zakázané. Jsou jimi hmyz, šelmy a dravci.

Půst, tedy zdržování se jídla, je doporučovaným purifikačním (očišťujícím) prostředkem. Pro muslimy je přitom nejdůležitější dodržování denního půstu v měsíci ramadánu (viz podkapitoly Pět pilířů či Svátky).

Půst

OBLEČENÍ

Ustanovení týkající se oblečení se výrazně liší mezi pohlavími. Podle Koránu je pro muže závazné pouze zakrytí oblasti od pupku do půli stehen, většinou ovšem bývá zakryta mnohem větší část těla. Někde může být podle místních zvyků vyžadován oděv zakrývající kolena a případně i pokrývka hlavy.
Naproti tomu pro oblečení žen jsou stanovena přísnější kriteria, jejichž důsledné zachovávání se ovšem v různých státech liší. Také je rozdíl, zda je žena doma, kde ji mohou spatřit pouze rodinní příslušníci, nebo na veřejnosti, kde je vystavena pohledům většího množství lidí. V domácím prostředí jsou pravidla k zakrývání částí těla volnější. Na veřejnosti by však žena podle nejpřísnějších pravidel, která nejsou všude striktně dodržována, měla mít zakryto téměř celé tělo a hlavu včetně vlasů. Nezakryté mohou být pouze ruce od zápěstí a obličejová část hlavy. Někde navíc kromě šátku zakrývajícího vlasy nosí ženy na veřejnosti i závoj, který zakrývá prakticky celý obličej kromě očí.
Při vstupu do mešity je vždy nutné zout si boty a zachovávat stanovená místní pravidla oblékání. Většinou jsou přísnější pro ženy, které musejí mít tělo zpravidla zahaleno minimálně tak, že jsou zakryta ramena a kolena, kromě toho musí mít pokrývku hlavy.

SVÁTKY

Mešity jsou obvykle nejnavštěvovanější v pátek, kdy se zde schází nejvíce lidí ke společným denním modlitbám. Islámský kalendář je lunární a jeho rok celkově trvá 354 dní. Jednotlivé svátky tak podle našeho kalendáře připadají každý rok na jiné dny. Zcela nejdůležitější a všemi muslimy slavený je svátek v měsíci ramadánu (viz pět pilířů). Během tohoto měsíce se lidé postí a jsou více zbožní. Na jeho konci (27. ramadán) se slaví Noc moci (lajdat al–quadr), kdy se údajně otevírají hranice mezi tímto a andělským světem a Bůh předurčuje osudy všech na následující rok. Malý svátek (al–'íd as–saghír; 1. šawwál) je svátkem ukončení půstu. Je nejradostnějším svátkem roku, oslavy trvají 2 – 3 dny.

Dhú–l–hidždža – je měsíc pouti do Mekky, kde poutníci ve stavu rituální čistoty odcházejí Kaabu a navštěvují posvátná místa. 10. tohoto měsíce muslimové po celém světě slaví tzv. Velký svátek (al–'íd al–kabír), který uzavírá velkou pouť do Mekky. Je též nazýván „obětní svátek“ podle toho, že je při něm obětována ovce či jiné zvíře na paměť Abrahámovy oběti syna Izáka.

Mawlúd – narozeniny proroka Muhammada, slavené v jeho úmrtní den (12. rabí' al–awwal).

STÁT A CÍRKVE V ČR

Česká republika je, podobně jako většina moderních států, konfesně neutrálním světským/sekulárním státem.
To v praxi znamená, že je zde náboženská svoboda a stát se nezaměřuje na podporu žádné konkrétní konfese, se kterou by se identifikoval. Stát na základě rovnocenných kritérií uznává nárok na zařazení jednotlivých konfesí mezi státem registrované církve a náboženské společnosti (ty jsou uvedeny na internetových stránkách Ministerstva kultury; k 1. 9. 2004 jich bylo celkem 25). Některé z nich však mohou navíc získat tzv. oprávnění k výkonu zvláštních práv, které jim skýtá jisté výhody oproti ostatním registrovaným církvím a náboženským společnostem (např. finanční, tzn. že stát přispívá na jejich provoz; možnost mít vlastní školy, nemocnice atd.)
Nejdůležitější zákony, které upravují právní vztah mezi státem a církvemi či náboženskými společnostmi v ČR, jsou následující:
o zákon č. 218/1949 Sb. a zákon č. 16/1990 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem;
o zákon č. 3/2002 Sb. o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností.

Z celkového počtu obyvatel ČR se k náboženskému vyznání hlásí zhruba 1/3 (32%) osob.

KALENDÁŘ NÁBOŽENSKÝCH SVÁTKŮ (JUDAISMUS, KŘESŤANSTVÍ, ISLÁM)

JUDAISMUS

Židovský rok se řídí podle fází měsíce, má 12 měsíců po 29, resp. 30 dnech. Aby se srovnal se slunečním rokem gregoriánského kalendáře, vkládá se přestupní měsíc (adar), někdy je nutné vložit přestupní měsíce dva. Rok v náboženském smyslu začíná Novým rokem (Roš ha–šana, „hlava roku“) 1. dne měsíce tišri (1.měsíc) – podle gregoriánského kalendáře v prvních dnech září – a končí 29. dnem měsíce elul (12. měsíc). Židovský kalendář začíná stvořením (například rok 1990 byl rokem 5750/5751 po stvoření). Nejvýznamnějším svátkem je šabat (obdobou je křesťanská neděle), který začíná při setmění v pátek večer a končí v sobotu večer.

Přehled nejvýznamnějších židovských svátků:

Roš ha–šana – Nový rok – 1. tišri (1. měsíc)
Den stvoření světa. Při této příležitosti se vyměňují lístky s přáním dobra v nadcházejícím čase. Začínají dny pokání.

Jom kipur – Den smíření – 10. tišri (1. měsíc)
O tomto svátku rozhoduje Bůh o údělu jednotlivců i celého lidstva v příštím roce. Doprovází jej půst, rozjímání a modlitby.

Sukot – Svátek stánků – 14./15. – 22. tišri (1. měsíc)
Má své jméno od symbolického biblického zvyku po čas svátku stavět stánky a trávit v nich stanovenou dobu. Jedná se o dožínkový svátek, který pochází ze slavnosti sběru ovoce a vína.

Simchat Tóra – Svátek radosti z Tóry – 22./23. tišri (1. měsíc)
Slaví se poté, co byla během roku přečtena v synagoze celá Tóra, rozdělená do 45 oddílů. Projevuje se úcta k Tóře.

Chanuka – Slavnost světel – 25. kislev (3. měsíc) – 2. tevet (4. měsíc)
Tento svátek připomíná znovuzasvěcení Chrámu po vítězství povstání Judy Makabejského proti Antiochovi IV., který chrám znesvětil.

Purim – Svátek losů – 14. adar II. (druhý doplňkový, přestupní měsíc)
Svátek s karnevalovými rysy. Jméno je odvozeno od losu, kterým chtěl kancléř perského krále Xerxa Haman určit den, kdy Židy zničí.

Pesach – Svátek nekvašených chlebů – 14. – 22. nisan (8. měsíc)
Původně přírodní svátek, oslava sklizně ječmene. Později

zasvěcen památce osvobození z otroctví vyjití z Egypta.

Lag ba–omer – 18. ijar (9. měsíc)
Svátek uprostřed sedmitýdenního období smutku (ten trvá 50 dní od konce svátku Pesach), kdy jsou smuteční obyčeje přerušeny (odehrávají se například dlouho odkládané svatby).

Šavuot – Svátek týdnů – 6./7. sivan (10. měsíc);
(řec. Pentekosté = Letnice, tj. 50 dní po Pesachu).
Tento svátek vznikl z dožínkové slavnosti, dnes je připomínkou nejdůležitějšího Božího daru jeho lidu – přijetí Tóry na Sinaji.

KŘESŤANSTVÍ

Sedmidenní židovský týden byl pozměněn tak, že první den týdnu (po šabatu), neděle, se pro Kristovo vzkříšení stal „dnem Páně“, tedy dnem svátečním. Křesťanský kalendář začíná narozením Ježíše. V křesťanských svátcích existují rozdíly mezi jednotlivými církvemi – například v pravoslavné církvi trvá postní období před Vánocemi déle než na Západě, stejně tak postní doba před Velikonocemi začíná ve východních církvích o neděli dřív. Termín Velikonoc je stanoven na 1. neděli po jarním úplňku (mezi 21. 3. a 25. 4.). Pravoslavné církve, které si podržely dřívější juliánský kalendář (například ruská pravoslavná církev), oslavují všechny pevně stanovené svátky odlišně od západních církví.

PŘEHLED NEJVÝZNAMNĚJŠÍCH KŘESŤANSKÝCH SVÁTKŮ:

1. neděle adventní	**Počátek křesťanského církevního roku**	západní církve
24. prosince	**Štědrý večer, předvečer Kristova narození Páně**	západní církve
25. prosince	**1. svátek vánoční/Boží hod.** **Slavnost Narození**	západní církve, řecká pravoslavná církev
26. prosince	**2. svátek vánoční/Ukamenování** **sv. Štěpána, prvního mučedníka církve**	západní církve a pravoslaví
1. ledna	**Počátek roku podle křesťanského letopočtu** (A.D. = Anno Domini = léta Páně = po Kristu)	celý svět
1. ledna	**Svátek jména Ježíš a Obřezání Páně** (připomíná křesťanům Ježíšův židovský původ a to, že křesťanství vyrostlo z židovské tradice)	řecká pravoslavná církev, anglikánská církev
6. ledna	**Vánoční svátek východního křesťanství**	pravoslaví (kromě řecké pravoslavné církve)
6. ledna	**Slavnost Zjevení Páně/** **Svátek Svatých Tří králů.** Část východních církví slaví tento svátek až 19.1.	západní církve

2. února	**Svátek Uvedení Páně do Chrámu** (v katolické církvi dříve svátek **Očišťování Panny Marie**, lidově **Hromnice**)	četné církve
Popeleční středa	**Začátek předvelikonoční doby postní** (40 dní před Velikonocemi, končí o velikonoční sobotní noci)	hlavně katolická církev
25. března	**Slavnost zvěstování Páně** upomínající na zvěstování anděla Gabriela Panně Marii že bude mít dítě	katolická, anglikánská a pravoslavná církev
březen/duben	**Svatý/Pašijový týden**, počínaje Květnou nedělí	všechny konfese
březen/duben	**Zelený čtvrtek** **eucharistie či díkůvzdání** (pravoslavná a katolická církev); **Večeře Páně** (evangelické církve)	všechny konfese
březen/duben	**Velký pátek**, připomínka Ježíšova ukřižování	všechny konfese
březen/duben	**Bílá** či **Tichá sobota**, konec postního a pašijového období	všechny konfese
březen/duben	**Velikonoce**, nejvýznamnější svátek křesťanství, slavnost Zmrtvýchvstání Páně	všechny konfese
květen (čtvrtek)	**Slavnost Nanebevstoupení Páně**, 40 dní po Velikonocích	všechny konfese
květen/červen	**Letnice (Svatodušní svátky)**, slavnost seslání Ducha svatého 50 dní po Velikonocích	všechny konfese
květen/červen	**Slavnost nejsvětější Trojice**, připomínka trojičního dogmatu	západní a východní církve
květen/červen	**Svatá Trojice** = Počátek pravoslavného církevního roku (končí 1.adventní neděli)	pravoslaví (kromě řecké pravoslavné církve)
15. srpna	**Slavnost Nanebevzetí Panny Marie**	katolická církev
14. září	začátek církevního roku	řecká pravoslavná církev
říjen/listopad	Svátek Díkůvzdání za úrodu	četné konfese
31. října	**Den reformace**, jediná původní evangelická slavnost, připomíná vyvěšení Lutherových tezí	evangelické církve
31. října	**Halloween**, svátek v předvečer slavnosti Všech svatých, původně předkřesťanský svátek za duše zemřelých	katolická/ irsko-skotská církev aj.
1. listopadu	**Slavnost Všech Svatých**	katolická církev, katolická /irsko-skotská církev aj.
2. listopadu	**„Dušičky“** – Vzpomínka na všechny věrné zemřelé	katolická církev
konec listopadu	**Neděle zesnulých/Neděle věčnosti**, poslední neděle v církevním roce	západní církve, anglikánská, skotská reformovaná církev

ISLÁM

Muslimský rok je čistě lunární, tvoří jej 12 měsíců po 29 nebo 30 dnech. Protože lunární rok je o 11 dnů kratší než náš rok sluneční, muslimský kalendář se oproti našemu každoročně posouvá asi o 11 dní. Stejně jako u Židů také u muslimů nový den nezačíná ránem, ale západem slunce. Islámský letopočet začíná rokem „hidžry“, tj. „přesídlení“ proroka Muhammada z Mekky do Mediny v roce 622 (ovšem například Libyjci letopočet nepočítají od hidžry, ale od Muhammadovy smrti). V jistém smyslu je obdobou k židovskému šabatu, případně křesťanské neděli, pátek. V tento den se místo obvyklé polední modlitby koná společná modlitba celé obce v mešitě nebo na vhodném prostranství. Práce se obvykle zastavuje jen na dobu bohoslužby, v mnoha muslimských zemích se však nepracuje a obchody a školy zůstávají zavřeny.

PŘEHLED NEJVÝZNAMNĚJŠÍCH MUSLIMSKÝCH SVÁTKŮ:

Muharram – Počátek islámského roku – 1. muharram (1. měsíc)

Muslimové slaví 1.muharramu („sakrální měsíc“, 1.měsíc v kalendáři) připomínku přesídlení proroka Muhammada z Mekky do Mediny – Nový rok („noc nevinnosti“). Někteří muslimové tomuto svátku nepřičítají význam – v Saúdské Arábii a státech Perského zálivu se neslaví, protože Muhammad tento den nijak nevyznačil. Šíité nepovažují 1.muharram za Nový rok, ale za počátek měsíce smutku (jako měsíc rozjímání chápou muharram také mnozí sunnité). V Íránu se slaví Nový rok Nourúz dne 21. března.

Den „ášurá“ – 10. muharram (1. měsíc)

Tento vrcholný svátek šíitského islámu je připomenutím mučednické smrti Husajna, syna chalífa Alího. Konají se shromáždění, procesí doprovázené nářky a pláčem a pašijové hry. Turci slaví den „ášurá“ jako svátek záchrany Noemovy archy.

Prorokova hidžra (přesídlení) – 1. rabíī I. (3. měsíc)

Připomínka přesídlení proroka Muhammada z Mekky do Mediny v roce 622.

Mawlid an–nabí – Prorokovy narozeniny – 12. rabíī I. (3. měsíc) – sunnité – 17. rabíī I. (3. měsíc) – šíité

Muhhamadovy narozeniny se v muslimském světě slaví ve dvou různých dnech třetího lunárního měsíce (sunnité pokládají 12. rabíī I. zároveň za den Prorokova narození i za jeho úmrtní den).

Noc Prorokova početí – počátek měsíce radžabu (7. měsíc)

Lajlat al–miī rádž – 27. radžab (7. měsíc)

Svátek Prorokovy noční cesty a výstupu do nebes patří k „pěti svatým nocím“ islámu.

Alího narozeniny – 13. radžab (7. měsíc)

Šíité slaví narozeniny Alího, Muhammadova bratrance a zetě a 4. chalífy. Pro šíity je Alí první imám (duchovní vůdce islámské obce).

Postní měsíc Ramadán (9. měsíc)

Postní měsíc je dobou pokání a smíření. Po celý měsíc od úsvitu až do západu slunce se všichni dospělí, duševně a tělesně zdraví muslimové zdržují jídla, pití, poživatin (například kouření) a pohlavního styku. Lidé zesláblí stářím, nevyléčitelně nemocní a děti jsou od postu osvobozeni. Lidé na cestách, těhotné a kojící ženy, nemocní a staří mohou půst odložit na jindy. Menstruující ženy se postit nesmějí.

Lajlat al–qadr – Noc úradku/předurčení – nejčastěji 27. noc ramadánu (9. měsíc)

Noc předurčení patří mezi pět svatých nocí islámu. Muslimové si v ní připomínají zjevení svaté knihy.

Íd al–fitr – Svátek ukončení postu – 1. šawwál (10. měsíc)

Tento třídenní svátek po ukončení postu s blahopřáními a dárky je pro mnoho muslimů na prvním místě mezi ostatními svátky. Svátek je dobou díkůvzdání za to, že Bůh muslimům umožnil dodržet půst a prominul jim přestupky.

Íd al–adhá – Svátek obětí / Hadždž (pouť do Mekky) – 10. dhú–l–hidždža (12. měsíc)

Tento nejvýznamnější islámský svátek trvá čtyři dny. Středem je poslušná odevzdanost lidí Bohu a důvěra v jeho milosrdenství. Pro oficiální hadždž (rituální cestu do Mekky) je předepsán 10. týden po ukončení ramadánového půstu, počínaje 8. dnem 12. měsíce islámského lunárního roku.

Íd al–ghadír Hum – Svátek jezírka Hum – 18. dhú–l–hidždža (12. měsíc)

Tento svátek se slaví v šíitském světě, protože šíité věří, že Muhammad u jezírka Hum předal svému bratranci a zeti Alímu právo stát se jeho nástupcem.

CIZINCI V ČR

Podle nejnovějších údajů MVČR (k 31.12. 2004) je v České republice evidováno celkem 99 467 cizinců s povoleným trvalým pobytem. Největší podíl na tomto počtu zaujímají občané Vietnamu (20 689), dále občané Slovenska (16 976) a Ukrajiny (13 262). Za nimi následují Poláci, Rusové, Němci, Bulhaři a občané Srbska a Černé Hory (viz tabulku a graf).

počet cizinců s povoleným trvalým pobytem k 31.12. 2004
(podle státní příslušnosti)
zdroj: MVČR

Vietnam	20 689	21%
Slovensko	16 976	17%
Ukrajina	13 262	13%
Polsko	11 511	12%
Rusko	5 592	6%
Německo	3 530	4%
Bulharsko	2 326	2%
Srbsko a Černá Hora	2 164	2%
Rumunsko	1 933	2%
USA	1 880	2%
Chorvatsko	1 440	1%
Bosna a Hercegovina	1 389	1%
Kazachstán	1 321	1%
Čína	1080	1%
Rakousko	1068	1%
Itálie	979	1%
Bělorusko	885	1%
Velká Británie	833	1%
Arménie	770	1%
Řecko	751	1%
Moldavsko	571	1%

Vybrané skupiny cizinců s povoleným trvalým pobytem v ČR k 31. 12. 2004
(zdroj: MVČR)

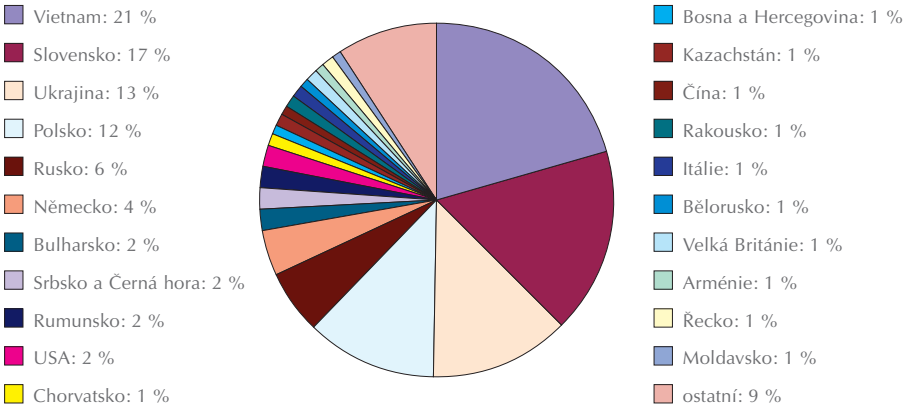

Podle krajů je v počtu cizinců nejvíce zastoupena Praha (23 %), dále potom Ústecký kraj (11 %), Moravskoslezský (10 %), Středočeský kraj (10 %) a Karlovarský (9 %). Nejméně cizinců je potom evidováno v Pardubickém kraji a v kraji Vysočina – viz tabulku a graf.

Počet cizinců s povoleným trvalým pobytem k 31.12. 2004
(podle krajů)
zdroj: MVČR

Praha	21 884	23 %
Ústecký	10 772	11 %
Moravskoslezský	10 385	10 %
Středočeský	10 161	10 %
Karlovarský	8 828	9 %
Jihomoravský	8 335	8 %
Liberecký	5 032	5 %
Plzeňský	4 882	5 %
Královéhradecký	4 336	4 %
Jihočeský	3 979	4 %
Olomoucký	3 644	4 %
Zlínský	2 943	3 %
Pardubický	2 443	2 %
Vysočina	1 807	2 %
neurčeno	36	0 %

Cizinci s povoleným trvalým pobytem v ČR podle krajů
(zdroj: MVČR)

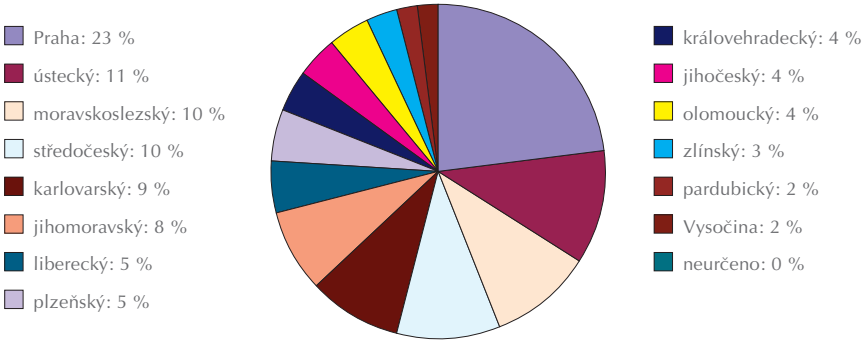

NÁRODNOSTNÍ MENŠINY V ČR

Podle údajů ze sčítání lidu v roce 2001 se v České republice přihlásilo více než 90% občanů k české národnosti, dalšími zastoupenými národnostmi byla národnost moravská (3,7%), slovenská (1,9%), polská (0,5%), německá (0,4%), ukrajinská (0,2%) a vietnamská (0,3%). Nejméně zastoupeny byly národnost romská (0,1%) a slezská (0,1%).

Obyvatelstvo podle národnosti – 2001
Zdroj: Český statistický úřad

česká	9249 777	90,42 %
moravská	380 474	3,72 %
jiná	253 347	2,48 %
slovenská	193 190	1,89 %
polská	51 968	0,51 %
německá	39 106	0,38 %
ukrajinská	22 112	0,22 %
vietnamská	17 462	0,17 %
romská	11 746	0,11 %
slezská	10 878	0,11 %
celkem	10230060	100,00 %

Obyvatelstvo podle národnosti – 2001
(zdroj: Český statistický úřad)

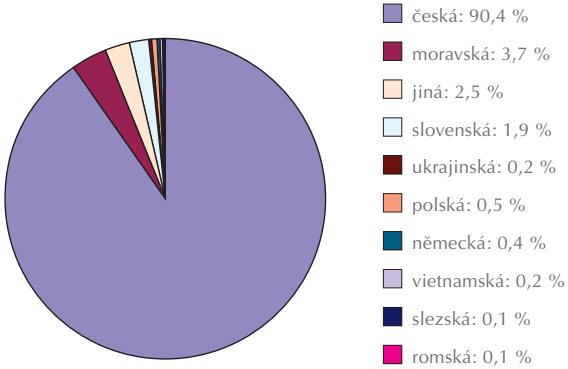

Zdroje

POUŽITÁ LITERATURA

ÚVOD

Barša, P. – Politická teorie multikulturalismu, Brno 2003
Bílek, P. – Dufková, I. – Uhl, P. – Zlámal, J. – Policie v multikulturní společnosti, Praha 2003
Gabal, I. – Národnostní menšiny ve střední Evropě. Konflikt nebo integrace, Praha 1999
Gabal, I. – Václavíková Helšusová, L. – Migrace v rozšířené Evropě, konference na Pražském hradě 12.–14.9.2002, Praha 2002
Hirt, T.– Jakoubek, M. (eds.) – Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: antropologická perspektiva, Plzeň 2005
Interkulturní vzdělávání, příručka nejen pro středoškolské pedagogy (Člověk v tísni, společnost při ČT, o.p.s., v rámci projektu VARIANTY), Praha 2002
Zpráva o situaci v oblasti migrace na území České republiky za rok 2002, MVČR, Praha 2003

1. SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ LOKALITY OBÝVANÉ PŘEVÁŽNĚ ROMSKOU POPULACÍ

Horváthová, E. – Cigáni na Slovensku, historicko–etnografický náčrt, Bratislava 1964
Hübschmannová, M. – Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit, Olomouc 1998
Hübschmannová, M., Šebková, H., Žigová, A. – Romsko–český a česko–romský kapesní slovník, Praha, 1998
Hübschmannová, M. – Postavení a role některých členů tradiční romské rodiny, Romano džaniben III, 1–2/1996
Jakoubek, M. – Poduška, O. (eds.) – Romské osady v kulturologické perspektivě, Brno 2003
Jakoubek, M. – Hirt, T. (eds.) – Romové: kulturologické etudy, Plzeň 2004
Jakoubek, M. – Romové – konec (ne)jednoho mýtu, Praha 2004
Lacková, E. – Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, Praha 1997
Lewis, O. – The Culture of Poverty, Scientific American, vol. 215, č. 4, 1966, str. 19–25
Marks, C. – The Urban Underclass, Annual Review of Sociology, vol. 17, 1991, str. 445–466
Marušiaková, J. – K problematike cigánskej skupiny, Slovenský národopis 33, 4/1985, str. 694–706

Marušiaková, J. – Vzťahy medzi skupinami Cigánov, Slovenský národopis 36, 1/1988, str. 58–76
Nečas, C. – Pronásledování Cikánů v období Slovenského Státu, Slovenský národopis 36, 1/1988, str. 126–135
Nečas, C.– Diskriminace a perzekuce slovenských Cikánů v letech 1939–1945, Nové Obzory 19, 1977, str. 125–152
Parker, S. – Kleienr, R.J. – The Culture of Poverty: An Adjustive Dimension, American Anthropologist 72, 1970, str. 516–527
Peterson, P.E. – The Urban Underclass and the Poverty Paradox, Political Science Quarterly, vol. 106, issue 4, 1991–1992, str. 617–637
Pierson, J. – Tackling Social Exklusion, London 2002
Romové v České republice (1945 – 1998)(kol. aut.), Praha 1999
Romové ve městě (kol. aut.), Praha 2002
Romové, bydlení, soužití (kol. aut.), Praha 2000
Šebková, H. – Žlnayová, E. – Romaňi čhib. Učebnice slovenské romštiny, Praha 1999
Wilson, W. J. – Aponte, R. – Urban Poverty, Annual Review of Sociology, vol.11, 1985, str. 231–258
Závěrečná zpráva k projektu Analýza soudobé migrace a usazování příslušníků romských komunit ze Slovenské republiky na území České republiky (č.j. OAMP – 948/2003), IOM, Mezinárodní organizace pro migraci, Praha 2003

2. SOUČASNÁ MIGRACE

Blaževič, I. – Děti říše středu, Respekt 10, č. 9, 1999 (příloha společnosti Člověk v tísni a týdeníku Respekt), str. 4–5
Brouček, S. (ed.) – Imigrace. Adaptace. Majorita 2. Český pohled na Vietnamce, Praha, 2003
Brouček, S. – Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR. První část (kráceno), Praha 2003 (www.migraceonline.cz)
Brouček, S. – Vietnamci v České republice, Respekt 10, č. 9, 1999 (příloha společnosti Člověk v tísni a týdeníku Respekt), str. 8
Drbohlav, D. – Česká republika a mezinárodní migrace, In: Hampl, M. a kol. – Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice, Praha, 1996, str. 199–218
Drbohlav, D. – Současné trendy mezinárodní migrace v Evropě, Demografie, roč. 39, č.4, 1997, str. 234–242
Haišman, T. – Uprchlictví v České republice (1990–1997), Demografie, roč. 40, č. 1, 1998, str. 45–46
Hála, M. – Židé Východu. Čínská diaspora v průběhu staletí, Respekt 10, č. 9, 1999 (příloha společnosti Člověk v tísni a týdeníku Respekt), str. 3
Horáková, M., Macounová, I. – Mezinárodní pracovní migrace v ČR. Bulletin č.8, Praha 2002

Horáková, M., Drbohlav, D. – Mezinárodní migrace pracovních sil a Česká republika se zvláštním zaměřením na pracovní migraci Ukrajinců, Demografie, roč. 40, č. 1, 1998, str. 27–38
Drbohlav, D. – Česká republika a mezinárodní migrace, In: Hampl, M. a kol. – Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice, Praha, 1996, str. 199–218
Kroupa, V. – Genzor, J. – Drozdík, L. – Jazyky sveta, Bratislava 1983
Migrace na území České republiky ve statistikách – situace do 31.12.2002. Podklady pro tiskovou konferenci Policie ČR ŘS CPP konanou dne 20. 1. 2003. MVČR, Praha 2003 (www.mvcr.cz/statistiky/ileg2002/migr02.pdf)
Matucha, B. – Cizinci v České republice, Demografie, roč. 40, č. 1, 1998, str. 42–45
Moravcová, M. – Etnický obraz jihoslovanských národů, Lidé města 10, Praha 1996, str. 106–161
Moravcová, M. – Balgarite dnes, In: Pobratim (Moravcová, M. – Urban, Z. – Michajlova, K. – Penčev, V. – Todorov, V.) – Balgari po češkite zemi, Sofie, 1994, str. 89–113
Müllerová P. – Vietnamci v České republice, Praha, 2002 (nepublikovaný, nestránkovaný rukopis pro interní potřebu společnosti Člověk v tísni, spol. při ČT o. p. s.)
Müllerová, P. – Vietnamese Diaspora in the Czech Republic, Archív orientální 66, Praha 1998, str. 121–126
Nguyen, Quyet Tien – Vietnamci v Čechách, Labyrint Revue, č. 5–6, 1999, str. 76–79
Praha a národnosti. Sborník referátů a diskusních příspěvků ze semináře o národnostních menšinách na území hlavního města Prahy 19. 3. 1998 (kol. aut.), Praha 1998
Slavická Nguyen, Thi Binh – Vietnamská čítanka I, Praha 1997
Šišková, T. – Menšiny a migranti v České republice, Praha 2001
Topol, J. – Vietnamci v Československu – konec izolace?, Přítomnost 6/1991, str. 16–18
Třešňák, P. – Vietnamci, příští česká elita, Respekt 18, č. 4, 2004
Van Le, N. – Zahraniční pracující v ČSSR. Vietnamští pracující v Československu, sv. 1, č. 7, Praha, 1989
Interkulturní vzdělávání, příručka nejen pro středoškolské pedagogy (Člověk v tísni, společnost při ČT, o.p.s., v rámci projektu VARIANTY), Praha 2002
Vochala, J. – Čínsko–český, česko–čínský slovník, Praha 2003
Zilynskyj, B. – Ukrajinci v Čechách a na Moravě. Stručný nástin dějin, Praha 2002
Zpráva o situaci v oblasti migrace na území České republiky za rok 2002, MVČR, Praha 2003

3. NÁBOŽENSTVÍ
Denny, F. M.– Islám a muslimská obec, Praha 1999
Eliade, M. – Culianu, I. P. – Slovník náboženství, Praha 1993
Filipi, P. – Křesťanstvo. Historie, statistika, charakteristika křesťanských církví, Brno 2001 (3. vyd.)
Frankielová, S. S. – Křesťanství. Cesta spásy, Praha 1999
Kirste, R. – Schultze, H. – Tworuschka, U. – Svátky světových náboženství, Praha 2002
Kropáček, L. – Duchovní cesty islámu, Praha 1993
Pavlincová, H. – Horyna, B. (eds.) – Judaismus, křesťanství, islám, Olomouc 2003
Robbers, G. (ed.) – Stát a církev v zemích EU, Praha 2001
Smith, H. – Světová náboženství. Po stopách moudrosti předků, Praha 1995
Tretera, J. R. – Stát a církve v České republice, Kostelní Vydří 2002
Woodhead, L. (ed.) – Religions in the Modern World. Traditions and Transformations, London and New York 2002

DOPORUČENÁ LITERATURA

Bílek, P. – Dufková, I. – Uhl, P. – Zlámal, J. – Policie v multikulturní společnosti, Praha 2003
Brouček, S. – Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR. První část (kráceno), Praha 2003 (www.migraceonline.cz)
Drbohlav, D. – Česká republika a mezinárodní migrace, In: Hampl, M. a kol. – Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice, Praha 1996, str. 199–218
Eliade, M. – Culianu, I. P. – Slovník náboženství, Praha 1993
Gabal, I. – Národnostní menšiny ve střední Evropě. Konflikt nebo integrace, Praha 1999
Hirt, T.– Jakoubek, M. (eds.) – Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: antropologická perspektiva, Plzeň 2005
Horáková, M., Drbohlav, D. – Mezinárodní migrace pracovních sil a Česká republika se zvláštním zaměřením na pracovní migraci Ukrajinců, Demografie, roč. 40, č. 1, 1998, str. 27–38
Jakoubek, M. – Poduška, O. (eds.) – Romské osady v kulturologické perspektivě, Brno 2003
Jakoubek, M. – Hirt, T. (eds.) – Romové: kulturologické etudy, Plzeň 2004
Jakoubek, M. – Romové – konec (ne)jednoho mýtu, Praha 2004
Kirste, R. – Schultze, H. – Tworuschka, U. – Svátky světových náboženství, Praha 2002
Lewis, O. – The Culture of Poverty, Scientific American, vol. 215, č. 4, 1966, str. 19–25

Marušiaková, J. – K problematike cigánskej skupiny, Slovenský národopis 33, 4/1985, str. 694–706
Marušiaková, J. – Vzťahy medzi skupinami Cigánov, Slovenský národopis 36, 1/1988, str. 58–76
Müllerová, P. – Vietnamese Diaspora in the Czech Republic, Archív orientální 66, Praha 1998, str. 121–126
Pavlincová, H. – Horyna, B. (eds.) – Judaismus, křesťanství, islám, Olomouc 2003
Pierson, J. – Tackling Social Exclusion, London 2002
Romové v České republice (1945 – 1998)(kol. aut.), Praha 1999
Romové ve městě (kol. aut.), Praha 2002
Romové, bydlení, soužití (kol. aut.), Praha 2000
Šebková, H. – Žlnayová, E. – Romaňi čhib. Učebnice slovenské romštiny, Praha 1999
Interkulturní vzdělávání, příručka nejen pro středoškolské pedagogy (Člověk v tísni, společnost při ČT, o.p.s., v rámci projektu VARIANTY), Praha 2002
Zilynskyj, B. – Ukrajinci v Čechách a na Moravě. Stručný nástin dějin, Praha 2002
Zpráva o situaci v oblasti migrace na území České republiky za rok 2002, MVČR, Praha 2003

INTERNETOVÉ STRÁNKY, KDE JE MOŽNÉ ZÍSKAT INFORMACE O NÁRODNOSTNÍCH MENŠINÁCH V ČR

BULHAŘI
www.bgr.cz (Sdružení pro Bulharsko)

POLÁCI
www.pzko.cz (Polski Zwiazek Kulturalno–Oswiatowy)

ROMOVÉ
www.athinganoi.cz (ATHINGANOI, občanské sdružení)
www.osf.cz/djuric (Nadace dr. Rajka Djuriče)
www.romové.cz (Romové v České republice)
www.czechia.com/hcaroma (Helsinki Citizens Assembly, Roma Section)
www.dzaniben.cz (časopis Romano Džaniben)

ŘEKOVÉ
www.sweb.cz/hellenika (Řecká obec Brno)
www.rokm.aktualne.cz (Asociace řeckých obcí ČR – Řecká obec Krnov – město)

UKRAJINCI
www.ukraine.cz; www.ukrainians.cz (Fórum Ukrajinců ČR)

INTERNETOVÉ STRÁNKY NEVLÁDNÍCH INSTITUCÍ A ORGANIZACÍ ZABÝVAJÍCÍCH SE MIGRACÍ, LIDSKÝMI PRÁVY, SITUACÍ CIZINCŮ A NÁRODNOSTNÍCH MENŠIN V ČR

ČESKÁ KATOLICKÁ CHARITA
www.charita.cz

ČESKÝ HELSINSKÝ VÝBOR
www.helcom.cz

ČLOVĚK V TÍSNI, SPOLEČNOST PŘI ČT, O.P.S.
www.clovekvtisni.cz
www.varianty.cz (projekt VARIANTY)

HUMAN RIGHTS WATCH (OCHRANA LIDSKÝCH PRÁV)
www.hrw.org

MEZINÁRODNÍ ORGANIZACE PRO MIGRACI (IOM)
www.iom.cz

MULTIKULTURNÍ CENTRUM PRAHA
www.mkc.cz

NADACE OPEN SOCIETY FUND PRAHA
www.osf.cz

NADACE ROZVOJE OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI
www.nros.cz

ONE WORLD – INFORMACE O LIDSKÝCH PRÁVECH
www.oneworld.org
www.lidska–prava.cz

ORGANIZACE PRO POMOC UPRCHLÍKŮM
www.azyl.cz; www.opu.cz

PARTNERS CZECH
www.partnersczech.cz

PORADNA PRO INTEGRACI
www.p–p–i.cz

PORADNA PRO UPRCHLÍKY
www.uprchlici.cz

SDRUŽENÍ OBČANŮ ZABÝVAJÍCÍCH SE EMIGRANTY (SOZE)
www.web.quick.cz/soze

STRÁNKY VĚNOVANÉ MEZINÁRODNÍ MIGRACI
www.migraceonline.cz

STATISTICKÉ PŘEHLEDY O MIGRACI
www.mvcr.cz/statistiky/migrace/

VÝZKUMNÝ ÚSTAV PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ
www.vupsv.cz

Obsah

ÚVOD 3
1. Multikulturní společnost a role policie v jejím rámci 6
2. Základní terminologie 9
3. Legislativa vztahující se k problematice menšin v ČR a v EU - stručný nástin 12
a) Mezinárodní deklarace, úmluvy a evropské předpisy 12
b) Česká legislativa 14

1. ROMOVÉ V ČR 18
1. Sociálně vyloučené lokality obývané převážně romskou populací 20
Sociální vyloučení 20
Kdo je „Rom“ (kultura, antropologický typ, identita) 22
Příchod do ČR, vývoj situace v poválečném období, současné etnorevitalizační hnutí 25
2. Romové a sociální vyloučení 27
Bytová situace 27
Nezaměstnanost a past chudoby 28
Lichva (úžera) 29
Školství a vzdělanost 30
Právní povědomí 31
Psychologické problémy 31
Další specifické problémy 31
3. Migrace ze Slovenska 33
4. Jazyky a dialekty 35
5. Subetnické členění 37
6. Pozůstatky kultury romských osad 38
Strava 38
Jména 39
Rodina 39
Gender (role muže a ženy) 41
Neverbální komunikace 41
Hodnoty a normy 42
Další kulturní specifika 42
Závěr 44

2. SOUČASNÁ MIGRACE 48
Co je migrace 48
Legislativa upravující pobyt cizinců v ČR 49
Cizinci v ČR 51
Pracovní (ekonomická) migrace 52
Cizinci hledající v České republice ochranu před pronásledováním 52
Azylová procedura 53
Žadatelé o azyl a azylanti v ČR 54

Migrace z Asie 56
Vietnamci 56
Situace v ČR, důvody migrace 56
Jazyk 56
Neverbální komunikace a gender (role muže a ženy) 57
Strava/oblečení 57
Hodnoty a normy 58
Další kulturní specifika 58
Nejvýznamnější tradiční svátky udržované Vietnamci v ČR 58
Číňané 59
Situace v ČR, důvody migrace 59
Jazyk 59
Strava/oblečení 60
Další kulturní specifika 60
Migrace z východní Evropy 61
Ukrajinci 61
Situace v ČR, důvody migrace 61
Kulturní specifika 62
Jazyk 62
Moldavané 62
Situace v ČR, důvody migrace 62
Kulturní specifika 63
Bulhaři 64
Situace v ČR, důvody migrace 64
Kulturní specifika 64

3. NÁBOŽENSTVÍ 70
Křesťanství 70
Katolíci 73
Hodnoty, normy, pravidla 74
Svátky 74
Protestanti (evangelíci) 75
Hodnoty, normy, pravidla 76
Svátky 76
Některá specifická pravidla protestantských církví 76
Pravoslavní 77
Hodnoty, normy, pravidla 77
Svátky 78
Islám 78
Muhammad 78
Závazné texty a věrouka 79
Hlavní normy a pravidla 80
Manželství a rozdělení rolí v rodině (gender) 81
Zvyky 82
Jídlo 82
Oblečení 83

Svátky 83
Stát a církve v ČR 84

4. TABULKY, GRAFY A ZDROJE 85
Kalendář náboženských svátků (judaismus, křesťanství, islám) 85
Judaismus 85
Křesťanství 86
Islám 88
Statistické údaje 90
Cizinci v ČR 90
Národnostní menšiny v ČR 92
Použitá literatura 94
Doporučená literatura 97
Internetové stránky, kde je možné získat informace o národnostních menšinách v ČR 98
Internetové stránky nevládních institucí a organizací zabývajících se migrací, lidskými právy, situací cizinců a národnostních menšin v ČR 99

Tento materiál vznikl
za spolupráce MVČR
a Člověka v tísni,
společnosti při ČT, o. p. s.
(v programu Varianty)

Na přípravě se podílel
Odbor bezpečnostní politiky
a Odbor azylové a migrační
politiky MVČR

Autoři:
Bc. Lenka Budilová,
Mgr. Tomáš Hirt a kol.

Jazyková úprava:
Mgr. Helena Koubková

Recenzovala:
Mgr. Helena Balabánová

Grafika:
Kateřina Tylšarová

VARIANTY
Člověk v tísni – společnost při ČT, o. p. s.
Sokolská 18, 120 00 Praha 2
www.clovekvtisni.cz
www.varianty.cz

Praha 2005 / ISBN 80-903510-1-8